



Dorota Krystyna Rembiszewska  
Janusz Siatkowski

# POGRANICZE POLSKO-WSCHODNIOSŁOWIAŃSKIE STUDIA WYRAZOWE

*binduga*  
*chaszczce*  
*chudoba*

*chusta*  
*druh*  
*(h)uzer*  
*kidać*

*makutra*  
*miękiiny*

*kotlosza*  
*kurdupel*

*tukno*

*prymak*  
*tołkanica*  
*zimykać*

CZĘŚĆ 3



POGRANICZE  
POLSKO-WSCHODNIOSŁOWIAŃSKIE  
STUDIA WYRAZOWE

CZĘŚĆ 3

DOROTA KRYSTYNA REMBISZEWSKA  
JANUSZ SIATKOWSKI

POGRANICZE  
POLSKO-WSCHODNIOSŁOWIAŃSKIE  
STUDIA WYRAZOWE  
CZĘŚĆ 3



Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk  
Fundacja Sławistyczna

Warszawa 2026

Recenzja wydawnicza [Editorial Review]:

prof. dr hab. Feliks Czyżewski, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, Polska  
[Marie Curie-Skłodowska University, Lublin, Poland]

Projekt dofinansowany ze środków budżetu państwa, przyznanych przez Ministra Nauki  
w ramach Programu „Doskonała nauka II” (nr MONOG/SP/0139/2024/02).

[The work was co-financed from the state funds granted by the Polish Minister of Science  
under the Programme “Excellent Science II”, Project No. MONOG/SP/0139/2024/02.]



Ministerstwo Nauki  
i Szkolnictwa Wyższego



**Doskonała  
Nauka II**

Projekt okładki [Cover]

Dariusz Górski

Redaktor prowadząca [Editorial Supervision]

Olga Kowalczyk

Skład [Typesetting]

Dariusz Górski

© Copyright by Dorota Krystyna Rembiszewska & Janusz Siatkowski, 2026

This is an Open Access book distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>), which permits redistribution, commercial and non-commercial, provided that the book is properly cited.

ISBN: 978-83-66369-94-8 [e-book]

ISBN: 978-83-66369-21-4 [druk]

DOI: <https://doi.org/10.11649/978-83-66369-94-8>

Institut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk  
[Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences]  
ul. Jaracza 1, 00-378 Warszawa, tel. +48 510 664 062  
[wydawnictwo@ispan.edu.pl](mailto:wydawnictwo@ispan.edu.pl), [www.ispan.edu.pl](http://www.ispan.edu.pl)

# Spis treści

<b>Skróty</b> . . . . .	7
<b>Skróty języków</b> . . . . .	7
<b>Wstęp</b> . . . . .	9
<b>Mapy omawianych obszarów</b> . . . . .	14
<b>Studia wyrazowe</b> . . . . .	20
<i>Binduga</i> ‘miejsce nad rzeką, gdzie składa się drzewo na spław, zbija tratwy i spuszcza się je na wodę’ . . . . .	20
<i>Chaszcze</i> ‘gęstwina, krzaki, zarośla’ . . . . .	26
<i>Chudoba</i> ‘zwierzęta domowe’ . . . . .	29
<i>Chusta</i> ‘płat płótna lub innej tkaniny do ubioru’, <i>chusty</i> ‘bielizna (do prania)’ . . . . .	32
<i>Druh</i> ‘towarzysz’, ‘przyjaciel’ . . . . .	36
<i>(H)uzer</i> , <i>uzior</i> ‘dolna część snopa’, <i>huzica</i> ‘kuper ptaków’, stpol. <i>huzno</i> ‘kuper ptaków’ . . . . .	42
<i>Kidać</i> , <i>kinąć</i> ‘rzucać, rzucić’ . . . . .	50
<i>Kołosza</i> , <i>chołosza</i> ‘nogawka’, <i>chołosznie</i> ‘spodnie’ . . . . .	53
<i>Kurdupel</i> ‘człowiek niski, niedorostek’, przezwisko ‘smarkacz’ . . . . .	58
<i>Łukno</i> i <i>ustaw</i> ‘naczynia na miód’, jednocześnie ‘miary miodu’ . . . . .	62
<i>Makutra</i> , <i>makotra</i> ‘gliniana misa do ucierania maku’ . . . . .	68
<i>Miękiny</i> ‘plewy’, <i>miękusza</i> ‘miękisz chleba’ . . . . .	72
<i>Nawlecza</i> , <i>nawłoka</i> , <i>nawłoczka</i> ‘poszewka na poduszkę, na pierzyne’, ‘pokrowiec na meble’ . . . . .	74
<i>Niewiasta</i> , <i>niewiastka</i> ‘synowa’ . . . . .	78
<i>Prymak</i> , <i>pr(z)ymak</i> ‘zięć przyjęty na gospodarkę żony’, <i>iść w prymy</i> , <i>w prymaki</i> , <i>w przystępy</i> ‘iść na gospodarkę żony’ . . . . .	87
<i>Tolkanica</i> , <i>towkanica</i> ‘tłuczone kartofle’, <i>tolkacz</i> ‘tłuczek (w stępie), stępor’, ‘tłuczek do kartofli’ . . . . .	94
<i>Żmykać</i> ‘prać w rękę’ . . . . .	101

<b>Skróty bibliograficzne</b> . . . . .	105
<b>Bibliografia</b> . . . . .	109
<b>Spis miejscowości</b> . . . . .	140
<b>Spis ilustracji</b> . . . . .	157
<b>Spis map omawianych obszarów</b> . . . . .	158
<b>Pierwodruki</b> . . . . .	159
<b>Indeks wyrazów</b> . . . . .	161
<b>Abstrakt</b> . . . . .	174
<b>Abstract</b> . . . . .	175

## Skróty

dial. – dialektalny	reg. – regionalny, regionalizm
gm. – gmina	r.m. – rodzaj męski
lm. – liczba mnoga	r.n. – rodzaj nijaki
lp. – liczba pojedyncza	r.ż. – rodzaj żeński
m. – mapa	s.v. – sub voce; pod hasłem
opr. – opracował, opracowała	v – verso, strona lewa, strona
p. – punkt badawczy	parzysta
plt. – plurale tantum	w. – wiek
pow. – powiat	
r – recto; strona prawa, strona	
nieparzysta	

## Skróty języków

brus. – białoruski	ros. – rosyjski
bułg. – bułgarski	serb. – serbski
dłuż. – dolnołużycki	serb.-chor. – serbsko-chorwacki
łac. – łaciński	słwn. – słoweński
mac. – macedoński	stpol. – staropolski
niem. – niemiecki	śrdniem. – średnioniemiecki
pol. – polski	śrwniem. – średnio-wysoko-niemiecki
psł. – prasłowiański	ukr. – ukraiński

## Wstęp

Nawiązania i zapożyczenia na pograniczu polsko-wschodniosłowiańskim to zagadnienie często podejmowane przez badaczy zajmujących się dialektologią słowiańską, o czym świadczy nie tylko spora liczba tekstów omawiających tę kwestię (wystarczy wymienić chociażby prace Iwana Werchratskiego, Stefana Hrabca, Feliksa Czyżewskiego, Stefana Warchoła; Michała Łesiowa, Anny Kosteckiej-Sadowej; Jolanty Minikowskiej, Haliny Pelcowej, Janusza Riegera, Elżbiety Smułkowej, Tadeusza Zdancewicza), ale również różnorodność podejścia do tego problemu metodologicznego.

Kwestia nawiązań i pożyczek na wymienionym pograniczu była uwzględniana przy okazji szczegółowych charakterystyk wsi, niewielkich skupisk gwarowych (zwykle w artykułach o charakterze przeglądowym). Dotychczas nie ukazała się monografia syntetyczna, całościowo uwzględniająca wielostronność i złożoność tego zagadnienia.

Badacze zwracali uwagę m.in. na konieczność zestawiania materiału polskiego i innojęzycznego (np. polskiego i ukraińskiego, polskiego i białoruskiego), by właściwie uchwycić mechanizmy przenikania elementów poszczególnych systemów, a przy tym zaobserwować infiltrację pierwiastków kulturowych składających się na całość obrazu pogranicza.

Nie będzie odkrywczym stwierdzenie, że poza zasięgiem terytorialnym zawsze trzeba uwzględniać historię badanego wyrazu, jego nawiązania w językach słowiańskich, a także wiele innych czynników.

Omawiając wyrazy, które mogą wskazywać na dawne zapożyczenia, należy także sięgnąć do informacji archeologicznych i historycznych dotyczących obszarów występowania danych leksemów. W połowie XIII wieku niektóre miejscowości północno-wschodniego Mazowsza, jak na przykład Wizna, Święck, Raj (Rajgród) leżały na szlaku łączącym

Ruś z Jaćwieżą. Szlak ten sięgał dalej na Mazowsze aż do Płocka przez Maków. Również w tamtym czasie (i wcześniej, bo już w XI wieku) funkcjonował szlak wodny Dniepr–Prypeć–Bug–Wisła. To może być argumentem przemawiającym na rzecz przenikania elementów językowych.

Podczas prowadzonych przez nas badań pogranicza polsko-wschodniosłowiańskiego na podstawie bogatych materiałów gwarowych zawartych w atlasach, słownikach, opracowaniach monograficznych i zbiorach kartotekowych natrafiamy na podstawową trudność, tj. na brak informacji historycznych o materiałach ograniczających się tylko do gwar. Znaleźliśmy jednak wiele wyrazów, w wypadku których nowsze materiały, a zwłaszcza poświadczenia w nazwach miejscowych oraz zestawienia ogólnosłowiańskie, pozwalają stwierdzić, że historycznie sięgały one znacznie dalej na zachód, niż to pokazują wykorzystywane źródła głównie z XX, rzadziej z drugiej połowy XIX wieku.

Problemem jest, czy wczesne potwierdzenia występowania wyrazów na pograniczu zawsze świadczą o wczesnych pożyczkach leksykalnych sięgających aż średniowiecza, czy może raczej stanowią one archaizmy wykazujące dawne zgodności (zbieżności, nawiązania), dawną wspólnotę z językami wschodniosłowiańskimi. Na tym terenie ciągle nasuwają się wątpliwości, czy mamy do czynienia z leksykalnymi wpływami wschodniosłowiańskimi, czy z polskimi archaizmami leksykalnymi zachowanymi pod wpływem wschodniosłowiańskim. Formułując to inaczej, bo termin wpływ jest tutaj wieloznaczny, stawialiśmy sobie w trzech tomach rozważań o słownictwie pogranicza: czy mamy do czynienia z pożyczkami wschodniosłowiańskimi, czy z rodzimymi archaizmami, których utrzymanie się można przypisać interferencji języków wschodniosłowiańskich. Uściślenie to jest ważne, ponieważ interferencje polegające na podtrzymaniu rodzimych archaizmów też bywają nazywane pożyczkami.

*Pogranicze polsko-wschodniosłowiańskie. Studia wyrazowe. Cz. 3* to publikacja zamykająca nasze rozważania na temat leksyki obszaru pogranicza polsko-wschodniosłowiańskiego (por. Rembiszewska & Siatkowski, 2018, 2021).

We wszystkich częściach badań wskazaliśmy, że o uznawaniu jakiegoś wyrazu za zapożyczony decyduje wiele czynników. Szczególnie ważny pozostawał jeden wyróżnik, a mianowicie obce elementy formalne. Na podstawie wybranych wyrazów omówionych w trzech częściach naszego cyklu można stwierdzić, że do nich należą:

1. Formy z **pełnogłosem**, jak np. *chołodziec* ‘galareta mięsna’, *połonik*, *opolonik* ‘warząchew’, ‘łyżka wazowa’, *skoworoda* ‘patelnia’, *soroka*, *saroka*, *suroka* ‘sroka’, *soroczka* ‘koszula’, *wołoszka* ‘chaber’; z wtórnym pełnogłosem *hołoble* ‘część uprzęży’, *małanka* ‘błyskawica bez grzmotu’, *kołosza*, *chołosza* ‘nogawka’, *nawołoczka* ‘poszewka na poduszkę’. Za pośrednictwem ruskim zostały zapożyczone też cerkiewizmy, np. *winohrad*, *winograd* ‘winnica, winorośl’.
2. **Formy z h odpowiadające pol. g**, np. *czuhun*, *czyhun* ‘żeliwo’, *drahle*, *dryhle* ‘galareta z mięsa’, *dziaha* ‘pasek do spodni’, *hołoble* ‘części uprzęży’, *had*, *hadzina* ‘zwierzę budzące obrzydzenie’, *hreczka* ‘gryka’ i pochodne, *holopa* niezgrabna noga’, *huba*, *hubka*, *hyszki*, *hyżki* ‘galareta’, *koczerha* ‘ożóg, pogrzebacz’ (pierwotna postać rodzima z g), *kulhać* ‘kuleć’, *kulhawy* ‘kulawy’, *radziuha* ‘płachta, sukno’, *winohrad*, *winograd* ‘winnica’, ‘winorośl’, *huzir*, *huzer* ‘dolna część snopa’.
3. **Ustne kontynuanty na miejscu samogłosek nosowych ę, ø:**
  - **samogłoska u na miejscu psł. ø**, np. *duha* ‘część uprzęży’, *dubas* ‘statek rzeczny’, *huba* ‘grzyb pasożytujący na drzewach’, *hubka*, *kałamucić* ‘mącić’, *kałamutny* ‘mętny’, *niezabudka* ‘niezabudka’, *rubel* ‘drag do przyciskania siana na wozie’;
  - **samogłoski a, e na miejscu psł. \*ę**, np. *dziaha* (\**dęga*), *dziażka* ‘pasek do spodni’, *kpiatok* ‘wrzątek’, *raby* ‘pstry’ i pochodne, *radno*, *radziuszka* ‘płachta, płótno’, *miakina* ‘plewy’.
4. Wschodniosłowiański rozwój **sonantów**, np. *boltać* ‘beltać’ zamiast pol. *beltać*, *boltun* ‘zepsute jajko’ *korcić* ‘trapić’, ‘kusić’, *ślozy* ‘łyzy’, *berda*, *berdo* ‘część warsztatu tkackiego’.
5. Spółgłoska **r na miejscu pierwotnego ř**, np. *brechać* ‘szczekać’ wobec pol. dial. *brzechać*; *prynuka* ‘zapraszanie’, ‘zachęta’, ‘popędzanie’ zamiast pol. *przynuka*; *raby* i pochodne, *radno* i pochodne, *prymak*, *pryjmak* ‘zięć przyjęty na gospodarstwo żony’.
6. Wschodniosłowiański rozwój **jerów**, np. *χaberok* ‘chaber’.
7. Wschodniosłowiański rozwój psł. **\*dj w ċ**, np. *kaczać* ‘taczać, tarzacz, przewracać’ i pochodne *kaczala* ‘pleciony bicz’, *kaczalka*, rzadziej *kaczalek*, *kaczalko*, *kaczalo* ‘wszelkiego rodzaju krążki i wałki’. Zasięg form rodzimych trudny do ustalenia ze względu na możliwe mazurzenie.
8. **Spółgłoska d’**, np. *bod’ak*, *bodiak* ‘ośet’, *had’uga*, *had’uka*, *hadiuga*, *hadiuka*, *hadiuha* ‘żmija, gadzina’, *d’uha*, *rad’uha*, *rad’uħa* ‘płachta, płótno’. W zapożyczeniach często zastępowane jest przez *ź*,

np. *hadziuka, hadziuga, kińz<sup>1</sup>uk, kińz<sup>1</sup>ux, kińdziuk, kińdziuch, radziuha, radziuucha, radziuszka, raz<sup>1</sup>uška*.

9. **Ukraińskie przejście *ě* w *i***, np. *ciuszka, cyłuszka* ‘pierwsza lub ostatnia kromka z chleba’, *čułuw<sup>1</sup>ičyk, čłov<sup>1</sup>ičok* ‘żrenica’ u przesiedleńców ze Wschodu, *mizynek, mizinek, mizyniec, miziny, miźny, mizielny* ‘mały palec’, *niewistka* ‘synowa’.
10. Ukraińska **twarda wymowa spółgłosek**, np. *mizynek, nezabudka, studenec, śwınarnik* ‘chlew dla świń’.
11. Sporadyczne:
  - *szczoka* ‘szczęka’ wobec pol. pierwotnego *szczeka*;
  - *kałatać* wobec pol. *kołatać* jako doraźne ujednoczenie \**kolatati* na \**kalatati* i pochodne *kałatka, kałatajło, kałatało, kałatawka*;
  - *cot* ‘liczba parzysta’ na pograniczu białoruskim zapewne pod wpływem białoruskiej tendencji do zmiany *e* na *o* przed spółgłoskami twardymi.

Nieraz dochodzi do sprzeczności między kryteriami formalnymi a zasięgiem terytorialnym, kiedy postać fonetyczna wskazuje na wpływ ruski, a zasięg tych form w gwarach zdecydowanie przemawia za ich rodzimością.

Na podstawie doświadczenia w pracach nad *Ogólnosłowiańskim atlasem językowym* możemy stwierdzić, że zasięgi poszczególnych wyrazów często nie pokrywają się z granicami wyznaczanymi dla poszczególnych języków. Często powstają arealy przekraczające wszelkie granice językowe. Niektóre z przedstawionych w *Studiach wyrazowych* nazwy wskazują, że dawniej miały one znacznie szerszy zasięg na terenie Polski. Z czasem uległa ona znacznemu skurczeniu w wyniku wycofywania się tych wyrazów na peryferie. Ich dzisiejszy zasięg zdecydowanie przemawia za przyjęciem pożyczki; zresztą w dzisiejszym odczuciu są one często uważane za obce. W rzeczywistości zaś stanowią relikty dawnego nawiązania, dawnej zbieżności regionalnej obejmującej szerokie polsko-ruskie pogranicze językowe, tworzące, już i wcześniej przyjmowaną, wspólnotę mazowiecko-ruską.

\* \* \*

Publikacja ta jest szczególna z jednego powodu – zamyka twórczość naukową wybitnego językoznawcy prof. Janusza Siatkowskiego. Ukazuje się już po śmierci Profesora, który zmarł 26 maja 2025 roku. Stanowi ona dowód niebywałej aktywności intelektualnej Profesora do niemal ostatnich tygodni życia.

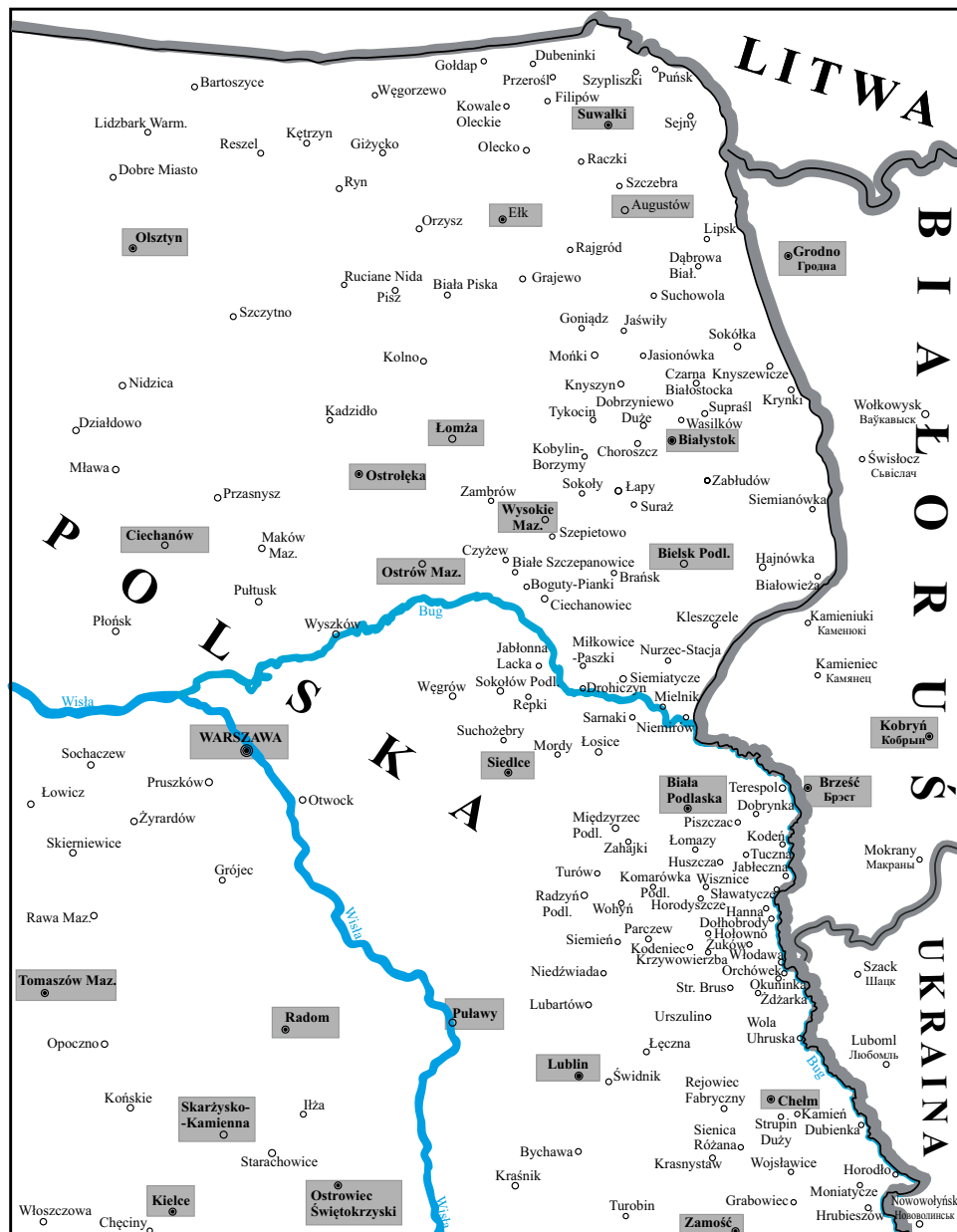
Jednocześnie ta pozycja zamyka też etap mojej współpracy z tym wspaniałym Mistrzem, Mentorem, niekwestionowanym autorytetem językoznawstwa slawistycznego, z którym miałam zaszczyt napisać kilkanaście artykułów i cztery książki.

Dziękuję Ci, Profesorze!

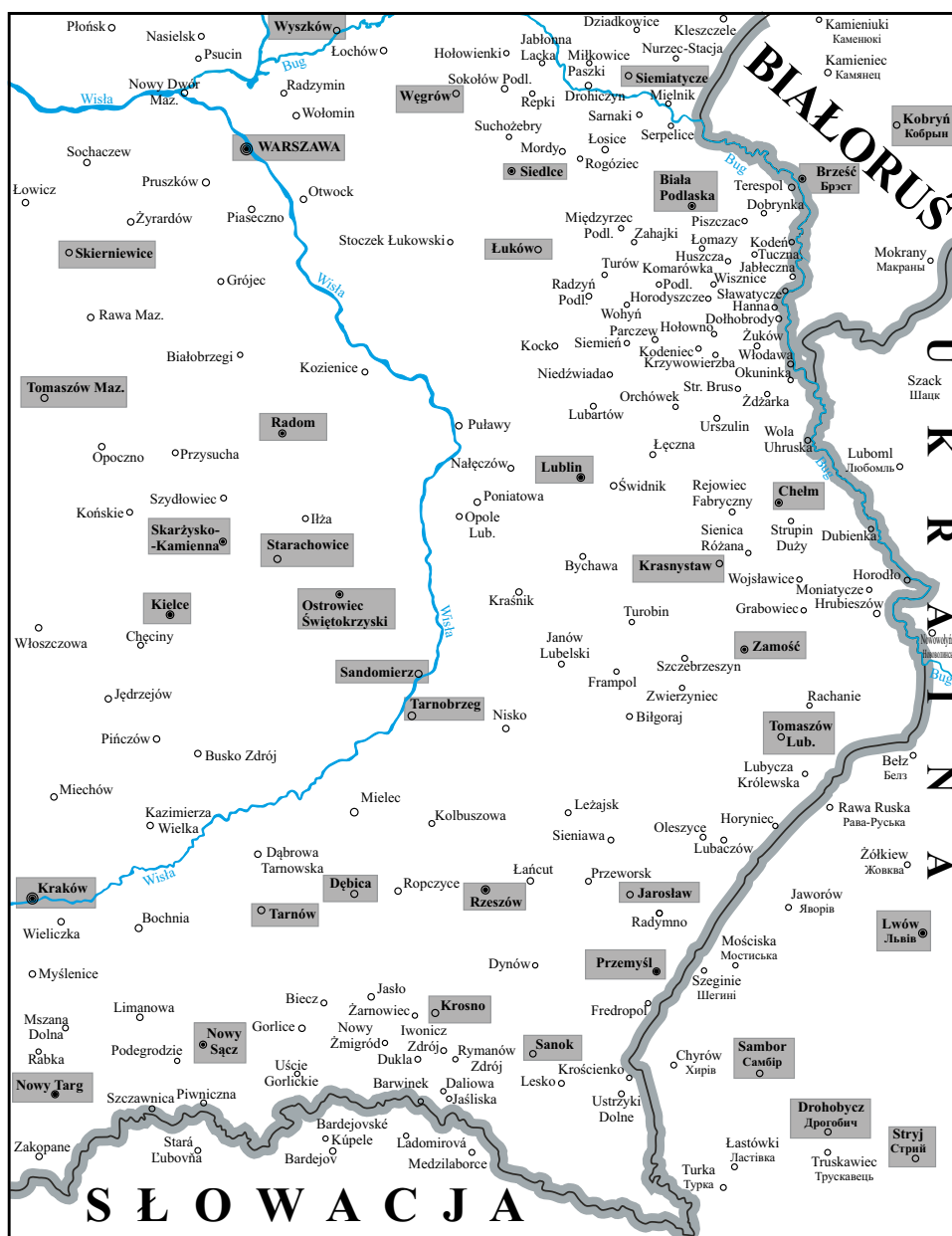
Dorota K. Rembiszewska

# Mapy omawianych obszarów

Zamieszczone mapy mają charakter schematyczny, przedstawiają miejscowości w sposób orientacyjny.



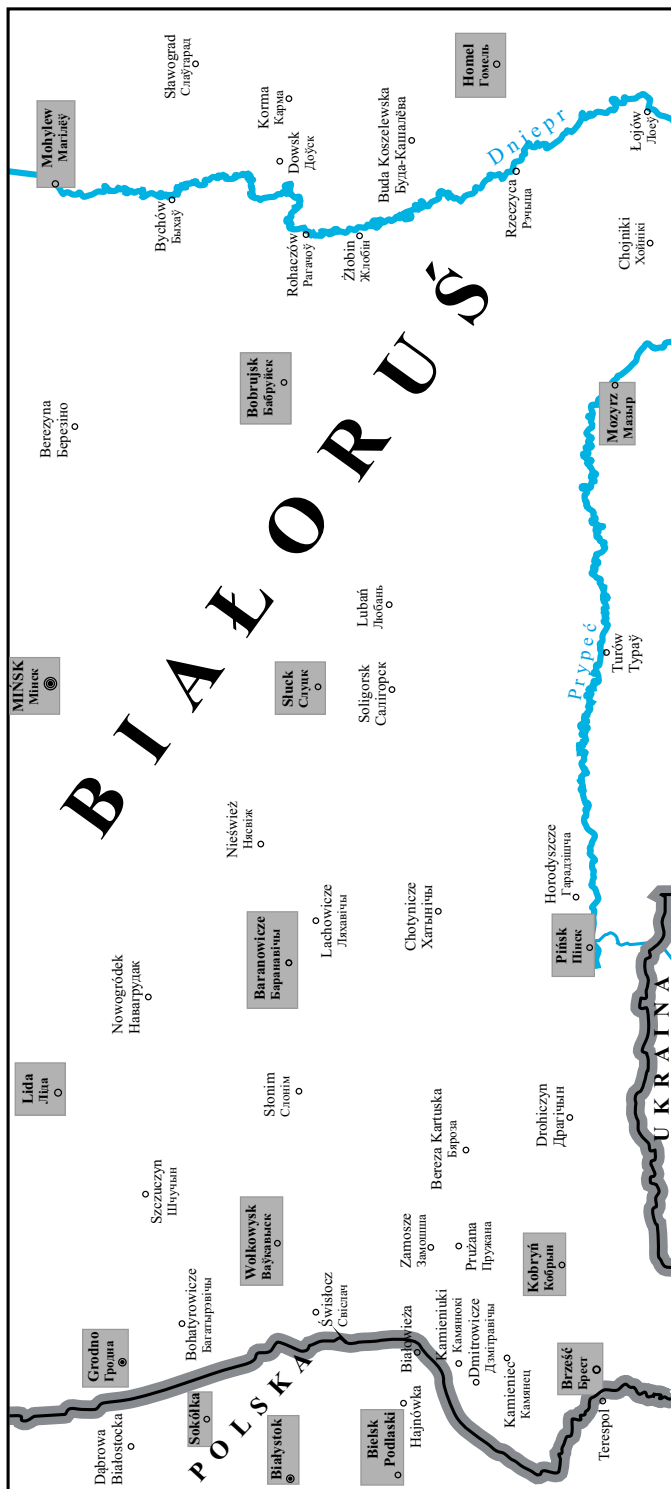
Mapa 1. Pogranicze polsko-litewsko-białoruskie, na podstawie Google Maps oprac. Dorota K. Rembiszewska



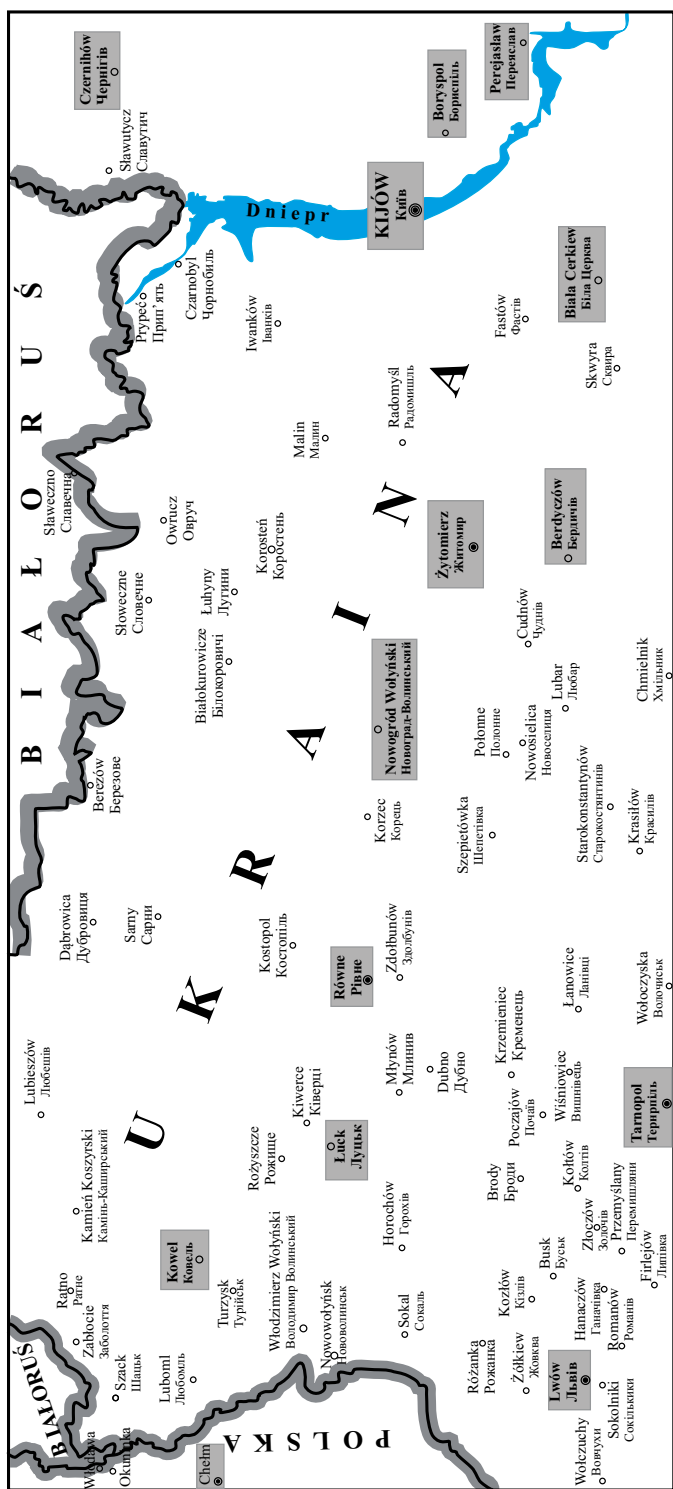
**Mapa 2. Pogranicze polsko-białorusko-ukraińskie, na podstawie Google Maps oprac. Dorota K. Rembiszewska**



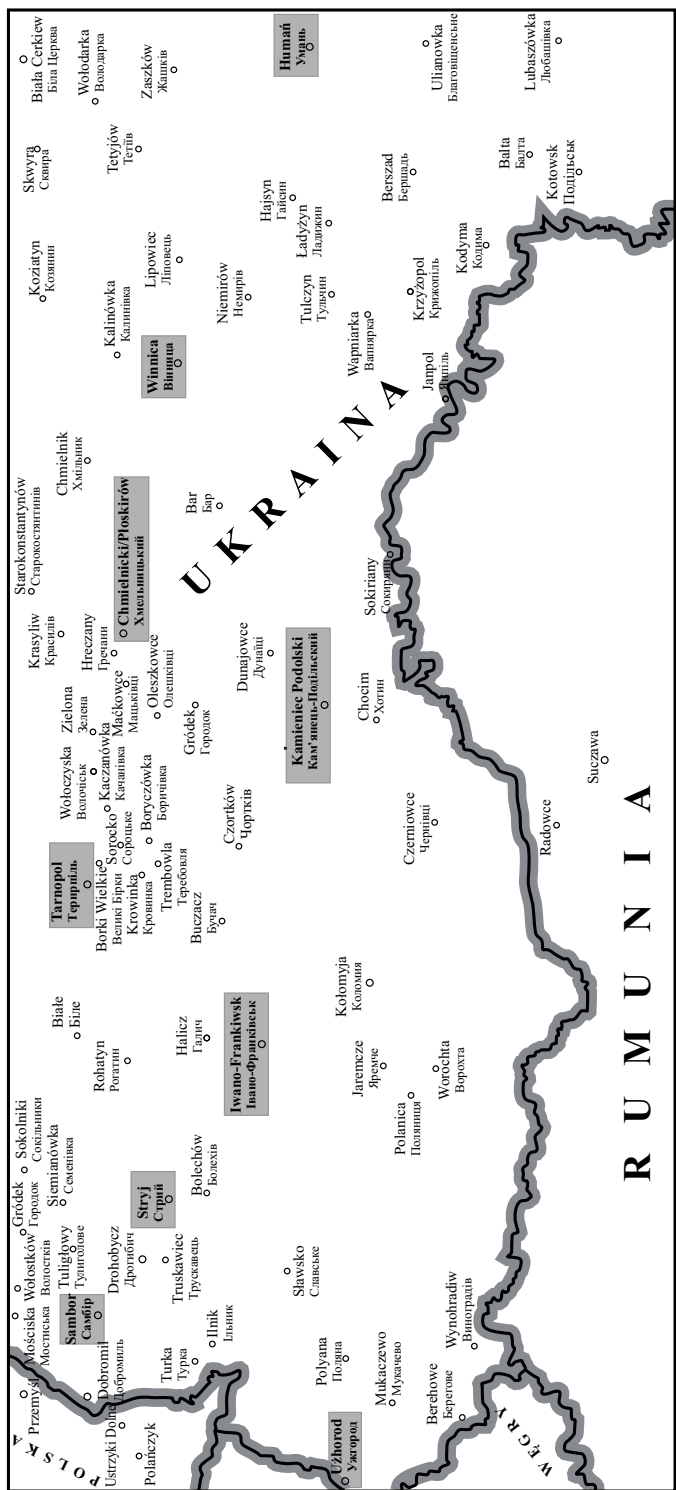
Mapa 3. Pogranicze litewsko-białoruskie, na podstawie Google Maps  
 oprac. Dorota K. Rembiszewska



Mapa 4. Pogranicze polsko-białoruskie, na podstawie Google Maps oprac. Dorota K. Rembiszewska



Mapa 5. Pogranicze polsko-ukraińskie, część północna, na podstawie Google Maps oprac. Dorota K. Rembiszewska



Mapa 6. Pogranicze polsko-ukraińskie, część południowa, na podstawie Google Maps oprac. Dorota K. Rembiszewska

## Studia wyrazowe

***Binduga*** 'miejsce nad rzeką, gdzie składa się drzewo na sptaw, zbija tratwy i spuszcza się je na wodę'



Il. 1. Binduga na rzece Horyń, Dawigródek (obecnie Давыд-Гарадок w obwodzie brzeskim w Białorusi), 1929 r., fot. Bochnig, ze zbiorów Instytutu Sztuki PAN, nr negatywu 0000010947



Il. 2. Drewno przygotowane do spławu na bindudze w Dawigródku, 1929 r., fot. Bochnig, ze zbiorów Instytutu Sztuki PAN, nr negatywu 0000010944

Feliks Czyżewski (1986a, s. 90) występujące w gwarach polskich pod Włodawą postaci nazwy *binduga*: *byńduha*, *byńduha*, *beńduxa*, *byńduxa*, *byńżuxa*, *beńżuxa*, *byńduga* uznaje za zapożyczenia ukraińskie, przytaczając z ukraińskich gwar włodawskich formy *byńduha*, *byńduxa*. Chodzi tu oczywiście jedynie o wpływ fonetyczny, o obce *h*, przekształcone na gruncie polskim w *χ* oraz o twarde nagłosowe *by-*. Ukrainizmem jest także notowana przez SGP sporadycznie z Woli Uhruskiej koło Włodawy forma *binduha* (SGP, t. 2, s. 220). Ukraińskie wpływy językowe zdradzają też notowane do XVIII wieku zapisy fonetyczne *Bindiuha*, *Biendiuga*, *Bindiuga* dawnej wsi *Binduga* w gminie Krasnystaw. Z kolei oddziaływanie języka białoruskiego zaznacza się w nazwie wsi *Bindziuga* (od 1998 roku *Bieńdziuga*) w gminie Michałowo koło Hajnówki, w miejscowej gwarze *bidz'uha*, a w dawnych zapisach też *Biendziucha*, *Бендиога*, *Biendziuga*, *Bindziuha* (NMP, t. 1, s. 200).

Mamy tu do czynienia z oddziaływaniem języka ukraińskiego i białoruskiego tylko na fonetykę przytaczanego wyrazu, sam leksem *binduga* natomiast stanowi u nas dawną pożyczkę z języka niemieckiego, dobrze

poświadczoną zarówno w piśmie, jak i w gwarach, która zresztą do języków wschodniosłowiańskich przeszła właśnie za pośrednictwem polskim.

Na źródło niemieckie ze ńrdniem. *bindinge* (Lübben, 1888/1980, s. 54) lub też ńrdniem. *bindunge* ‘węzeł’, ‘połączenie, powiązanie’ (Lexer, 1872/1979, s. 279) od *binden* ‘łączyć, wiązać’ zwrócił uwagę już Leszek Moszyński (1954, s. 53; por. też Hinze DLK, s. 120; Siatkowski, 1991, ss. 233–234, 2015, ss. 261–262). Występująca sporadycznie postać *winduga*, *więduga* z nagłosowym *w* w najpewniej tłumaczy się fonetyczną wymianą spółgłosek *w* : *b* w gwarach polskich, choć przyjmuje się też, chyba mniej prawdopodobne, współoddziaływanie niem. wyrazu *die Winde* ‘wciągarka’ od *winden* ‘wić, nawijać’ (por. Добродомов, 1967, ss. 259–260; ESUM, t. 1, s. 166).

*Bienduga* ‘wybrzeże wygodne do wywózki drzewa’ notuje SS<sup>t</sup>p już z roku 1427 znad Biebrzy („Cum una rippa fluuii Bebrza circa locum *binduga*, vbi robora (‘drzewo’) ligantur”) (SS<sup>t</sup>p, t. 1, s. 93). Nie ma jej w prawdzie ani w SPXVI, ani u Lindego, ale kartoteka SXVII–XVIII notuje z rękopisu 1720 roku *binduga*: „spichlerze brzegowe y *Bindugi* wdobrym położone porcie” oraz przymiotnik *bindużny*: „wywiezionego do szpichlerzow *bindużnych* zboża”. Wskazując na pochodzenie niemieckie, podaje SWil *binduga*, *winduga* ‘miejsce nad brzegiem wód spławnych położone, gdzie składają drzewo na spław przeznaczone’, *bindużne* ‘opłata od składu drzewa na bindudze’ i *bindużnik* ‘zbijający tratwę’ oraz ‘pilnujący porządku na bindudze’ (SWil, t. 1, s. 81), następnie SW *binduga*, *winduga* i jako gwarowe *bienduga* ‘miejsce przy rzece, gdzie składają drzewo przeznaczone na spław’ i ‘spław drzewa’ (SW, t. 1, s. 156, t. 7, s. 615), a SJPD *binduga* ‘miejsce nad rzeką, gdzie się składa drzewo

**Binduga** czyli **Winduga**. Miejsce nad brzegiem wód spławnych, przeznaczone na skład drzewa i wyrobów drzewnych, wodą transportować się mających. *Binduga* obiera się w miejscu niepodlegającym zalewowi wezbranych wód, w gruncie ile można ścisłym z dogodnym dostępem do wody, i niezbyt bliskim jej głównego nurtu, by nie utrudnić wiązania drzewa, które się na wodzie dokonywa; obiera się nareszcie w punkcie nieodległym od lasu, choćby na gruncie obcym za zapłatą, którą sownie nagradza zmniejszony koszt transportu. Przypuszczają, że wyraz *binduga* pochodzi od niemieckiego *binden*, wiązać.

**Binduże** e. Opłata za dozwoleńie użytkowania z *bindugi*.

**Bindużnik**. Ten ze spławiających drzewo *oryłami* zwanych, który podczas zimy, przy zwózce drzewa na *bindugę* i układaniu go w *reje*, czyli *szychty*, pilnuje porządku.

Il. 3. *Encyklopedia powszechna*, t. 3, Orgelbrand, 1860, <https://cybra.lodz.pl/dlibra/publication/724/edition/1191>

na spław i zbija tratwy’ (Igor Newerly w powieści z 1948 roku *Archipelag ludzi odzyskanych* pisze o *bindudze* nad Jeziorem Nidzkim) oraz w znaczeniu ‘spław drzewa’ (z poświadczeniem u Józefa I. Kraszewskiego) (SJPD, t. 1, s. 524).

*Binduga*, *winduga* w znaczeniu ‘miejsce nad rzeką, gdzie składa się drzewo przeznaczone na spław i zbija tratwy’ ma poza tym bogate poświadczenie w gwarach polskich. SOWM podaje z Warmii i Mazur formy *binduga*, *biunduga*, *bienduga*, *więduga* w znaczeniu ‘miejsce na brzegu, gdzie się spuszcza spławiane drzewo’ (nam znane w tym znaczeniu znad Jeziora Nidzkiego w pobliżu Karwicy) i ‘miejsce, gdzie składa się drzewo na spław’ (SOWM, t. 1, s. 184). Gloger ma *bindugę* ‘wybrzeże spławnej rzeki, dogodne do wywózki drzewa’ (Gloger, 1893, s. 800). SGP notuje w tym znaczeniu *binduga*, *winduga* m.in. znad Narwi, z Kurpi, z Mazowsza na terenach od Ostrowi Mazowieckiej po Pułtusk, spod Garwolina i Kozienic, poza tym podaje kilka derywatów (SGP, t. 2, ss. 220–221). Z Kaszub brak wprowadzie tej nazwy w AJK, ale Hinze przytacza formę *bindug9* z Pomorza w znaczeniu ‘toń rybacka na jeziorach’ (Hinze DLK, s. 120).

Wyraz *binduga* występuje wreszcie jako nazwa kilku miejscowości lub ich części nie tylko na wschodzie (jak na przykład *Binduga*, gm. Sarnaki, *Binduga* – część miasta Brańsk, pow. bielski). Na Mazowszu w gminie Zbójna pod Łomżą jest wieś *Bienduszka*, dawniej *Binduszka* (*Bindużka*), poza tym *Bindużka* koło Makowa Mazowieckiego, *Binduga* w gminie Chorzele na północ od Ostrołęki, *Bindugi* (część wsi Kania Polska) koło Serocka, ponadto występuje *Binduga* na Pomorzu na północ od Człuchowa (NMP, t. 1, ss. 182, 200). Nazwę *Binduga* (dawniej *Winduga*) nosi osada, która do 2023 r. była częścią wsi Ruś. Zanotowano też nazwę *Binduga* dla kolonii za wsią przy Chłopowie pod Chojnicami oraz jako nazwę toni rybackiej na jeziorze Wdzydze (Lorentz GPom, t. 2, s. 696). Ośrodki wypoczynkowe w Krzyżach pod Piszem, w Augustowie i w Broku nad Bugiem noszą nazwę *Binduga*. *Binduga* to także przystanek Wigierskiej Kolei Wąskotorowej.

Dla języków wschodniosłowiańskich przynajmniej częściowo należy przyjąć pośrednictwo polskie. Dotyczy to pożyczki wyrazu *binduga* w znaczeniu ‘miejsce nad rzeką do składowania drzewa przeznaczonego na spław’.

Białoruski słownik historyczny podaje z XVI wieku *бендюга*, *беньдюга* ‘miejsce do składowania drzewa przeznaczonego na spław’ z pogranicza



Il. 4. Binduga koło Sarnak, wzdłuż linii brzegowej Bugu, 2024 r., fot. Rafał Dydycz

białorusko-polskiego, pr. „где тепер домъ мой над рѣкой Супраслою, то была *бендюга*, и бирано на той *бендюзь* побережное отъ цамру и отъ смолы” (HSBM, t. 1, s. 275), a ESBM notuje *біндюга* jako ‘miejsce bezpośrednio nad jeziorem lub rzeką’ tylko spod Grodna (ESBM, t. 1, s. 351). Ze względu na geografie przyjmuje się tu pożyczkę z języka polskiego (por. Булыка, 1972, s. 40; ESBM, t. 1, s. 351).

Historyczny słownik ukraiński ma *бендюга* ‘miejsce nad rzeką do składowania drzewa na spław’ tylko z Włodzimierza Wołyńskiego, leżącego tuż za granicą państwową naprzeciw Hrubieszowa, zapisaną w XVI wieku dwukrotnie: w roku 1567 oraz 1575: „уєднал *бендюгу*, то ест берег над рекою Бугом” (SUM XVI–XVII, t. 2, s. 73). Słownik ten wskazuje na wpływ polski, przywołując polską nazwę *binduga*, z niemieckiego podaje budzący wątpliwości *Windwagen*.

Poza tym *bi(e)nduga* występuje w języku ukraińskim i rosyjskim, ale w innych znaczeniach.

W słowniku języka ukraińskiego Hrinczenko notuje *бендюга* w znaczeniu ‘drąg, żerdź’, ‘drążek do obracania wiatraka’, ‘drąg do przyciskania

snopów na wozie’, *бендю́ги* ‘rodzaj wozu do przewożenia bagażów’, *бендю́хі* ‘kółka przy pługu’ (Грінченко, 1907–1909/1958, t. 1, s. 49), natomiast SUM *биндю́г*, *бендю́г* ‘koń sugowy/pociągowy’, *биндю́гі*, *бендю́гі* ‘wielki wóz bagażowy’ i *биндю́жник*, *бендю́жник* ‘woźnica przewożący bagaże’ („візник-вантажник, що перевозить вантажі на *биндюгах*”) (SUM, t. 1, s. 166). W gwarze Bolechowa na pograniczu bojkowsko-naddniestrzańskim zachowała się nazwa *биндю́ги* w znaczeniu ‘wielkie sanie do przewożenia drewna i siana’ (Гнатишак, 2017, s. 26), podobnie na Huculszczyźnie w Berezowie: *бендю́га* ‘dwukołowy wóz do przewożenia długich desek’ (Негрич, 2008, s. 24).

W języku rosyjskim wyraz ten występuje w gwarach, głównie południowych, ale pewne derywaty znane są w rozproszeniu nieco szerzej. Notowano m.in. *бендю́г*, *биндю́г*, *бендю́га*, *биндю́га* w znaczeniu ‘drążek do obracania wiatraka’, ‘poprzeczna belka łącząca burty statku, służąca do podtrzymywania masztu’, ‘duży wóz do przewożenia bagażu’; *бендю́ги* lm. ‘sanie do wożenia słomy, nawozu’ (Даль, 1955–1956, t. 1, ss. 81, 87; SRNG, t. 2, s. 241; Vasmer ESRJ, t. 1, ss. 150, 166), *бендю́жник* ‘nadzorca woźniców wożących towary przy stacji kolejowej’, *биндю́жник* ‘bagażowy’ (SRNG, t. 2, ss. 241, 292).

Nazwy ukraińskie i rosyjskie wywodzą się najpewniej też ze średnim. *bindinge* i/lub śrwniem. *bindunge*. Ze względu na tak duże różnice znaczeniowe w porównaniu z nazwami polskimi oraz białoruskimi i ukraińskimi na pograniczu polskim trzeba tu przyjąć raczej pożyczki niezależne w poszczególnych językach. Mało prawdopodobne jest wyprowadzanie podanych nazw ukraińskich, a więc i rosyjskich, jak proponuje Dobrodomow (Добродомов, 1967, ss. 259–260; por. też ESUM, t. 1, s. 166), z niem. *Bindwagen* za pośrednictwem języka jidysz.

Obecność wyrazu *binduga* już w staropolszczyźnie pozwala wnioskować, że należy on do grupy dawnych zapożyczeń z języka niemieckiego do języka polskiego.

## Chaszcze ‘gęstwina, krzaki, zarośla’

Mamy tu sytuację szczególną: Stefan Hrabec, Halina Pelcowa oraz SW polskie *chaszcze* ‘gęstwina, krzaki, zarośla’ uważają za pożyczkę z języka ukraińskiego (Hrabec, 1949, s. 117; Pelcowa, 1997, s. 193, 2012a, s. 258; SW, t. 1, s. 273), natomiast Piotr Bańkowski twierdzi, że to właśnie ukraińskie *хауї* zostały przejęte z polskiego (Bańkowski SE, t. 1, s. 126). Warto dodać, że Jewhen Tymczenko pod hasłem *хауць* ‘gęste zarośla’ w nawiasie umieszcza pol. *chaszcz*, co zwykle u niego sygnalizuje pożyczkę (Тимченко, 2002–2003, t. 2, s. 460). Przywoływany przez Hrabca słownik Aleksandra Brücknera o pożyczce nic nie mówi, stwierdza jedynie, że polskie *chaszcze* mają odpowiednik w ukraińskim *chaszczi* [*хауї*] (Brückner SE, ss. 176, 676). Witold Mańczak uznaje *chaszcze* za wyraz rodzimy (Mańczak PSE, s. 19).

W innych słownikach etymologicznych wyraz polski i ukraiński są zestawiane, ale o możliwości pożyczki z języka ukraińskiego do polskiego czy na odwrót w ogóle się nie wspomina (Sławski SE, t. 1, s. 61; Borys SE, s. 57; ESUM, t. 6, s. 161). Wskazuje się, że *chaszcz(e)* mogły się rozwinąć z też licznie poświadczonej w gwarach polskich pierwotnej formy *charszcz(e)*. By tę kwestię rozstrzygnąć, należy się dokładniej przyjrzeć historii i geografii gwarowej tego wyrazu w obu językach.

W języku polskim omawiana nazwa pojawia się w XVII wieku. W kartotece SXVII–XVIII już w *Początkach wojny moskiewskiej* Stanisława Żółkiewskiego (1611) występuje *chaszcz* („maiąc iednak P. Hetman *chaszcz* podeirzaną, [...] nakazał, żeby nikt nie chodził [...] na groblą”) i *chaszcza* („na grobli samey [...] y *Wchasczy*...zasadził kilkuset strzelcow” oraz „Moskwa zaraz oną *chaszczą* vciekac poczęli”). Hrabec cytuje z *Sielanek* Bartłomieja Zimorowica (1663): „podjęli się [...] z *chaszczów* wyprowadzić” (Hrabec, 1949, s. 17); Samuel Linde zamieszcza jeszcze inny przykład z tego utworu: „Gościńcem wolnym z *chaszczów* ich wyprowadził” (Linde, 1854–1860/1951, t. 1, s. 235). Kartoteka SXVII–XVIII podaje później *chaszcze* z *Historii świeżych i niezwykłych* z przełomu XVII i XVIII wieku, z utworu Kaspra Niesieckiego (1738): „uszła [...] za rzekę Niestr do *chaszcza* na błoto” oraz Elżbiety Drużbackiej (1752): „że go Zefir Pásem w *chaszczu* Mocnym przywiązał”.

Linde rejestruje kilka przykładów, które niedokładnie lokalizuje Hrabec (Linde, 1854–1860/1951, t. 1, s. 235). Uwzględniając informacje w *Wiadomościach o autorach i dziełach cytowanych u Lindego* (Hrabec

& Peplowski, 1963, s. 135) można ustalić, że zacytowany jest u niego Bartłomiej Zimorowic (por. wyżej) oraz związany z Warszawą Józef Minasowicz jako tłumacz Horacego („Bestye w gęstych *chaszczach* lasów spoczywają”, 1773) i zapewne jako autor w „Monitorze”; poza tym przywoływane są „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne” – tu autora nie potrafimy ustalić.

Później SWil ma *haszcze* albo *chaszcze* ‘krzaki gęste, niskie i małe’ (SWil, t. 1, s. 395), SW, przyjmując pożyczkę ukr. *chaszczi* [*xauczi*], umieszcza *chaszcz* ‘gąszcz, zarośla, krzaki, gęstwina’ i jako gwarowe odsyła do *chróst* (SW, t. 1, s. 273), ale tam (SW, t. 1, s. 300) formy tej już nie przytacza. SJPD notuje *chaszcze* ‘gęste krzaki, zarośla, gąszcz, gęstwina’, ilustrując przykładami z „Zabaw Przyjemnych i Pożytecznych” oraz z utworów Wiktora Gomulickiego (1851–1919), z powieści mieszczkańskiej z pierwszych lat wieku XVII, a także z Jana Parandowskiego (1895–1978) i Józefa Mortona (1911–1994) (SJPD, t. 1, s. 841).

*Chaszcze* znane są też szeroko w gwarach polskich. Poza wschodnią Polską i gwarami kresowymi (por. Parylak, 1877/1999, s. 348; Cechosz-Felczyk, 2004, s. 40; Paryl & Mieszczankowska, 2004, s. 29; Lwów 2015, nr 1272; Tarnopol 2007, nr 1272) *chaszcze* plt. i rzadziej *chaszcz* m. ‘gęste krzaki, zarośla’ występują m.in. w okolicach Łowicza, Garwolina, Opatowa, Kielc, Brzeska, a nawet we wsi Chełmo na zachód od Radomska (Dejna, 1974–1985 t. 21 (1975), s. 147; SGP, t. 3, ss. 467–468) i na Kaszubach (Sychta, 1967–1976, t. 7, s. 96).

Pokazany przegląd dowodzi, że zarówno historia wyrazu *chaszcze*, jak i jego szeroki zasięg w gwarach polskich przemawiają przeciwko przyjmowaniu tu pożyczki z języka ukraińskiego.

O historii tego wyrazu w języku ukraińskim dotychczas wiemy niewiele. Tymczenko podaje *xaucz* ‘gęste zarośla’ z miejskiej księgi miasta Łucka z 1570 roku, powołując się na polski *chaszcz* (Тимченко, 2002–2003, t. 2, s. 460). Poza tym podaje z zabytku datowanego na lata 1717–1734 derywat *xaucznik* ‘zarośla’. Hrinczenko ma *xauc* ‘chrust’ i w znaczeniu ‘zarośla, krzaki’ z zachodniej Ukrainy (Верхратский) oraz spod Połtawy (Василенко), *xaucza* ‘gęsty las, gęstwina’ na pograniczu z Węgrami, *xaucziná* ‘gęste zarośla’ spod Czerkasów i *xaucznik* ‘drobny chrust powiązany w pęczki’ (Грінченко, 1907–1909/1958, t. 1, s. 389). Janów przytacza z Huculszczyzny *chaszczi*, *chaszcza* ‘zarośla’ (Janów, 2001, s. 21), Horbacz *xauczi* ‘gęste krzaki, zarośla’ ze wsi Romanów koło Łucka na Wołyniu (Горбач, 1965, s. 25), Arkuszyn *xauczawiná* ‘bardzo gęsty las’ z Polesia

(Аркушин, 2016, s. 580). Z gwar naddniestrzańskich, a więc z Ukrainy zachodniej, znane są nazwy *ха́ща*, *хва́щи* ‘gęsty las, gęstwina’; *ха́щи*, *ха́щ*, *хва́щи* ‘krzaki, krzewy’ będące collectivum (Шило, 2008, s. 265). Słownik współczesnego języka ukraińskiego podaje jako gwarowe *хащ* w znaczeniu ‘chrust’ i *хащина́* odsyła do *ха́щи*. Hasło *ха́щи* (lp. *ха́ща*) ‘gęsty las’, zarośla, gęstwina’ dokumentuje licznymi przykładami, daje też połączenie wyrazowe *дúки/злухі ха́щи* (SUM, t. 11, ss. 31–32; por. też ESUM, t. 6, s. 161).

Ten szeroki zasięg wyrazu *chaszcz(e)* w gwarach ukraińskich zdecydowanie przemawia przeciw przyjmowaniu jakiejś pożyczki i należy uznać go za rodzimy również w tym języku.

Wniosek może tu być tylko jeden: jest to dawna innowacja polsko-ukraińska. O jej dawności świadczy właśnie tak szeroki zasięg w gwarach: od Połtawy aż po Kaszuby.

## Chudoba ‘zwierzęta domowe’

Halina Pelcowa uznała wyraz *chudoba* w znaczeniu ‘zwierzęta domowe’ za typowo wschodniosłowiański, ukraiński (Pelcowa, 1994, s. 87, 1997, ss. 192, 193). Pożyczkę ukraińską przyjmuje tu także Janusz Rieger: „W Zielonej i innych gwarach południowokresowych określeniem by-dła jest przede wszystkim ukrajinizm *chudoba*, natomiast najstarsi znali wyraz *bydło*, choć raczej jako wyzwisko” (Rieger, 2004/2019a, s. 146), w innym miejscu stwierdza, że we wsi Siabierki występuje rodzime *bydło*, chociaż w okolicach Kamieńca używa się wyrazu zapożyczonego *chudoba* (Rieger, 2011/2019c, s. 97). Najszerzej wpływ ten ujmuje Krawczyk, zaliczając *chudobę* ‘inwentarz’ do zapożyczeń znanych polszczyźnie regionalnej lub ogólnej (Krawczyk, 2007, s. 44).

Szeroki zasięg wyrazu *chudoba* w Słowiańszczyźnie zdecydowanie przemawia przeciwko przyjmowaniu jakiegokolwiek pożyczki wyrazowej. Został on uznany za wyraz prasłowiański i ogólnosłowiański (ESSJ, t. 8, ss. 110–111), ma bogatą dokumentację w różnych znaczeniach, jak ‘bieda’, ‘ubóstwo’, ‘ubogi majątek’, ‘dobytek’, ‘zwierzęta domowe’ itp. Widoczny jest tu naturalny rozwój znaczeniowy: ‘ubóstwo’ > ‘ubogie mienie, ubogi majątek’ > ‘dobytek, zwłaszcza ruchomy’ > ‘zwierzęta domowe jako część tego majątku’ > ‘cały majątek’ (por. ESUM, t. 4, ss. 220–221; Bańkowski SE, t. 1, s. 160).

Są liczne poświadczenia również w języku polskim. SStp notuje z XV wieku *chudoba* w znaczeniu ‘chudość’ i ‘ubóstwo’ (SStp, t. 1, s. 260), w XVI wieku *chudoba* występuje najczęściej jako ‘ubóstwo, nędza’, rzadziej też ‘ubogie mienie’ i ‘chudość’, licznie udokumentowana jest *chudoba* ‘ubóstwo’, ‘ubogi majątek’, ‘skromny dobytek’ itp. w kartotece SXVII–XVIII, Linde notuje *chudobę* jako wyraz polisemiczny – ‘ubóstwo, nędza’, ‘ubogi majątek, ubogie mienie’, ‘chudak, nędzarz’ (Linde, 1854–1860/1951, t. 1, s. 272), podobnie SWil ‘ubogie mienie, nędza, ubóstwo’, ‘chudak, nędzarz’ (SWil, t. 1, s. 159).

Słownik wileński poza znaczeniami ogólnymi ‘bieda, ubóstwo’, ‘mienię ubogiego’, ‘chudeusz’ podaje też uznane za gwarowe ‘inwentarz żywy’, ‘bydlę’, ‘chudość’, ‘chuda szkapa’ (SW, t. 1, s. 306). SJPD również jako ogólne wskazuje ‘skromny majątek, mienie, gospodarstwo’, a jako gwarowe ‘inwentarz żywy, głównie bydło i konie’ z cytatami (SJPD, t. 1, s. 927). Aleksandra Krawczyk podaje od pisarzy z Kresów lub ze wschodniego pogranicza, Henryka Rzewuskiego, Jana Zacharyasiewicza,

Józefa I. Kraszewskiego i Józefa Kłosowskiego, ponadto jako dawne, a dziś gwarowe w znaczeniu ‘ludzie biedni, biedak’, ‘nędzarz’, ‘ubóstwo, nędza’ (Krawczyk, 2007, s. 44).

Jak już stwierdziliśmy, wyrazu *chudoba* ze względu na jego szeroki zasięg w językach słowiańskich nie należy traktować w języku polskim jako pożyczki leksykalnej. Problemem jest natomiast, czy gwarową *chudobę* jako ‘inwentarz żywy, bydło’ uznamy za pożyczkę ukraińską. W tym celu należy przyjrzeć się dokładniej zasięgowi *chudoby* w tym znaczeniu w gwarach polskich.

W Karpatach, według OKDA, w znaczeniu ‘bydło rogate’ zapisano *xud'oba* powszechnie w gwarach ukraińskich, w Słowacji tylko w 7 punktach w jej wschodniej części, w tym w 4 wsiach ukraińskich, w Polsce natomiast zupełnie sporadycznie na wschodzie w punkcie ukraińskim Komańcza i wyjątkowo na zachodzie w miejscowości Przyłęków, powszechnie zaś występuje *bydło, byduo* (OKDA 5, m. 72). Tu najpewniej nazwę tę należy przypisać kolonizacji wołoskiej, a jako źródło wskazać język ukraiński. *Chudoba* ‘bydło rogate’ powszechna jest też w Ukrainie zachodniej (por. SDUP, s. 86, nr 569), na Huculszczyźnie (por. Janów, 2001, s. 28; Хобзей i in., 2013, s. 627; Грицак, 2008, s. 20), u Łemków (por. Rieger, 1995, ss. 35, 122), na Polesiu (por. Аркушин, 2016, s. 590).

Okazuje się jednak, że *chudoba* ‘inwentarz żywy, głównie bydło’ ma znaczny zasięg również w gwarach polskich. Halina Horodyska-Gadkowska notuje *chudobę* w tym znaczeniu z Małopolski, z pogranicza Suwalszczyzny i Mazur oraz z południowego Pomorza spod Sępólna Krajeńskiego, Tucholi oraz Bydgoszczy (Horodyska-Gadkowska, 1967, s. 73, m. 3), SOWM *chudobę* wymienia m.in. w znaczeniu ‘zwierzęta domowe, żywy inwentarz’ z Warmii i Mazur (SOWM, t. 1, s. 315). W SGP *chudobę* jako ‘inwentarz żywy, głównie bydło’ odnotowano głównie z Małopolski południowej i wschodniej (SGP, t. 4, ss. 124–125), z Podlasia (por. także z Ciechanowca u Maryniakowej), i Suwalszczyzny (por. również w RóżnSłow, s. 109 z Ratasiewicza), u Polaków z dawnych Kresów Wschodnich, ale też ze Śląska (por. SGŚ, t. 4, s. 185), spod Opoczna, Piotrkowa Trybunalskiego oraz z południowego Pomorza.

Przy tak rozległym areale należy przyjąć, że *chudoba* w znaczeniu ‘inwentarz żywy, głównie bydło’ właściwa gwarom polskim, jest w nich rodzima. Z konkurujących tu ze sobą nazw *bydło* i *chudoba* ta druga, dzięki wsparciu ukraińskiemu w tej rywalizacji, jak się zdaje, zwycięża.

W znaczeniu ‘inwentarz żywy’ i/lub ‘zwierzęta domowe z wyjątkiem konia i owiec’ u przesiedleńców spod Lwowa odnotowano z Wołostkowa *χudoba*, z Białego *bydło* i *χudoba*, z miejscowości Tuligłowy *χudoba* (por. też Paryl & Mieszczankowska, 2004, s. 30 *chudoba*), z Ilnika *bydło*, z Siemianówki, Wołczuch i Kołtowa *bydło* i *χudoba* (Lwów 2015, s. 476, nr 421), u przesiedleńców spod Tarnopola: z Hanaczowa i Kozłowa *χudoba*, Firlejowa *χudoba* ‘inwentarz żywy’ i *bydło* ‘z wyjątkiem konia i owiec’, z Boryczówki *χudoba* i *bydło*, z Sorocka *χudoba*, z Borków Wielkich *χudoba* i *bydło* ‘też z wyjątkiem konia i owiec’, z Kaczanówki *χudoba* (Tarnopol 2007, s. 476, nr 421). Znajomość wyrazu *chudoba* w znaczeniu ‘zwierzęta domowe’ w polskich gwarach kresowych potwierdzają poza tym Cechosz-Felczyk z Podola: z Oleszkowiec (także *chudoba rogata* ‘bydło rogate’) i Hreczan (Cechosz-Felczyk, 2004, ss. 43, 283) oraz Kostecka-Sadowa u przesiedleńców z Trembowli i Wierzbowiec (Podole) *chudoba* ‘bydło, konie’ (Kostecka-Sadowa, 2018, s. 106), Lewaszkiewicz *chudoba* ‘bydło’ u przesiedleńców z Nowogródka (Lewaszkiewicz, 2017, s. 397). Wiele miejsca przedstawieniu występowania w tym znaczeniu pary wyrazów *bydło* i *chudoba* ‘zwierzęta domowe, bydło’ w polskich dialektach kresowych poświęca Rieger (2019b, ss. 20, 43, 89, 97, 134, 146, 154, 156, 158).

Widać zatem, że wyraz *chudoba*, również w gwarowym znaczeniu ‘inwentarz żywy’, zwierzęta domowe’, ‘bydło’, jest u nas rodzimy, jedynie jego znaczną żywotność w polskich dialektach kresowych można przypisać współoddziaływaniu języka ukraińskiego.

## *Chusta* ‘płat płótna lub innej tkaniny do ubioru’, *chusty* ‘bielizna (do prania)’



Il. 5. Kobieta w odświętnej chuście, Hola (powiat włodawski), ze zbiorów Instytutu Sztuki PAN, nr neg. 16 133

Wyraz *chusta* nie ma ustalonej etymologii, uważany jest za dialektyzm prasłowiański: \**χusta* < \**χut-ta*, powiązany z \**χytiti*, \**χvatati*, a znaczenie ‘tkanina’ wyprowadza się z pierwotnego ‘zdobycz’ lub uznaje za pożyczkę z rumuńskiego *fústa* ‘spódnica’ (ESSJ, t. 8, s. 117; ESUM, t. 6, s. 224), gdzie zapewne jest bałkanizmem pochodzenia łacińskiego (Mańczak PSE, s. 24) lub włoskiego (por. ESSJ, t. 8, s. 117; ESUM, t. 6, s. 224).

Wypowiedzi na temat stosunku nazw ruskich do polskich są zupełnie przeciwstawne. Vasmer uważał, że wyrazy wschodniosłowiańskie z tym rdzeniem pochodzą najpewniej z polskiego (Vasmer ESRJ, t. 4, s. 286), co podtrzymuje ESSJ (t. 8, s. 117). Inni przyjmują pożyczkę rumuńską i pośred-

nictwo ukraińskie (por. Sławski SE, t. 1, ss. 89–90; ESUM, t. 6, s. 224; Bańkowski SE, t. 1, ss. 161–162; Boryś SE, s. 72; Kostecka-Sadowa, 2015, ss. 177, 196, 200).

Wyraz ten wykazuje wielką różnorodność form i znaczeń w rejonie karpackim. W OKDA na północy w dialektach polskich, słowackich i ukraińskich występują znaczenia ‘kobieca chustka na głowę’ (sporadycznie też w Macedonii), także ‘chustka na plecy’, rzadko ‘płachta do noszenia serów’ (w Słowacji, ale raz też w Macedonii), ‘płachta do noszenia trawy’ (w Polsce, w Komańczy), na południu zaś w Mołdawii, Rumunii i w dialektach południowosłowiańskich notowano go w znaczeniu ‘spódnica’ (OKDA 2, m. 21).

Na terenie Polski, Słowacji i częściowo w Ukrainie zapisywano formy *χ<sup>h</sup>usta*, *χ<sup>h</sup>ustka*, *χ<sup>h</sup>ust’a*, w Ukrainie zwłaszcza na pograniczu rumuńskim *fústa*, *fústy*, *fústka*, w Mołdawii *fústy*, w Rumunii *fústă*, w Serbii i Macedonii *fúst’an*, w Chorwacji i Macedonii *vis’t’an*.

Według BER formy z nagłosowym *f* wywodzą się z języka włoskiego (BER, t. 8, ss. 862–863).

Za pożyczkę z języka ukraińskiego uważa się wyraz *chusty* w znaczeniu ‘bielizna’, ‘brudna bielizna’, ‘bielizna do prania’ (por. Pelcowa, 1994, s. 88, 1997, ss. 192, 197, 2001, s. 66, 2012a, s. 258, 2015, s. 93; Rieger, 2011/2019c, s. 170).

Wyraz *chusta* na terenie słowiańskim ma ograniczony zasięg, występuje tylko w językach wschodniosłowiańskich oraz w języku słowackim i polskim.

Ma on dawne poświadczenie staroruskie w gramocie Wielkiego Księcia/Kniazia Aleksandra Witolda dla Żydów litewskich z 1388 roku: „А о тых то речехъ жадного габаня не чинечи, вунявши одноѡ кривавоѡ мокроѡ *хусты* светоѡ костелное” (Срезневский, 1893–1912, t. 3, s. 1424). Później Dal notuje ros. *хўста*, *хўстка* ‘kawałek grubego płótna’, *хўсты* ‘bielizna (do prania)’ jako regionalne południowo-zachodnie (Даль, 1955–1956, t. 4, s. 569), a SSRLJ określa je mianem ukraińskich i południoworosyjskich (SSRLJ, t. 17, s. 528).

Również dla języka ukraińskiego jako przykład podawany jest tekst ze wspomnianej gramoty z roku 1388 w wersji alfabetem łacińskim „wyniawsz i odnoje kriwawoje, mokroje *chusty* swietoje, kostelnoje” (SSUM, t. 1, s. 515 s.v. *кровавыи*; i t. 2, s. 521), potem Tymczenko notuje z XVI wieku *хустка* ‘chustka’ i *хусты* ‘bielizna’ (Тимченко, 2002–2003, t. 2, s. 467), a Hrinchenko ma formy *хўста*, *хўстка* ‘kawałek płótna’, *хўсту*, *хўстя* ‘bielizna’ (do prania) oraz jako regionalne *фўста*, *фўстка*, *фустина* (Гринченко, 1907–1909/1958, t. 4, ss. 380, 420). Słownik współczesnego języka ukraińskiego rejestruje zaś tylko postaci z nagłosowym *x*: *хўста*, *хўстка* ‘kawałek płótna, tkaniny’, lm. *хўсту*, dial. *хўстя* ‘bielizna’ (SUM, t. 9, ss. 175–176).

W języku białoruskim najdawniejsze użycie wyrazu *хўста* również dokumentowane jest przykładem z gramoty z 1388 roku. Kolejne jej poświadczenie pojawia się w XV wieku, a w wieku XVI i XVII *хўста* i *хўстка* stają się już powszechne (HSBM, t. 36, ss. 184, 185). Dziś brus. *хўста*, *хўстка* ‘kawałek płótna, tkaniny’ znane są zarówno w języku literackim (TSBM, t. 5/2, s. 222), jak i w gwarach (SPZB, t. 5, ss. 330–331). W znaczeniu ‘brudna bielizna’ białoruski atlas gwarowy notuje w obwodzie grodzieńskim formę liczby mnogiej *хўсты* i sporadycznie collectivum *хўстя* (LAB, t. 3, s. 56, m. 108).

Wyrazy *chusta* i *chustka* mają dosyć bogatą dokumentację również w języku słowackim. *Chusta* i *chustka* ‘kawałek płótna, tkaniny’, ‘chustka’ znane są od XVI wieku (HSSJ, t. 1, s. 482), w gwarach występują w większości dialektów wschodniosłowackich, najszerszej jako ‘chustka na głowę’. Gwarowy atlas słowacki notuje *xustka* w znaczeniu ‘chustka zakładana na plecy’, również w licznych połączeniach wyrazowych *vel'ka xustka* (*hustka*), *zimušna/zimušna xustka*, a także ‘chustka na głowę’ *xustka* (*hustka*), *xustečka* (*hustečka*), w Zemplinie *xustočka*, ‘chusteczka do nosa’, *xustečka* (*hustečka*) (ASJ, t. 4, m. 400, m. 9, ss. 205–206, 211). Słownik gwarowy podaje *chusta* ‘wielka, ciepła chusta’, sporadycznie lm. *chusty* ‘bielizna (do prania)’, *chustka* ‘chusta zakładana na głowę, na szyję’, ‘wielka, ciepła chusta’ (SSN, t. 1, s. 690).

Machek słowackie *chust* ‘chusteczka’ i wschodniosłowackie (*c*)*hustka* uważa za pożyczki z języka polskiego (Machek 1957b, s. 165). Bardziej prawdopodobne byłoby zapożyczenie z języka ukraińskiego, ale tak dawna i obfita dokumentacja pozwala ewentualnie przyjąć też ich rodzimość w języku słowackim.

*Chusta*, *chustka* i pochodne są rozpowszechnione również w języku polskim. SStp rejestruje *chusta* ‘chustka na głowę’, lm. *chusty* ‘odzień, bielizna’ z XV-wiecznych mazowieckich zapisków sądowych, z *Rozmowy mistrza Polikarpa ze śmiercią* oraz z *Rozmyślenia przemyskiego*, poza tym notuje *chustkę* ‘płat płótna’, może ‘część odzienia’ z XIV-wiecznych *Kazań świętokrzyskich* (SStp, t. 1, ss. 260–261). Również w SPXVI *chusta* ‘płat płótna lub innego materiału, szmata’, a także ‘ubiór, odzień, bielizna’ ma świadectwa z licznych zabytków, m.in. z Grzegorza Knapskiego, dawnych słowniczków, ze Stefana Falimirza, Mikołaja Reja, Marcina Bielskiego, przekładów Biblii, z prawnych zapisków z Kościerzyny itp., poświadczane są też derywaty *chustka*, *chusteczka* itp. (SPXVI, t. 3, ss. 339–340).

Podobnie wielokrotnie pojawia się *chusta*, *chustka* i pochodne w znaczeniu ‘(obrębiony) płat płótna do obwinięcia lub zawiązania’, a także ‘bielizna’ w kartotece SXVII–XVIII wieku oraz u Lindego, w SWil i w SW (Linde, 1854–1860/1951, t. 1, s. 274; SWil, t. 1, s. 159; SW, t. 1, s. 307). SJPD określa *chustę* jako ‘płat płótna do różnych celów, najczęściej jako ubiór lub bielizna pościelowa’, wymienia również derywaty *chustczyzna*, *chusteczka*, *chustka* (SJPD, t. 1, s. 930).

*Chusty*, *chuście* ‘bielizna’ mają dosyć duży zasięg w gwarach polskich. Występują w zwartym szerokim pasie na pograniczu wschodnim. Notuje je często Pelcowa (1985, s. 34, 1994, ss. 74, 88, 1997, ss. 192,

197, 198, 2001, m. 63, SGL VII, ss. 83–89; SGL VIII, s. 94) – właściwie na całej Lubelszczyźnie, Osipowicz spod Augustowa (Osipowicz, 2009, s. 61), Czarkowski z ziemi drohickiej (Czarkowski, 2009, s. 179), Gloger spod Tykocina (Gloger, 1893, s. 807). Poświadczono są w polskich gwarach południowokresowych, np. w Tuligłowach pod Lwowem (Paryl & Mieszczankowska, 2004, s. 30), na Podolu (Cechosz-Felczyk, 2004, s. 43). W MAGP występują jednak także poza ścisłym pasem wschodnim, sięgając w dwóch miejscach w sposób zwarty dużo dalej na zachód, a mianowicie aż po Grójec, Opoczno i Radom oraz po Tarnobrzeg, Busko i Mielec (MAGP, t. 9, ss. 119–121, m. 441). Potwierdza to również SGP poświadczeniami wyrazu *chusty* spod Radomia, Iłży, Garwolina, Grójca, Skierniewic, Kozienic, Opoczna; przytacza poza tym *chusty* w znaczeniu ‘szmaty, gałgany, łachmany’ aż u Słowińców pod Słupskiem (SGP, t. 4, s. 137). O wielkiej żywotności tego rdzenia w dialekcie słowińskim świadczy ponad 10 utworzonych od niego derywatów (Lorentz PW, t. 1, s. 290). Trudno sobie wyobrazić, że dostały się one tam w wyniku kontaktów gwarowych lub za pośrednictwem polskiego języka literackiego.

Zatem historyczne oraz gwarowe przykłady polskie nie dostarczają jednoznacznie przekonującego dowodu, że ta pożyczka dostała się do języka polskiego za pośrednictwem ukraińskim. Może trzeba tu przyjąć dawną wspólną pożyczkę rumuńską na pograniczu polsko-słowacko-ukraińskim. Później najlepiej utrzymała się ona w Ukrainie, ale język ukraiński nie musiał być pośrednikiem w jej szerzeniu się na gruncie słowackim i polskim.

## Druh ‘towarzysz’, ‘przyjaciel’

Omawiany przykład pokazuje, jak nieraz trudno ustalić źródło pożyczki, a zwłaszcza jej charakter: zapożyczenie leksykalne, fonetyczne lub graficzne bez przejścia obcej wymowy.

Na temat wyrazu *druh* pisano już dużo i sporo już wiemy o jego pochodzeniu, ale dotychczasowe twierdzenia wymagają jeszcze uściśleń i uzupełnień.

Franz Miklosich widział tu wpływ języka rosyjskiego „*druh, druch* ‘Brautführer’ aus dem R[usischen]” (Miklosich, 1886, s. 51), Brückner w swoich artykułach (Brückner, 1901, s. 232, 1909, s. 189) oraz w *Słowniku etymologicznym* (Brückner SE, s. 98) wyraził przekonanie, że przyjmowanie wpływu obcego, czeskiego lub ruskiego jest nieuzasadnione, ale formy *druhowie* u Bartłomieja Zimorowica oraz użyte przez Stanisława Jagodyńskiego w przysłowiu „niet *druhow* bez rublow” uznaje za rusycyzmy (JPE, cz. 1, s. 197). Tadeusz Lehr-Spławiński (NSJP, t. 1, s. 683) wskazuje na pożyczkę z czeskiego, Hrabec wspomnianą już formę *druhowie* u Bartłomieja Zimorowica uważa za pożyczkę ukraińską (Hrabec, 1949, ss. 102, 134). Sławski, ze względu na późne poświadczenie omawianego wyrazu w języku polskim, wygłosowe *-h (-ch)* i jego ograniczone występowanie w gwarach polskich, opowiada się za pochodzeniem obcym i w związku z częstym użyciem przez pisarzy pochodzących ze wschodu raczej za wpływem ruskim niż czeskim (Sławski SE, t. 1, s. 170). Wpływ ukraiński lub białoruski przyjmuje tu również ESUM (t. 2, ss. 133–134).

Rozpatrując spółgłoskę *h* jako wyznacznik obcości wyrazów w języku polskim, przypominano dawne twierdzenie Karłowicza, że *druch* jest rodzimym spieszczeniem na wzór takich polskich form, jak *brach, Jach, klech, swach* itp. z *brat, Jan, kleryk, swat* (Karłowicz SWO, t. 1, s. 132). W związku z tym powstała u nas sytuacja dosyć skomplikowana, bo oprócz kontynuantów dawnej formy *\*drugъ* ‘towarzysz, przyjaciel’ mamy też formy wywodzące się z postaci *\*družь* ‘družba na weselu’, ale też ‘towarzysz, przyjaciel’. Zwrócono uwagę na to, że *druch* w pisowni utrzymuje się jeszcze w XVII–XVIII wieku, a w gwarach polskich postać ta zachowała się do dziś, nie ma więc potrzeby przyjmowania obcej pożyczki wyrazowej, jedynie dzisiejsza pisownia przez *h* ustaliła się pod wpływem ukraińsko-białoruskim (Siatkowski BFJP, t. 1, ss. 56–57; Basaj & Siatkowski, 2006, s. 52), co zostało powszechnie przyjęte (por. SP, t. 4,

ss. 269–271; Popowska-Taborska, 1996a, s. 97, 1996b, s. 126; AJKLW, t. 7, s. 147, m. 637; Kostecka-Sadowa, 2015, ss. 74–75).

Pełniejsze materiały pozwalają to twierdzenie nieco uściślić i zmodyfikować.

Pierwotna forma \**drugъ* ‘towarzysz, przyjaciel’ ma w języku staropolskim tylko kilka poświadczeń. W SS<sup>t</sup>p występuje w *Biblii królowej Zofii* „bo gesz dobrego *druga* a czsnego mōza sin” Tob 7, 7, w traktacie Parkosza „exemplum de *u: druga, druug*” (s. 401) oraz w formie wołacza *dobry druze* w *Rozmyślaniu przemyskim* (SS<sup>t</sup>p, t. 2, s. 191), SPXVI notuje zaś z utworu *Fortruny i cnoty różność* (1524) „ieden do**br**i *drug* lékárz” D2/19, w tym samym utworze w formie wołacza „dobry *druže*” B2/7, w *Historii o szczęściu* (1522) „dobry *druže*, ráczy winiść knam” A4v/7 oraz w postaci z obcym *h* w *Kronice* (1582) Macieja Strykowskiego „szczęście *Druhom* pomahaiet smiałym” (s. 732), w *Brodzie* Jana Kochanowskiego „móy *druhu*” (s. 152) oraz w *Przyganie* (1600) Piotra Zbylitowskiego z zastąpieniem obcego fonetycznie *h* przez *ch*: „moy *druchu*” (A4v). U Strykowskiego należy przyjąć wpływ ukraiński, u Kochanowskiego, a może i u Zbylitowskiego, chyba czeski.

Częściej *druh/druch* ‘przyjaciel, towarzysz’ i pochodne występują dopiero od XVII wieku. W materiałach kartoteki SXVII–XVIII oraz u Lindego wyraz ten w podanym znaczeniu zapisywany jest zarówno przez *h*, jak i przez *ch* (Linde, 1854–1860/1951, t. 1, s. 541).

Jak podaje kartoteka SXVII–XVIII, zapisy z obcym *h*, we wcześniejszym okresie nieco częstsze, odnotowano w *Pamiętnikach* (1606–1608) Stanisława Niemojewskiego „Wdzięczen barbarus z ofiarowaniem *druhostwa*” (s. 268), w *Setniku przypowieści uciesznych* (1608) Marcina Błażewskiego „Bo ty jako cudzemu, tak też i *druhowi* nie folgujesz” (s. 30), w utworze *Examen obrony* z 1621 roku „pytał się *druh* u *druha*”, (s. 38), u Jana A. Morsztyna (1637–1661) „Snadno o *druha* i o kuma bywa”, s. 40, w *Pamiętniku* 1640–1684 Jana W. Poczobuta-Odlanickiego „tych *druhów* moich skturemim Iadał y piiał” (s. 23), w *Sielankach* (1663) Bartłomieja Zimorowica, wymienione już wyżej przez S. Hrabca, „tak to wierni *druhowie*” (s. 147), przymiotnik *druhowy* w *Historii o buntach Chmielnickiego* (1681) „chłoptwo pobuntował *Druhowe* Chmielnickiego” (k. 21v), z przełomu XVII/XVIII wieku „z twojej woli Wroga nie *druha* dostałam”, w *Groszu* (1705) Stanisława Jagodyńskiego „Lepsze sto *druhów* niżli rublów w kalecie, Lecz co gorsza niet (‘nie masz’) *druhów* bez rublów na świecie” (B4b), w poezji (1787) Franciszka Kniaźnina

„Jak to *druh* dobry do swojej drużyny Bocian do liszki przyszedł w nawiedziny” (s. 146).

Przekształcone zaś obce *h* na *ch* znajdujemy w tłumaczeniu Sebastiana Petrycego utworu Horacego (1609) *druhowie mili* (B)2, w *Pamiętniku* 1640–1684 Jana W. Poczobuta-Odlanickiego obok wspomnianych już *druhów* też przekształcone „dobrych *druchow* gospodarskiemu gościu” (s. 119), u Trztyprztyckiego (1650) „Tak rzekł do *drucha*” (E2), w *Argenidzie* (1728) Wacława Potockiego „Ty tymczasem *druchu* [...] posiedzisz w łańcuchu” (s. 727), w tłumaczeniu Minasowicza *Pieśni* Horacego (1773) „z *druhów* moich pierwszy mój kompanie” (s. 219) oraz w późniejszym wydaniu (z 1778) *Sielanek* B. Zimorowica „Wierni *druhowie*” (s. 229).

Przedstawione materiały pokazują, że w XVII–XVIII wieku pisownia z obcą spółgłoską *h* jeszcze się nie ustaliła. Poza tym można wnioskować, że zapisy z *h* nie dotyczyły tylko pisma, lecz w pewnym stopniu weszło ono też do wymowy części Polaków mieszkających na Kresach. Częste postaci z *ch* świadczą natomiast, że w tym czasie w wymowie jeszcze nie rozróżniano powszechnie *h* od *ch*, co zresztą przez współczesnych było krytykowane. Już Knapski (1643): pisał: „*Ch* initio dictionum vitiosissime Poloni quidam pronuntiant in sua lingua et in Latina, ut *Hálástrá* pro *Chálástrá*, *Haritas* pro *Charitas* et e contra: *H* ut *Ch* efferunt: *Chálicz* pro *Hálicz*, *chabeo* pro *habeo*”. Podobnie wypowiedzieli się Maciej Dobracki (1669, s. 12), Georg Schlag (1734, s. 163), Jan Jakub Dzwonkowski (ok. 1750, s. 17). Wszystkie te opinie przywołuje Siatkowski (1965, ss. 56–57).

SWil w haśle wymienia *druh* i *drucho* ‘przyjaciół, towarzyszy, współników’, w przytoczonych cytatach podaje zaś tylko *druh* z obcym *h* (SWil, t. 1, s. 256). W SW w znaczeniu ‘człowiek życzliwy, przyjaciel’ też podano obie formy *druh* i *drucho*, ale przytoczono użycie jedynie formy *druh* z utworu Adama Mickiewicza *Pierwiosnek* „Czy dla bogów szukasz datku, czy dla *druha* lub kochanki”, poza tym zacytowano podaną tu jako już przestarzałą formę *drug* z utworu *Fortuny i cnoty różność* (SW, t. 1, s. 564). W SJPD występuje już wyłącznie ortograficzny zapis *druh* w znaczeniach: 1. ‘przyjaciel, towarzysz’, 2. ‘członek organizacji harcerskiej’, 3. jako dawne ‘drużba (na weselu)’ z przykładem z utworu Juliusza Słowackiego (SJPD, t. 2, ss. 389–340).

Forma \**druχb* ‘swat’, ‘drużba na weselu’ w języku polskim w piśmie pojawia się późno i zupełnie sporadycznie. Jest to *weselny drucho*, *drucho dziewczosłab* ‘swat’ w słowniku Daneta, t. 2 (1745) ss. 237, 238 (Kartoteka

SXVII–XVIII). U Lindego pod hasłem *druh*, *druch* podano przykłady tylko w znaczeniu ‘towarzysz, kolega, przyjaciel’ (Linde, 1854–1860/1951, t. 1, s. 541). SW ma *druch* ‘dziewosłab, swat’ (SW, t. 1, s. 564), a SJPD ortograficzną postać *druh* też jako ‘družba’ (SJPD, t. 2, ss. 389–390).

Wyraz *druch* ‘swat’, ‘družba na weselu’ mógł być znany jednak wcześniej, skoro *druchna* ‘towarzyszka panny młodej’ została wpisana około roku 1500 dwukrotnie jako glosa do łac.-niem. słowniczka wydanego w 1490 r.: „*Drvchną* paranympa” oraz „Pronuba, id est paranimpha *drvchna*” (SStp, t. 2, s. 199). W SPXVI *druchna* ‘panna towarzysząca pannie młodej’ jest poświadczona w *Zapiskach mazowieckich* oraz w Słowniku Calepina (SPXVI, t. 6, s. 57), Linde przytacza *druchnę* (na weselu) z *Sielanek* (1794) Jana Gawińskiego (Linde, 1854–1860/1951, t. 1, s. 541), w kartotece SXVII–XVIII znajdujemy „swatka *druchna* przyjaciółka” ze słownika Daneta (Danet, 1743, t. 1, s. 520, t. 2, 1745, t. 2, s. 237). Jest ona poświadczona też w SWil (t. 1, s. 256) i SW (t. 1, s. 563) oraz w ortograficznym zapisie *druhna* ‘towarzyszka, przyjaciółka’, ‘panna towarzysząca pannie młodej przy ślubie’, ‘harcerka’ w NSJP (t. 1, s. 683) i w SJPD (t. 2, s. 390).

*Druch* i *druchna* w terminologii weselnej powszechne są w gwarach polskich. W SGP umieszczono je pod hasłami ortograficznymi *druh* i *druhna*, ale w dokumentacji występują powszechnie zapisy z  $\chi$  (SGP, t. 6, ss. 340–341). Potwierdzają to także materiały podawane w innych opracowaniach pod hasłami ortograficznymi, jak w SOWM (t. 2, s. 118), AJKLW (t. 7, s. 147, m. 637) – *druh* sporadycznie, a *druyna* tylko w jednym punkcie, w SMPP (s. 54). Dejna natomiast i samo hasło podaje w postaci gwarowej *druχna* (Dejna, 1974–1985, t. 21 (1975), s. 255).

Należy też zwrócić uwagę, że w słownikach wiele zapisów potraktowano błędnie, umieszczając formy zakończone na spółgłoskę  $-\chi$ , wymieniającą się z  $-\dot{s}$ , pod hasłami kończącymi się na spółgłoskę  $-g/-h$ , wymieniające się z  $-\dot{z}$ . Zresztą niektóre formy trudno zinterpretować ze względu na upodobnienia pod względem dźwięczności. Na Kaszubach występują formy z końcowym  $-\chi$   $:-\dot{s}$ , np. *drëx*, lm. *drëšë* i forma zdrobniła *drëšk*, „To jã, *drëšku* zapańatają” (Sychta, 1967–1976, t. 1, s. 238, pod Wejherowem też w znaczeniu ‘metalowy zaczep na końcu dyszla służący do zakładania dodatkowych koni’), którą SGP (t. 6, s. 357), a podobnie i Kostecka-Sadowa (2015, s. 74), bezzasadnie zmieniają na *drużek*. Pod hasłem *drużek* błędnie umieszczono nawet wyraźnie zapisaną formę *druszek* „i *drušek*, i *druχna* śadaio za stoł” z miejscowości Degucie

pod Gołdapią. W Wiśniowie pod Elkiem Bień-Bielska zapisała *drušek*, ale odczytuje jako *družek* (Bień-Bielska, 1959, s. 25); powtarza to SOWM, powołując się na SGP (SOWM, t. 2, s. 120), jakoby rejestrujący taką formę z Wielkopolski, czego SGP w druku nie potwierdza. Rzeczywistą postacią *družek* SGP ma zatem tylko z zapisu Chłudzińskiej-Świąteckiej z terenu Warmii lub Mazur (brak ścisłej lokalizacji) (Chłudzińska-Świątecka, 1972, s. 241) oraz spod Radzyna Podlaskiego *drušek*, w postaci z mazurzeniem. Z Horodyszczu zapisu nie przytoczono, a poświadczenie „u nas to sfaty, *druški*” z Budek pod Oleckiem (SOWM, t. 2, s. 120) nie pozwala na ustalenie formy mianownika liczby pojedynczej.

Wypada zwrócić uwagę, że wyraz *druhna* jest typowo polski i nie ma wzoru ani w języku czeskim, ani w ukraińskim czy białoruskim. Jungmann cytujący wyjątkową nazwę *druhna* informuje w nawiasie, że przejął ją z języka polskiego (Jungmann, 1835–1839, t. 1, s. 486). Podobnie polonizmami są *drúchna* w słowniku Hrinczenki z niewyjaśnionym skrótem *Любл.* (zapewne wskazującym na Lubelszczyznę, jednak autor błędnie przypisuje ten skrót Ljubiczowi Mohylnyćkiemu) (Гринченко, 1907–1909/1958, t. 1, s. 450) oraz białoruska *дрыхна* zapisana w SPZB z dwóch miejscowości na Grodzieńszczyźnie (SPZB, t. 2, s. 94). W gwarach wschodniosłowiańskich na Białostoczczyźnie dla ‘druhny weselnej panny młodej’ nazwę *dr<sup>h</sup>uxna* zanotowano tylko w dwóch wysepkach na zachodzie: pod Białymstokiem i koło Siemiatycz (AGWB, t. 7, ss. 236–237, m. 294), powszechniej występują nazwy *dr<sup>h</sup>uška* i *sv<sup>h</sup>axa*. Stanowi ona tu niewątpliwie polską pożyczkę z Mazowsza.

W polskich zapisach gwarowych zupełnie sporadycznie pojawiają się zapisy typu *druhna* z dźwięcznym *h*, np. w materiałach z polskich gwar kresowych, jak *druhna* u przesiedleńców z Boryczówki i Borków Wielkich pod Tarnopolem (Tarnopol 2007, s. 226, nr 1653) i z Ilnika pod Lwowem (Lwów 2015, s. 202, nr 1653), a także *druhna* w Widugirach na Wileńszczyźnie (Rieger i in., 2006, s. 135). Przy braku tego wyrazu w językach ruskich i w czeskim nie można mówić o pożyczce wyrazowej, lecz trzeba przyjąć hiperpoprawne użycie *h* na miejscu *χ* spowodowane procesem odwrotnym, tj. zastępowaniem w pożyczkach ruskich obcego fonetycznie *h* przez *χ*.

Jak widać z powyższego przeglądu, sprawa wpływu obcego przedstawia się tu w sposób dosyć skomplikowany. Przede wszystkim obok pierwotnej formy *\*drugъ* ‘towarzysz, przyjaciel’ pojawiła się również forma *\*druhъ* ‘družba na weselu’, ale również ‘towarzysz, przyjaciel’. Pierwotne

\**drugъ* wyjątkowo w XVI wieku pod wpływem ruskim i czeskim przybiera postać *druh*. Dopiero od XVII wieku pod wpływem ukraińskim staje się ona częstsza na Kresach u części Polaków zarówno w mowie, jak i w piśmie. Obocznie obce fonetycznie *h* bywa często zastępowane przez *χ*, na co wpływa też występująca głównie w gwarach forma \**druχъ*. Właściwa językowi polskiemu forma *druchna* ‘druhna na weselu’, ‘towarzyszka, przyjaciółka’ pod wpływem polskim pojawia się sporadycznie w pogranicznych gwarach ukraińskich i białoruskich. W języku polskim pod wpływem języków ruskich występuje sporadycznie też *druhna* z dźwięcznym *h*, wprowadzonym hiperpoprawnie na miejsce powszechnego *χ* nawet w wyrazie, który we wschodniej Słowiańszczyźnie jest nieznanym.

Pomijamy tu dalsze derywaty od *druh/druch*, które też można uznać za pożyczki.

(H)uzer, uzior ‘dolna część snopa’, huzica ‘kuper ptaków’,  
stpol. huzno ‘kuper ptaków’



Il. 6. *Uzior* ‘dolna część snopa’,  
fot. Dorota K. Rembiszewska

Podstawę podanych w tytule wyrazów stanowi psł. \**gōzъ*, \**gōza*, \**guzъ*, \**guza* ‘wypukłość, pośladek, tyłek’ (ESSJ, t. 7, ss. 91–92; SP, t. 8, ss. 175–176), niewątpliwie u nas rodzimy, zarówno w postaci z samogłoską nosową, jak i z *u*, por. stpol. od XV wieku *guz* ‘wypukłość, guz’ na ciele lub na tarczy (SStp, t. 2, s. 523), później ‘narosł, obrzmienie’, ‘naturalna wypukłość ciała’, ‘człowiek małego wzrostu’ oraz zupełnie sporadycznie w XVI wieku u Jana Cervusa z Tucholi *gqz* ‘wypukłe stwardnienie na ciele jako objaw choroby lub obrażenia’ (Karplukówna, 1973, s. 32; SPXVI, t. 8, s. 238). Wymienione zaś derywaty wykazują różnego typu wpływy ruskie, trudne zresztą do ścisłego rozstrzygnięcia.

Wchodzą również w grę pożyczki zwrotne. Określenie charakteru tego wpływu jest przedmiotem niniejszego opracowania.

Derywat z sufiksem *-ica* ma w języku polskim również postaci z samogłoską nosową oraz z *-u-*.

W SStp występuje zapis „Łądzvye, *gaczyczq*” ‘pośladek’, który redakcja odczytuje jako *gęzica* (SStp, t. 2, s. 412). Postać *gęzica* na zwartym terenie w gwarach Wielkopolski występuje w znaczeniu ‘kość ogonowa’ (też *gęźlica*) oraz sporadycznie w znaczeniach ‘część kręgosłupa powyżej miednicy’ pod Kościanem i ‘kuper ptaka’ koło Śremu (SGP, t. 8, s. 316).

Postać *guzica* ma poświadczenia w języku polskim w znaczeniach ‘kość ogonowa’, ‘ptasi kuper’, ‘tylna część tułowia u człowieka lub zwierzęcia, tyłek, pośladek’, ‘wypukłość’ z XVI–XVIII wieku: w słowniku Murmeliusza (1528), u Falimirza (1534), u Marcina Siennika (1564), Jana Mączyńskiego (SPXVI, t. 8, s. 240), w XVII wieku m.in. u Jana

Ursinusa (1610), kilkakrotnie w słowniku Knapskiego (Kartoteka SXVII–XVIII), u Jędrzeja Krupińskiego (1774) (Linde, 1854–1860/1951, t. 2, s. 154). W gwarach *guzica* odnotowana jest sporadycznie z południowej Małopolski i ze Śląska (SGPK, t. 2, s. 148; SGP, t. 9, s. 429; SGŚ, t. 9, s. 116). Występowanie tej formy aż na Śląsku (SGŚ, t. 9, s. 116) wydaje się wskazywać, że postać wyrazu z oboczną w tym rdzeniu samogłoską *-u-* może być u nas rodzima. Nie można jednak wykluczyć współoddziaływania języka ukraińskiego, ponieważ sporadycznie pojawia się w języku polskim też postać *huzica*. Podaje ją słownik Knapskiego w haśle *Gużicá, hużicá, gástrzycá, rzq̄p, kustrzycá* i jako odsyłacz *Hużicá* v. *Gużica*. Linde właściwie przytacza hasło Knapskiego *guzica, huzica, gastrzyca, rzq̄p, hustryca, krzyże* i odsyłacz *huzica* por. *guzica* (Linde, 1854–1860/1951, t. 2, ss. 154, 193). SGP pod hasłem *guzica* obcą fonetycznie postać *huzica* ‘pośladki, zadek’ podaje tylko z polskiej gwary kresowej spod Komarna w pobliżu Lwowa (SGP, t. 9, s. 429). Postać *huzica* SW również uznaje za pożyczkę ukraińską (SW, t. 2, s. 67).

Z języka ukraińskiego słowniki notują: *гузича* ‘tylna część ciała, tyłek’ sporadycznie: *гузича* z początku XVII wieku z Rakowa pod Bolechowem w obwodzie stanisławowskim (SUM XVI–XVII, t. 7, s. 115), później *гузичя, гузниця* ‘ts.’ (Грінченко, 1907–1909/1958, t. 1, s. 535). Słownik współczesnego języka ukraińskiego wyrazu tego już nie notuje.

*Huzno* ‘zadek, tyłek’ pojawia się w języku polskim w XVII wieku w *Pamiętnikach* (1656) Jana Chryzostoma Paska oraz u Wacława Potockiego, które za pożyczkę z Rusi uznał już Brückner (Brückner SE, s. 164). Jako ukrainizm przytacza *huzno* ‘zadek, tyłek’ z Paska słownik Arcta (Arct, 1920, s. 99).

U Paska jest to neologizm, na co wskazują poświadczenia wyrazu. Warto je w pełni przytoczyć. Najpierw jest to cytat wyrazu obcego: „Car, Ossudar Wieliki Biłojej i Czornyjej Rusi [...] tebe pryjatela swoiho prosit zajutra na *biłhużyne koleno* i na *lebedyje huzno*” (*huzno* ‘kuper łabędzia’). Potem już wypowiada się od siebie: „Jużem chciał wymówić: niechże to *huzno* sam zje!”. Po wyjaśnieniach tłumacza, że jest u nich taki zwyczaj, iż zapraszają „na lebedyje *huzno*, choć będzie przy tym wiele potraw, [...] to znaczy walny bankiet”, pisze dalej: „Pytałem i o to, czemu na *huzno* zapraszają, czemu nie na głowę, albo na skrzydło, lub na piersi? Jam na to powiedział, żeby już lepiej na całego łabędzia zapraszać, niżeli na samo *huzno*” (Pasek, b.d., s. 113; por. też Kajtoch, 2015, s. 118). W *Słowniku Paska* hasła *huzno* nie ma, widocznie autorzy (H. Koneczna

i W. Doroszewski) nie potraktowali go (por. Gruszczyński, 2010, s. 36) jako wyraz polski, choć w tekście *Słownika* znajdujemy go pod hasłami *niechże, zapraszać, zjeść* (SJPas, t. 1, s. 490, t. 2, ss. 709, 745).

Wacław Potocki wyrazu *huzno* ‘zadek, tyłek’ użył trzykrotnie we *Fraszkach* (1669–1677), które cytujemy na podstawie jego *Ogrodu fra-szek* w lwowskim wydaniu Aleksandra Brücknera z 1907 roku.

Przybiegł łysy furyer od chorągwie wprzody  
 Żeby pisał dla Niemcow w mojej wsi gospody  
 Lecz tylko błysnie łbem z kapelusza gołem  
 Aż *huzno* napisane przeczytam nad czołem  
 Zwady ten złodziej szuka, aż go kat z oduznem  
 Zadzierzgnie, swoją głowę zowie *huznem*  
 Śmieszno mi, cóż po piśmie, co, myślę po świadku?  
 I bez tego twój nagi łeb podobien do zadku (Potocki, 1907, t. 2, s. 418).  
 Kowalmi są mistrzowie, szkoły nasze kuźnie,  
 Gdzie, chociaż czasem weźmie pan młody po *huźnie*  
 Z pociechą tego potym zażyje, nie z żalem  
 Złotem, z żelaza, pod tym stawszy się kowalem” (Potocki, 1907, t. 1, s. 34).

Brückner w dodanym słowniczku wyjaśnia *oduzne* (*oduzdne*) jako ‘napiwek’ (chodzi zapewne o podarunek dawany stajennemu od kupionego/sprzedanego konia) oraz *huzno, guzno* jako ‘tyłek’.

Fragment „Swoją własną głowę zowie *huznem*” Potockiego przytaczają Linde (1854–1860/1951, t. 2, s. 842; na podstawie wydania Potockiego *Jowialitates albo Żarty i Fraszki Rozmaite*, 1747, t. 2, s. 30) oraz *Słownik wileński* (SW, t. 2, s. 67).

*Huzno* występuje w polszczyźnie tylko w tej postaci, form z samogłoską nosową oraz z nagłosowym *g-* nie zapisano.

Polskie nazwy ‘dolnej części snopa (*h*)uzer, *uzior* i pochodne są fonetycznie bardzo zróżnicowane i ich stosunek do sąsiadujących nazw ruskich jest dosyć skomplikowany. Mają one ścisłe wzory w języku ukraińskim i białoruskim, ale pewne rzadko poświadczone formy zdają się wskazywać, że pierwotnie były one znane także u nas. Do ich interpretacji potrzebne jest dosyć szczegółowe przedstawienie zebranych materiałów zarówno z języka polskiego, jak i ukraińskiego i białoruskiego.

Nazwy te uznaje się za prasłowiańskie. Mariola Jakubowicz w *Słowniku prasłowiańskim* rekonstruuje jako prasłowiańskie formy z dwoma sufiksami: \**gōzyrь* : \**guzyrь* dla Słowiańszczyzny wschodniej (dla brus. i ukr.) oraz \**gōzerь* : \**guzerь* dla Słowiańszczyzny południowej (dla

bułg., mac., serb-chorw.) i wschodniej (dla ukr.) w znaczeniu ‘dolna lub tylna część czegoś’ (SP, t. 8, s. 176). W ESSJ podano tylko jedną prapformę \**gōzyr̥b* (na pierwotne *ō* wyraźnie wskazują przykłady bułgarskie i macedońskie) (ESSJ, t. 7, ss. 92–93). Przyjmujemy \**gōzyr̥b* : \**guzyr̥b* oraz \**gōzer̥b* : \**guzer̥b*, dając na końcu wyrazu *-b*, a nie *-̥b* ze względu na miękkie *ř* w zapisach ukraińskich. W wygłosie bowiem możliwa jest depalatalizacja, natomiast nie ma przykładów wtórnego zmiękczenia spółgłosek twardych. Polskich form gwarowych oba wspomniane słowniki nie uwzględniają, naszym zadaniem będzie więc też ocena, co mogą one wnieść do rekonstrukcji prasłowiańskiej.

W języku ukraińskim występują omawiane wyrazy w licznych postaciach fonetycznych. Tymczenko notuje *zyзыр̆b* ‘sноп bez kłosów’ (tj. ‘dolna część snopa’) z Włodzimierza Wołyńskiego z roku 1577 (Тимченко, 2002–2003, t. 1, s. 192), Hrinchenko *zyз̆p̆b*, *zyз̆epo*, *zyз̆ip* ‘dolna część pnia drzewa’, ‘miejsce, gdzie zawiązuje się worek’ (Грінченко, 1907–1909/1958, t. 1, s. 537), SUM *zyз̆p̆* ‘dolna część snopa’, ‘miejsce, gdzie zawiązuje się worek’ (SUM, t. 2, s. 190). Ma on liczne poświadczenia w gwarach ukraińskich. Iwan Sabadosz z języka flisaków w Karpatach przytacza wiele odnotowań wyrazu *zyз̆up̆*, *zyз̆ep̆*, *zyз̆ip̆* i liczne derywaty w znaczeniu ‘gruby koniec kłody w tratwie’, ‘tylna część tratwy’ itp. (Сабадош, 2015, ss. 12, 103, 150, 152, 155, 166, 178). Na terenie *Atlasu gwar bojkowskich* występują liczne formy, zazwyczaj w rozproszeniu: *h<sup>h</sup>uzir̆*, *h<sup>h</sup>uzir̆*, *luzer̆* itp. na całym niemal terenie, *h<sup>h</sup>uzero*, *luzero*, *luzero* itp. na znacznym obszarze od Dniestru aż po rzekę Świcę, *huzy<sup>h</sup>ra*, *vuzer̆a* itp. w Słowacji oraz w Polsce we wsiach Polanka (gm. Solina), Polana (gm. Czarna), Kuźmina (gm. Bircza) *u<sup>h</sup>uzora* i Kalnica (gm. Cisna) *v<sup>h</sup>uzara*, we wsi Dobra Szlachecka (gm. Sanok) *uzora*, we wsi Hłomcza (koło Sanoka) *v<sup>h</sup>uzyr̆na*, w Wojtkowej (gm. Ustrzyki Dolne) *huz<sup>h</sup>’irok* (AGB, t. 7, s. 33, m. 383). Poza tym na Łemkowszczyźnie, zarówno na terenie Polski, jak i Słowacji notowano *huzir* i *huzer* ‘dolna część snopa’ (Rieger, 1995, s. 58), na Huculszczyźnie zaś *huzar*, *huzyr* i *huziar* ‘dolna część snopa’, ‘grubsza część ściętego drzewa’ (Janów, 2001, s. 78).

Szczególnie ciekawa jest różnorodność zapisów podana przez Riegera w ukraińskich gwarach nadszańskich (Rieger, 2017, m. 68 i s. 32). Dominują tu formy z nagłosowym ukraińskim *h* < *g*: *h<sup>h</sup>uzir̆*, *h<sup>h</sup>uzor*, *h<sup>h</sup>uzer*, *h<sup>h</sup>uz<sup>h</sup>’irok* lub wtórnym *v* < *h*: *v<sup>h</sup>uzira*, *v<sup>h</sup>uzora*, *v<sup>h</sup>uzirka*, *v<sup>h</sup>uzoryny*, na język ukraiński wskazuje częsty sufix *-ir* *h<sup>h</sup>uzir̆*, *v<sup>h</sup>uzir̆*, *uzir̆*, raz zanotowany sufix *-er* *h<sup>h</sup>uzer*. Wpływem polskim natomiast tłumaczą się formy z przegłosem *e* > *o*:

*uźor* (Skołyszów), *h<sup>1</sup>uźor* (Niżankowice), *h<sup>1</sup>uźur* (Żurawica), *u<sup>1</sup>uźora* lm. (Tarnawka i Kuźmina), *v<sup>1</sup>uźori* lm. (Olszany), *v<sup>1</sup>uźoryny* (Ruska Wieś, dziś Wybrzeże). Oddziaływaniu języka polskiego należy przypisać także miękką spółgłoskę *ż*.

W języku białoruskim *гузы́р* ‘dolna część snopa’, ‘dolna część pnia drzewa’ ma charakter regionalny (TSBM, t. 2, s. 93). W białoruskim atlasie gwarowym *гузы́р* ‘dolna część snopa’ pojawia się tylko w południowej części kraju w pasie sięgającym od Homla aż niemal do granicy z Polską. Sporadycznie, odczuwane jako proteza, nagłosowe *h-* bywa zastępowane przez *v-*: *вузы́р* Ы lub zanika: *узы́р* (por. ESBM, t. 2, s. 218; ESUM, t. 1, s. 614, t. 6, ss. 24–25). W dużej wyspie językowej na wschód od Brześcia aż po rzekę Horyń występują postaci *узд́рo*, *в́узд́рo*, *вузд́ы́р*, *вузд́зі́р*, *узд́зі́р* itp. (łącznie zmapowane błędnie pod jednym hasłem *узд́рo*). Na wschodzie w Turowie nad Prypecią zanotowano *гузы́р* (TurSł, t. 1, s. 235). Głównie koło Brześcia i Mohylewa notowane są w rozproszeniu formy *агу́зак*, *агу́зык*, *агу́сык*, *агу́сак* itp., koło Brześcia *уд́у́зoк*, *ад́у́зoк* (LAB, t. 2, s. 81, m. 175).

Znaczne zróżnicowanie nazw ‘dolnej części snopa’ od omawianego rdzenia przynosi atlas gwar z północno-wschodniej części obwodu brzeskiego na terenie od Słonima i Baranowicz aż po rzekę Jasiołdę: w części północnej dominuje tu postać *вузы́р*, w części południowej *узд́ы́р* i *узд́зі́р* (Чарнякевіч, 2009, m. 251). Bogate zestawienie nazw ‘dolnej części snopa’ w białoruskich opracowaniach gwarowych daje też słownik tematyczny gospodarstwa wiejskiego (SGTS, s. 199).

W słowniku polsko-białoruskiego pogranicza w znaczeniu ‘dolna część snopa’ w areale wyznaczonym dla tych nazw w LAB zanotowano *гуз́ар*, *гузы́р*, *вузы́р* (SPZB, t. 1, ss. 336, 499), poza tym *од́у́цкі* ‘,snop poniżej przewiąsła’ (tj. ‘dolna część snopa’) we wsi Dmitrowicze blisko granicy państwowej z Hajnówką po polskiej stronie oraz w znaczeniu ‘dolna część pnia drzewa’ w Polsce, w Kuraszewie, gmina Kleszczele w powiecie hajnowskim (SPZB, t. 3, s. 255).

Do dialektów ukraińskich i białoruskich ściśle nawiązują gwary wschodniosłowiańskie na Białostocczyźnie (AGWB, t. 1, s. 72, pytanie V 31). Różne derywaty od rdzenia *\*gqz-*, *\*guz-*, podobnie jak w Białorusi, występują tu tylko w części południowej, na południe od Białegostoku. Najczęstsze są formy z licznymi wariantami dyftongu w wygłosie typu *uzer<sup>1</sup>ie*, (*h*)*uzer<sup>1</sup>ye* oraz *uzer<sup>1</sup>e* w pasie od źródeł Supraśli po Siemiatycze. Dużą wyspę wokół Hajnówki od Narwi aż po Policzną u źródeł rzeki

Nurzec tworzy *odh<sup>l</sup>uzok*. Pod Bielskiem Podlaskim sporadycznie zanotowano *hu<sup>l</sup>zer* (p. 85), *uz<sup>l</sup>yr* (p. 90), *uz<sup>l</sup>yr'* (p. 95). W dwóch wyspach językowych zapisano formę żeńską: na południowy wschód od Suraża w Zawykach koło Łap (p. 67) *oz<sup>l</sup>ora* i w Czerewkach (p. 68) *uz<sup>l</sup>era* i *uz<sup>l</sup>ora* oraz koło Mielnika w powiecie siemiatyckim w Mętnej (p. 109) *uz<sup>l</sup>era* i w Niemirowie (p. 111) *oz<sup>l</sup>era*, *uz<sup>l</sup>era*.

Na szczególną uwagę zasługuje tu kilka zapisów: *guzer<sup>l</sup>ye* obok *huzer<sup>l</sup>ye* w Proniewiczach pod Bielskiem Podlaskim (p. 84) z zachowanym pierwotnym *g* (w całym naszym materiale jest to przykład jedyne) oraz podane już *oz<sup>l</sup>ora* i *uz<sup>l</sup>ora*, zapewne z polskim przegłosem, kilka (p. 60, 67, 68, 107) form z *o-* w nagłosie, które trudno tu uznać za przekształcenie *u-*.

W języku polskim (*h*)uzer, *uzior* i pochodne znane są tylko z gwar. Już Aleksander Kremer, przytaczając *huzir*, *huzer* ‘dolna część snopa’ w swoim *Słowniku prowincjonalizów podolskich*, uznaje go za pożyczkę z rosyjskiego (Kremer, 1870/1999, s. 282). Kazimierz Nitsch po zgromadzeniu materiałów z południowo-wschodniej Polski ustala zasięg tego wyrazu w postaciach *udzior*, *odzior* lub *uzior* w gwarach polskich między Krosnem a Rymanowem (Nitsch, 1936/1955, ss. 191–192). Ponadto podaje z ruskiej wyspy językowej na prawym brzegu Wisłoka formę *wuzir*. Łączy je z ogólnosłowiańskim \**gqz-* || \**guz-*, od którego tworzone są wyrazy oznaczające tylne części ciała i uważa, że forma z *u-* „na niewidziane pachnie małoruszczyzną” (Nitsch, 1936/1955, s. 192). Współcześnie w okolicach Krosna (Rogi, Lubatowa) ‘dolna część snopa’ znane są tylko małopolskie nazwy: *dupa*, *dupka*<sup>1</sup>.

Późniejsze prace umożliwiają uściślenie zasięgu tego wyrazu w gwarach polskich, a liczne jego formy fonetyczne pozwalają ustalić charakter wpływu ukraińskiego. Kuraszkiewicz podał z Włodawy, uznając je za ruskie, *uzery* lub *uzera* ‘ostre końce snopa’ (Kuraszkiewicz, 1931, s. 312). W MAGP wyraz ten tworzy dwie wyspy: jedną obejmującą teren od Krosna aż po Lubaczów, gdzie zapisano formy *udzior* w Komborni koło Krosna, *udziory* w Domaradzu koło Brzozowa oraz *uzior* w Niebieszczanach koło Sanoka, w Michałowce koło Jarosławia i w Płazowie koło Lubaczowa, a drugą wyspę koło Białej Podlaskiej z zapisami *uzer* w Żukach koło Białej Podlaskiej, *uzory* w Derewicznej koło Radzyna Podlaskiego, a we Włodawie *uziero* (MAGP, t. 9, ss. 131–133, m. 541, t. 12, ss. 182–186,

<sup>1</sup> Dane pochodzą z materiałów z badań terenowych Doroty K. Rembiszewskiej, z roku 2025.

m. 597). W komentarzu MAGP uogólniając wskazano, że *uzior* i pokrewne występują na południowym wschodzie Polski od Krosna po Radzyń. Poza tym Atlas podaje z polskich dialektów południowokresowych: *özeret* z Majdańskiej Huty koło Zdołbunowa, *użur* w Tuligłowach w rejonie gródeckim na południowy zachód od Lwowa, *huzier* w Hanaczowie w rejonie przemysłańskim na południowy wschód od Lwowa i *użoro* w Starej Hucie koło Buczacza.

Z wyspy na Lubelszczyźnie Czyżewski podaje *ozera*, *uzera* ‘dolna część snopów’ z Łomaz koło Białej Podlaskiej (Czyżewski, 1976, s. 115), a później liczne poświadczenia przytacza Pelcowa (1994, ss. 78, 89, 1997, ss. 194, 198, 2001, ss. 46, 66, 69, 75 i m. 124). Na mapie umieszcza dwa, uznawane przez nią za pożyczki ukraińskie, uogólnione hasła: *uzer* i *uziory*, które notuje z całej Lubelszczyzny wschodniej: spod Białej Podlaskiej, Radzyna Podlaskiego, Parczewa, Włodawy, Chełma, Hrubieszowa, Zamościa, Biłgoraja i Tomaszowa Lubelskiego. Ponadto Pelcowa w tak wyznaczonym areale dołącza w dwóch punktach *uzer*, w jednym *uziory* oraz w jeszcze jednym *uzior* i *uziory* (SGL I, ss. 321–322, m. 16). Z kartoteki SGP można jeszcze dodać *uzer* z Kornicy koło Łosic (Cyran, 1960, s. 22), *uzyr* – „іуш та слова v *uzyrax* ruvna” z Niemirowa koło Mielnika nad Bugiem (Janiak, 1986, s. 121), *ożura* lm. we wsi Zagroda koło Krasnegostawu.

W kartotece SGP znajdujemy też dalsze potwierdzenia tego wyrazu z polskich dialektów południowokresowych: *vużiro* ‘knowie’ z Berezowicy Małej koło Milna w rejonie zborowskim obwodu tarnopolskiego, koło Buczacza w Dulibach *użur* i w Starej Hucie *użoró*, *hużoró* oraz *hużur*. Dalsze przykłady przynoszą publikacje podające słownictwo gwarowe przesiedleńców z Ukrainy spod Lwowa: z Wołostkowa *onżor*, z Białego *hużel*, z Tuligłów *użur*, *vużur*, z Wołczuch *użor* i z Kołtowa *użar* (Lwów 2015, s. 59, nr 300) oraz spod Tarnopola: z Krowinki *użór*, z Boryczówki *hużer*, z Sorocka *hużer*, z Kaczanówki *vużur*, *użur* oraz z Firlejowa (obecnie obwód stanisławowski) *hużar* i *komle* (Tarnopol 2007, s. 72, nr 300).

W poszczególnych formacjach od rdzenia \**gqz*- || \**guz*- wpływy ruskie prezentują się różnie. Wyraz podstawowy \**gqzъ*, \**guzъ* ma wyłącznie formy rodzime z *g*- w nagłosie i powszechnie *guz* z samogłoską *u* w rdzeniu oraz sporadycznie *gqz* z samogłoską nosową w XVI wieku u Jana Cervusa z Tucholi. Podobnie formacja z sufiksem *-ica* charakteryzuje formy rodzime z samogłoską nosową *gęzica* (< \**gqzica*) w gwarach i sporadycznie w staropolszczyźnie oraz z samogłoską *u* (*guzica* < \**gqzica*) w gwarach,

wyjątkowo z ruskim *h* z *g* u Knapskiego i w polskiej gwarze kresowej w Komarnie koło Lwowa.

*Huzno* ‘zadek, tyłek’, występujące tylko w tej postaci u J.Ch. Paska i W. Potockiego, stanowi ruską pożyczkę wyrazową.

Najbardziej skomplikowana jest sytuacja w wypadku derywatów \**gōzyrʲb*, \**guzyrʲb* || \**gōzerʲb*, \**guzerʲb* i pochodnych. Zapożyczona jest forma (h)uzer i formy rodzaju żeńskiego (h)użera oraz nijakiego (h)uzero ze względu na nagłosowe *h*-. Do języka polskiego pożyczka ta została przejęta dosyć wcześnie, kiedy jeszcze żywy był polski przegłos *e* w *o*, często więc na znacznym terytorium występują formy *uzior*, *uziór*, *udziór*, *uziora*, *uzora*, *użoro*, *hużoró*, *uziory*.

Reliktowe postaci wyrazów \**gōzyrʲb*, \**gōzerʲb* z samogłoską nosową zapisano na ścisłym pograniczu polsko-ruskim pod Chełmem (*wużory*) i w polskich gwarach kresowych koło Lwowa (Kartoteka SGP), a z kontynuującym zapewne również nosówkę nagłosowym *o*- koło Białej Podlaskiej i Krasnegostawu (Kartoteka SGP). Pierwotnie były one na tym terenie wspólne dla języka polskiego oraz dla języków ruskich. Zdecydowaną przewagę form z *u*: \**guzyrʲb*, \**guzerʲb* w zapisach polskich należy przypisać współdziałaniu języków ruskich, choć pierwotnie również mogły być polskie. Wpływem ruskim tłumaczy się powszechność nagłosowego *h*- (< *g*), np. *huzno*, *huzica*, *huzer*, *huzir* itp., a także sporadyczne przejście w *u* i *v*, np. *użor*, *użoro*, *vużur*. Jego zanik możliwy był zarówno na gruncie ruskim, jak i polskim. Pierwotne *g* zachowało się w reliktowym zapisie *guzerʲye* < \**gōzerʲje*, \**guzerʲje* niespodziewanie w gwarze ruskiej w Proniewiczach pod Bielskiem Podlaskim. Ze względu na nieprzejrzystość formacji polonizacja fonetyczna jest tu mało prawdopodobna. Natomiast oczywistymi pożyczkami ukraińskimi są *huzno* i *huzica* ‘tylna część ciała, tyłek’.

## *Kidać, kinąć* ‘rzuć, rzucić’

Przyjmowany w kilku publikacjach polskich wpływ wschodniosłowiański dla *kidać, kinąć* ‘rzuć, rzucić’ jest naszym zdaniem zupełnie nieuzasadniony.

Mieczysław Buczyński stwierdza, że *kidać, kinoć* ‘rzuć, rzucić’ ma liczne derywaty z wszystkimi przedrostkami (Buczyński, 1967, s. 239), SGPK podaje czasownik ten z różnych stron Polski (SGPK, t. 2, s. 337), a Sławski uważa za wyraz polski (Sławski SE, t. 2, ss. 136–137). *Atlas gwar Lubelszczyzny* zaś na mapie 29 rejestruje go tylko ze wschodniej części województwa i ze względu na tę lokalizację Buczyński traktuje go jako pożyczkę ukraińską. Michał Kondratiuk stwierdza, że czasowniki *kidać, kinąć* ‘rzuć, rzucić’, występujące według niego w gwarach polskich na Podlasiu, w okolicach Drohiczyzna, Tykocina i dalej na północ, a także we wschodniej części województwa lubelskiego, są pożyczkami białoruskimi – *kidać, kinuć* (Kondratiuk, 1975, s. 52).

Pożyczkę obcą, ukraińską, dla *kidać, kinąć* zakładała również Zofia Kurzowa (1985, ss. 182–183, 290, 292, 337). Według niej przemawia za tym ograniczony zasięg tych nazw, w SGP obejmujący polskie wschodnie gwary peryferyczne oraz dialekty południowokresowe w okolicy Stanisławowa i Buczacza; jedynie prefiksalne *wykidać* znane jest szerzej spod Nowego Targu, z Orawy słowackiej, z Rybnika na Śląsku, Zawoi i Limanowej, wyjątkowo z Kaszub. Podawane przez nią informacje są nieścisłe. Już SGPK i cytowany tam słownik Hieronima Łopacińskiego (Łopaciński, 1899, s. 760) notuje *kidać* ‘rzuć’ m.in. ze Śląska (Malinowski), spod Raciborza oraz Puław, Węgrowa i Sokołowa, *kinąć* < *kidnąć* ‘rzucić’ z Mazowsza (m.in. spod Przasnysza) i powszechnie z Kaszub (SGPK, t. 2, ss. 337, 355).

Należy zwrócić uwagę, że na Kaszubach są to wyrazy szczególnie częste. Sychta notuje *kidac* ‘strącać owoce’, *kidac są* ‘łamać się’, (o kaszlu) ‘przechodzić’, (o nici) ‘rwać się’ oraz *kidnąć* ‘uderzyć’, a także 10 formacji prefiksalnych od tych czasowników (Sychta, 1967–1976, t. 2, s. 321). Przytacza je także Lorentz (Lorentz PW, t. 1, ss. 401, 403–404), m.in. *kinąć* ‘rzucić’ z archaicznego dialektu Słowińców. Tak wielkie bogactwo czasownikowych formacji prefiksalnych zdecydowanie przemawia za rodzimością czasownika rdzennego.

Należy dodać, że Kurzowa w późniejszej pracy *Język polski Wileńszczyzny i kresów północno-wschodnich XVI–XX w.* o czasownikach *kidać, kinąć*

jako regionalizmami i wpływami wschodniosłowiańskimi na Wileńszczyźnie już nie wspomina.

Wpływ białoruski dla *pokinać* ‘porzucić robotę, opuścić służbę, strony rodzinne’ spod Augustowa w słowniczku Aleksandra Osipowicza (Osipowicz, 2009, s. 98) przyjmuje Bogusław Nowowiejski (2004/2010c, s. 271), a Ludmiła Januszevska i Oksana Zakhutska *skidać* ‘zdjąć’ (welon) w polskiej gwarze kresowej w Hreczanach na Podolu uważają za pożyczkę ukr. *ckudamu* (Januszevska & Zakhutska, 2012, s. 98).

Józef Kość twierdził zaś, że trudno rozstrzygnąć, czy w wypadku wyrazu *kinąć* ‘rzucić’ mamy leksykalny wpływ wschodniosłowiański, czy polski archaizm zachowany pod wpływem wschodniosłowiańskim (Kość, 2000, s. 460).

Od dawna jednak pol. *kidać*, *kinąć* ‘rzucać, rzucić’ uważano też za rodzime dziedzictwo wyrazu prasłowiańskiego i ogólnosłowiańskiego (por. np. Brückner SE, s. 226). Według Franciszka Sławskiego psł. *\*kydati*, *\*kydnōti* pierwotnie znaczyło ‘rzucać, ciskać’, skąd rozwinęło się ‘kapać’ i ‘padać’ (Sławski SE, t. 2, ss. 136–137). Szczególnie bogate poświadczenie tych wyrazów w poszczególnych językach słowiańskich przynosi ESSJ, co znów przemawia za jego rodzimością w języku polskim (ESSJ, t. 13, ss. 252–254).

Halina Pelcowa stwierdziła, że wspólnota polskiego dialektyzmu kresowego *kidać* ‘rzucać’ z dialektami wschodniosłowiańskimi wynika wyłącznie z sąsiedztwa terytorialnego (Pelcowa, 2001, s. 67, 2012a, s. 258). Dorota Rembiszevska również uważa, że pol. *kidać* ‘rzucać’ nie jest pożyczką wschodniosłowiańską, lecz stanowi dziedzictwo psł. *\*kydati* (Rembiszevska, 2007, ss. 55, 154) i przywołuje słowniki etymologiczne Vasmera (Vasmer ESRJ, t. 2, s. 230), Sławskiego (Sławski SE, t. 2, ss. 136–137), ESBM (t. 5, s. 28). Podobnie Janusz Rieger w pracy *Język polski na Kresach* częste w polszczyźnie kresowej *rozkidać* ‘roztrząsać (gnój)’, *kinąć* ‘rzucić’ nie uznaje za pożyczki, lecz za archaizmy/dialektyzmy podtrzymywane w polszczyźnie kresowej wpływem ukraińskim (Rieger, 2019b, ss. 135, 136, 155, 185).

Za pożyczkę można uznać natomiast odnotowane w kartotece SGP pojawiające się w polskich dialektach formy *kinuć*, *kinuł* ‘rzucić’ na pograniczu wschodnim: w Budach koło Bielska Podlaskiego „okłūcił [‘omłócił wstępnie’ snopek żyta] i *kinuł*”, na Zamojszczyźnie „rešte...*kinuł* do žeki” we wsi Krasne oraz *kinuć*, *kinuł* ten cyrograf ‘rzucić’ w Jacni, koło Biłgoraja *ćisność*, *ćisność*, *kinuć* (Mazur, 1976–1978, t. 2, s. 147) oraz

na Kresach: *kinuć* ‘rzucić’ w Dulibach koło Buczacza (uznawane przez Hrabca za pożyczkę z ukraińskiego; Hrabec, 1955, s. 63) i w kresowej gwarze chłopskiej we wsi Zielona koło Wołoczysk na Podolu (Rieger, 2019b, ss. 135, 155).

Przyjmowanie tu wpływu ukraińskiego wydaje się nie budzić wątpliwości. Należy jednak zwrócić uwagę, że w polskich gwarach na pograniczu wschodnim występują zapisy mogące świadczyć, że formy *kinuł*, *kinuć* powstały również niezależnie na gruncie polskim. Mianowicie w karto-tece SGP wielokrotnie pojawiają się postaci niewątpliwie rodzime, jak *kinoć* ‘rzucić’ w Dobrzyniewie koło Białegostoku, w Białej Podlaskiej i w Bacikach Średnich pod Siemiatyczami oraz *kinóć* ‘rzucić’ koło Biłgoraja (Mazur, 1976–1978, t. 1, s. 74), *kinoć* ‘zaniechać’ w Huszczy koło Białej Podlaskiej, *kinóńć* obok *kinóć* ‘rzucić’ u Kudzinowskiego pod Knyszynem (Rembiszewska, 2007, ss. 154, 155). Tłumaczą się je na gruncie polskim rozpodobnieniem sekwencji dwóch spółgłosek nosowych w formie *kinąć* [*kinońć*]. Następnie forma *kinoć* na tych terenach, gdzie częste są ścieśnienia samogłosek, łatwo przechodzi w *o* ścieśnione (*ō*, *o*), które z kolei daje *u*. W grę wreszcie może wchodzić częsta w gwarach Podlasia pół-nocnego denazalizacja samogłoski tylnej w wygłosie. Zatem powstanie formy *kinuć* można tłumaczyć współdziałaniem wpływu ukraińskiego i tendencji do ścieśniania samogłosek oraz denazalizacji wygłosowej samogłoski nosowej w gwarach polskich.

Rozwój polski w wypadku formy czasu przeszłego jest zupełnie oczywisty. Przed *ł* dochodzi do charakterystycznej dla języka polskiego zatrąty nosowości, a następnie do ścieśnienia samogłoski *o*. Tu chyba zresztą nikt wpływu ukraińskiego nie zakładał.

Omawiany wyraz był zapewne zapożyczony z języka ukraińskiego, ale mógł ukształtować się również niezależnie na gruncie polskim. Można zatem przyjąć oddziaływanie obu czynników.

## Kołosza, chołosza ‘nogawka’, chołosznie ‘spodnie’

Ze względu na występujący w wyrazach *kołosza*, *chołosza* ‘nogawka’ i *chołosznie* ‘spodnie’ pełnięgłos stanowią one niewątpliwie pożyczki z języków wschodniosłowiańskich (por. Sławski SE, t. 1, s. 74; ESUM, t. 2, s. 524; Kurzowa, 1993, s. 372; KostECKA-SADOWA, 2015, ss. 176–177, 183–184). Dalsze pochodzenie nie jest w pełni ustalone i bywa przedstawiane różnie, dlatego warto dokładniej omówić różne formy tych wyrazów.

Zazwyczaj dla obu wyrazów przyjmuje się pochodzenie romańskie: bezpośrednio z łacińskiego *calcea* albo raczej z języków reto-romańskich lub z języka friuńskiego/furlańskiego. Wzajemny sto-



Il. 7. *Kołosza* ‘nogawka’, fot. Helena Krawcowska

sunek obu tych form bywa rozmaicie traktowany. Zwykle oba wyrazy rekonstruuje się jako psł. *\*kol-ša* i *\*χol-ša* < *\*χol-ča*, podawane łącznie lub jako odrębne hasła. Obie formy uznaje się za pożyczki romańskie (por. Berneker, 1908–1913, t. 1, s. 510; Vasmer ESRJ, t. 2, s. 297; Bezlaj, 1977–2005, t. 1, s. 195; BER, t. 2, ss. 425–426; ESSJ, t. 8, s. 56 (*\*χolča*), t. 10, s. 151 (*\*kolša*)). Niektórzy jednak uważają, że formy z rdzennym *\*χol-* są rodzime oraz łączą je z pol. *chłonać* (Lehr-Spławiński, 1939, s. 40) i z ros. *холить*, ukr. reg. *холіти* ‘czyścić, pielęgnować’ (Вахроч, 1959, ss. 108–110). Słownik etymologiczny języka ukraińskiego wykazuje niekonsekwencję: najpierw obie formy ukraińskie *колóша* i *χолóша* ‘nogawka’ uważa za dawne zapożyczenie z języków romańskich (ESUM, t. 2, s. 524), w późniejszym tomie zaś dla ukr. *χолóша* ‘nogawka’ jako źródło pochodzenia podano psł. *\*χol-ša*, uznając je za derywat od psł. *\*χoliti* ‘czyścić’ (ESUM, t. 6, ss. 197–198). KostECKA-SADOWA połączyła te różne tłumaczenia w jedno, wyprowadzając *kołosza*, *chołosza* ‘nogawka’ z psł. *\*kolša*; wywodzi je z *\*χolča*, powiązanego z psł. *\*χoliti* ‘czyścić,

pielęgnować, ubierać’, co sugeruje genealogię słowiańską, ale w nawiasie podaje pochodzenie romańskie (Kostecka-Sadowa, 2015, ss. 183–184). Należy jeszcze dodać, że Petar Skok jako źródło podaje łac. *calcea*, ale zakłada jeszcze kontaminację z wyrazem *cholewa* (Skok, 1971–1974, t. 1, s. 670), a ESBM w obszernym artykule przytacza niezwykle bogatą dokumentację dla formy *kološa* i jej derywatów w językach słowiańskich, krytykuje przedstawiane wcześniejsze poglądy, jednakże sam wyraźnie tego pochodzenia nie ustala (ESBM, t. 4, ss. 192–194).

Przyjmujemy, że omawiane wyrazy stanowią dawną pożyczkę, jeszcze sprzed metatezy. Romańskie – zapewne dawne friujskie/furlańskie *\*kalča* < łac. *calcae* ‘trzewiki’ (Bezłaj, 1977–2005, t. 1, s. 195) – uległo w językach słowiańskich regularnej metatezie: w południowych na *tlat*, we wschodnich na formy z pełnogłosem, por. np. południowe: słwn. *hlāče* ‘spodnie’, dial. *hlāča* ‘pończocha’ i liczne derywaty oraz pochodne nazwy miejscowe (Bezłaj, 1977–2005, t. 1, s. 195), serb-chor. *hlāča*, lm. *hlāče* ‘pończocha’, ‘spodnie’, ‘nogawka’ (Skok, 1971–1974, t. 1, s. 670) i wschodnie: brus. *калоша* ‘nogawka’ (TSBM, t. 2, s. 592), w gwarach też *колоша*, *кхалойша*, *калашá* ‘nogawka’ i liczne derywaty (SPZB, t. 2, s. 379), ukr. *холоша* i dial. *колоша* ‘nogawka’ (ESUM, t. 2, s. 524), ros. dial. południowe o szerokim zasięgu *калоши*, *колоши* ‘nogawka’, ‘dolna część spodni’, *калоши* ‘dolna część nogawki (od kolan)’, ‘spodenki dla dzieci’ (Даль, 1955–1956, t. 2, ss. 79, 142; SRNG, t. 12, s. 364).

Już na gruncie słowiańskim od zapożyczonych *\*kol-ša* i *\*χol-ša* < *\*χol-ča* powstał derywat *\*kolšьna*, reprezentowany zarówno na południu, jak i na wschodzie Słowiańszczyzny, por. serb-chor. *кляшња*, lm. *кляшње* ‘grube sukno’, ‘pończocha’, ‘spodnie z sierści’, mac. *клашина* ‘sukno samodziiałowe’ i liczne derywaty (TRMJ, t. 2, s. 525), bułg. dial. *кляшине*, *кляшина*, *кляшня* ‘gruby wełniany materiał’, *кляшник* ‘wełniane górne ubranie męskie lub żeńskie, często bez rękawów’ (BER, t. 2, ss. 425–426), brus. dial. *калошнѝя*, *калошнѝ* ‘nogawica’ (ESBM, t. 2, s. 192), ukr. dial. *колошнѝ*, *холошнѝ* ‘zimowe spodnie z sukna’ (ESUM, t. 2, s. 524).

Niezależnie od tego, jak będziemy tłumaczyć formy od rdzenia *\*χol-*, wszystkie formy z pełnogłosem należy przypisać wpływowi języków wschodniosłowiańskich.

Na Polesiu Józef Tarnacki w znaczeniu ‘nogawka’ notował powszechnie *koł'oša*, też *koł'ošva* (Tarnacki, 1939, s. 24, m. 35). Występowanie omawianego leksemu na tym obszarze potwierdza wydany współcześnie słownik gwar zachodniego Polesia: *калоша*, *голошва*, *холошва*, *хлошва*,

к<sup>1</sup>о<sup>1</sup>л<sup>1</sup>о<sup>1</sup>ш<sup>1</sup>ва, к<sup>1</sup>а<sup>1</sup>л<sup>1</sup>о<sup>1</sup>ш<sup>1</sup>ва, к<sup>1</sup>о<sup>1</sup>л<sup>1</sup>е<sup>1</sup>ш<sup>1</sup>ва (Аркушин, 2016, s. 236). Do tego kompleksu nawiązują gwary wschodniosłowiańskie na Białostocczyźnie. W AGWB na całym niemal obszarze, z wyjątkiem niewielkiego skrawka południowego i na zachodzie między Supraślą i Narwią, powszechnie notowano *kał<sup>1</sup>o<sup>1</sup>ša* (*gał<sup>1</sup>o<sup>1</sup>ša*, z przestawką *la<sup>1</sup>g<sup>1</sup>o<sup>1</sup>ša*) (AGWB, t. 9, ss. 200–201, m. 473).

Tarnacki na pograniczu białorusko-ukraińskim w okolicach Prużany, Brześcia, Kowla, a zwłaszcza w pasie nadbużańskim, a więc głównie w gwarach typu ukraińskiego, odnotował innowację *kl<sup>1</sup>eš<sup>1</sup>na*, *kl<sup>1</sup>eš<sup>1</sup>na* ‘nogawka’, której jednak w gwarach polskich na tych terenach nie znaleźliśmy. Może mamy tu do czynienia z nawiązaniem semantyczno-formalnym do wyrazu *klesznia* ‘część chomąta’, znanego m.in. w języku rosyjskim (Tarnacki, 1939, s. 24, m. 35).

Jako pożyczka weszła do polszczyzny w Litwie oraz do gwar polskich na pograniczu wschodnim. Aleksander Walicki pisze: „*kołosza* – wyraz powszechnie używany, wzięty z białoruskiego, znaczy nogawka, nogawica” (Walicki, 1886, s. 155), zaś Aleksander Łętowski komentuje: „*kołosza* wyraz wzięty z języka ukraińskiego, dziwoląg ten oznacza na Litwie nogawicę, nogawkę” (Łętowski, 1915, ss. 94–95). Karłowicz notuje z Litwy *kołosza*, *kałosza* (Karłowicz, 1984, s. 45), Turska *kołoša* ‘nogawka’ z brus. *kałaš<sup>1</sup>a* (Turska, 1982, s. 74). Nowowiejski przyjmuje tu wpływ z języka białoruskiego (Nowowiejski, 2000/2010a, s. 280). *Kałosza*, *kołosza* znana jest w gwarach polskich w Litwie (Zdaniukiewicz, 1972, s. 156; Rieger i in., 2006, s. 227) i na Braśławszczyźnie (Smułkowa, 2009, s. 319; Rieger, 2014, s. 121) oraz na pograniczu wschodnim pod Sejnami, Supraślem, Dąbrową Białostocką i Sokółką (Zdancewicz, 1964, s. 242, 1966, s. 32; Kowalska, 1975–1979, t. 1, s. 82, m. 71; RóżnSłow, s. 165; Nowowiejski, 1992/2010b, s. 244) i pod Knyszynem *kałosa* ‘nogawka’ (Rembiszewska, 2006, ss. 36, 178, 2007, ss. 17, 34, 128, 153).

*Chološnie* ‘spodnie’ pojawiają się w języku polskim w XVI wieku. SPXVI podaje z dodatkowego źródła z 1521 roku „Item pastori ad Lubrza pro *holossnye* Dedimus grossos 3 ½” (SPXVI, t. 3, s. 285; por. Minikowska, 1980, s. 34). Dalsze przykłady znajdujemy w kartotece SXVII–XVIII z zabytków związanych z południowo-wschodnią Polską: z *Regestru złoczyńców grodu sanockiego* (1554–1638) „Przedał... troje *chološnie*, co był u popa moczarskiego wziął”, „gdym szedł od krawca z *chološniami*”, z akt w Muszynie (1654) „mnie *chološnie* sył Wachnio sołtys krzyzowski”, z Woli Jasienickiej koło Brzozowa (1742) „Ten, co na warcie był w krótkiej gurmanie, w *chološniach*, w kyrpcach”,

z 1700–1740 „Bo Moskala po Wiśle do morza puścili, A drugich po *choląśniach* dobrze wyłupili”.

Linde, SWil i SJPD wyrazów tych nie notują, natomiast SW, wskazując na źródło ukraińskie, przytacza jako gwarowe *cholozsnie*, *hołozsnie*, *cholozsnyk*, *choluśnyk* ‘spodnie płócienne chłopskie, portki’ (SW, t. 1, s. 291), dokumentując przykładami z Tomasza T. Jeża „miał na sobie *cholozsnie* z płótna zgrzebnego” oraz z *Króla* i *Bondaryny* (1875) Józefa I. Kraszewskiego „Był to Sydor Bondar, [...] w jednej koszuli, butach i *cholozsniach*, podpasany pasem zielonym w baraniej czapce” (s. 90).

Również zasięgi omawianego wyrazu w gwarach prowadzą do źródła ukraińskiego. Na terenie Polski we wschodniej części Karpat aż po Łomnicę zanotowano *χο'uośne*, *χο'lośne* ‘spodnie męskie z sukna samodziałowego’, w Słowacji też we wschodniej połowie aż po Myto nad Ďuberom *χο'uośne*, *χο'lośne*, *χο'lośni*, najpowszechniej zaś w gwarach ukraińskich *χο'lośn'i*, *χο'lośn'i* itp. (OKDA 2, ss. 32–33, m. 9). Występowanie nazwy *chološne* (*hološne*, *kološne*) w gwarach słowackich aż po Brezno w środkowej Słowacji potwierdza słowacki słownik gwarowy (SSN, t. 1, s. 673) oraz słowacki atlas językowy (ASJ, t. 4, s. 201).

Szeroką znajomość nazwy *холóшн'i*, *холóс'н'i* ‘spodnie wełniane’, ‘spodnie z grubego samodziału’ w ukraińskich gwarach zachodnich dokumentują bogate zbiory materiałowe z tych terenów (SDUP, s. 67). Występuje ona na Huculszczyźnie (Janów, 2001, s. 26; Негрич, 2008, s. 179), u Łemków (AJDŁ, t. 1, m. 43; Rieger, 1995, s. 36), w ukraińskich dialektach nadszańskich (Rieger, 2017, m. 77). *Холóшні* ‘spodnie z grubego białego sukna’ podaje też Hrinčenko (Гринченко, 1907–1909/1958, t. 4, s. 409), a słownik języka współczesnego uznaje za gwarowe (SUM, t. 11, s. 123).

W Białorusi jest to wyraz rzadki, SPZB notuje sporadycznie w znaczeniu ‘nogawka’ ze wschodniej Białorusi *калашнія*, *калóшні* oraz z samej północny znad granicy rosyjskiej *калашавіна* (SPZB, t. 2, ss. 371, 379).

Pożyczka *cholozsnie*, *cholocznie*, *kolozsnie* ‘spodnie wełniane’, ‘spodnie z grubego samodziału’ ma dosyć bogate poświadczenie w gwarach południowo-wschodniej Polski oraz w polskich gwarach kresowych. W MAGP i w SGP notowano je w okolicach Nowego Targu, Nowego Sącza, Krosna, na wschodniej Rzeszowszczyźnie i w południowo-wschodniej Lubelszczyźnie (MAGP, t. 12, ss. 68–71, m. 565, s. 186, m. 597; SGP, t. 4, ss. 17–18; por. też Pelcowa, 1994, s. 87, 1997, ss. 193, 199, 2012a, s. 258, SGL VII, s. 82, m. 6), a pod Tomaszowem Lubelskim poświad-

czony jest w tym znaczeniu *choluśnik*, *chołosznik*. Poza tym zapisano u przesiedleńców z Ukrainy: z Hanaczowa koło Przemyślan i ze Starej Huty koło Buczacza *chołosznie*, z Majdańskiej Huty koło Zdołbunowa *kołosznie*. Kremer podawał *chołosznie* z Podola (Kremer, 1870/1999, s. 318), a Parylak spod Drohobycza (Parylak, 1877/1999, s. 348).

Zakres pożyczek poszczególnych form od omawianego rdzenia przedstawia się bardzo różnie, mogły się one dokonać też niezależnie.

## **Kurdupel ‘człowiek niski, niedorostek’, przezwisko ‘smarkacz’**

O możliwości wpływu wschodniosłowiańskiego na pol. nazwę *kurdupel* ‘człowiek niski, niedorostek’, przezwisko ‘smarkacz’ wspomniano kilkakrotnie, ale argumentów przemawiających za pożyczką nie przytoczono. SW polskie gwarowe *kurdupel*, *kordupel*, *kurdupec* ‘człowiek niski, pękaty, niedorostek’, ‘malec, smarkacz’ jedynie zestawia z ukr. *kurdupel*, jednak wyraźnie nie stwierdza, że jest to pożyczka (SW, t. 2, s. 641). Brückner w haśle *dupło*, *dziupło*, *dupa* pisze: „nasze *kurdupel* zawiera toż słowo, jeśli to nie pożyczka raczej z ruskiego” (Brückner SE, s. 104 s.v.), ale w innym miejscu o zapożyczeniu nie wspomina: „*kurdupel* ‘malec’, pogardliwie, w XVII w. też *kordupel*, to *kur-* wywodzą z cerk. *kŕn-* ‘obcięty’, prasłowo, u nas zaginęło” (Brückner SE, s. 283). Nowowiejski polskie gwarowe *kurdupel* ‘ktoś niskiego wzrostu’ spod Sokółki zdecydowanie uznaje za pożyczkę ukr. *kurdupel* (Nowowiejski, 1997/2010d, ss. 222, 223). Sławski ze względu na szeroki zasięg wyrazu w gwarach polskich możliwość wpływu ruskiego kategorycznie odrzuca (Sławski SE, t. 3, ss. 398–399).

Przyjmuje się, że *\*kŕno-dupŕ*, *\*kŕno-duŕpljŕ* stanowi dialektyzm północnosłowiański (por. Vasmer ESRJ, t. 2, s. 424; Sławski SE, t. 3, s. 398). Polskie *kurdupel* zdecydowanych znamion obcości właściwie nie ma. Wprawdzie na miejscu *r* zgłoskotwórczego twardego dominuje w języku polskim kontynuant *ar*, ale sporadycznie pojawiają się również formy *z or* i *ur* (Stieber, 1966, s. 53), a wchodzi też w grę wtórne skojarzenie z wyrazem *\*kurŕ*. Formy *z or*, *ur* mogą więc, ale nie muszą, wskazywać tu na pożyczkę. Nie sposób więc wykluczyć ich rodzimości w języku polskim. By rozstrzygnąć, czy w polszczyźnie można mówić o ewentualnej pożyczce, trzeba zatem przede wszystkim dokładniej przyjrzeć się historii wyrazu i jego zasięgowi w językach słowiańskich.

Omawiany regionalizm słowiański ma dosyć szeroki zasięg.

Występuje w całej Słowiańszczyźnie wschodniej, ale ma tu różną frekwencję. W języku rosyjskim jego występowanie ogranicza się tylko do gwar. SRNG notuje *кypдŕн*, *кypдŕнка* ‘kostka do gry’ z Orenburga, *кypдŕпель* ‘zwierzę z kusym ogonem’ z zachodniej Rosji, *кypдŕный* ‘zwierzę z długim tułowiem i krótkimi nogami’ spod Smoleńska i również stamtąd *кypдŕник* ‘diabeł’ (SRNG, t. 6, ss. 116–117). Z języka ukraińskiego są potwierdzone następujące postaci: *кypдŕпель* ‘człowiek

małego wzrostu’ (Грінченко, 1907–1909/1958, t. 2, s. 329; SUM, t. 4, s. 407) oraz *курдупелька* ‘kobieta małego wzrostu’ i *курдупельный чоловік* ‘człowiek małego wzrostu’ (SUM, t. 4, s. 407). Szczególnie bogate poświadczenia dotyczą wyrazów: *курдупель*, *курдупяль* ‘człowiek małego wzrostu’, ‘zwierzę z krótkim ogonem’ w języku białoruskim. ESBM notuje go z gwar białoruskich spod Witebska, Łohojska (na północ od Mińska), Mohylewa, Homla, Bobrujska, Turowa, Grodna i ze słowników bez ściślej lokalizacji (ESBM, t. 5, s. 168).

*Kurdupel* i pochodne mają również szeroki zasięg w gwarach polskich. Już w SGPK zapisano *kurdupel* ‘człowiek małego wzrostu’, ‘mały chłopiec’, ‘malec, smarkacz’ z Kaszub (Gustaw Poblócki, Stefan Ramułt), z Mazur (Jan Sembrzycki), ustnie z Litwy, spod Malborka (Dr. Nadmorski – Józef Łęgowski), z Kujaw, spod Kalisza, z południowej Małopolski, spod Przasnysza, Augustowa, Tykocina, *kurdupec* ‘ts.’ znad Skawy (SGPK, t. 2, s. 530), Sławski podaje dalsze przykłady z Domaniewka pod Łodzią, z Wielkopolski (Tomaszewski, 1930) i Podkarpacia (Sławski SE, t. 3, s. 398).

Walery D. Łabko przedstawił zasięg słowiańskiego wyrazu *kurdupel* ‘człowiek małego wzrostu’, ‘mały, krótki, z krótkim ogonem’ na mapie (Łabko, 1975, ss. 71–73). Omawiany wyraz zajmuje duży obszar, obejmujący całą niemal Białoruś (jedynie na samym wschodzie występują *kurdupec* i *kurdupyj*), w Ukrainie zaś *kurdupel* tworzy sporą wyspę od Lwowa po Użgorod na Zakarpaciu. W Polsce *kurdupel* pojawia się na mapie w rozproszeniu we wschodniej połowie kraju, sięgając sporadycznie na zachód aż poza Łódź, w znacznym zagęszczeniu występuje zaś koło Gdańska i Krakowa. Znany jest m.in. w kaszubszczyźnie – Lorentz podaje *k<sup>u</sup>rdüpäl* ‘mały, gruby człowiek’ z Ramułta oraz *k<sup>u</sup>rdüpäls* z Budziszka (Lorentz PW, t. 1, s. 431), Sychta ma *kurdëpel* i *ku<sup>u</sup>rdupel* ‘człowiek małego wzrostu’ (Sychta, 1967–1976, t. 2, s. 304) oraz na Kociewiu – *kurdupel* ‘człowiek małego wzrostu’ (SychKoc, t. 2, s. 99), w Sztumskiej Wsi pod Malborkiem – *kurdupel* ‘człowiek małego wzrostu’ (Górniewicz, 1973–1974, cz. 1, s. 201). Powszechnie występuje na terenie południowo-wschodniej Litwy. Zdaniukiewicz wymienia wyraz *kurdupel* jako pogardliwą nazwę człowieka niskiego z Łopatowszczyzny koło Turgiel nad granicą białoruską (Zdaniukiewicz, 1972, s. 15), słownik z Wileńszczyzny *kurdupel*, *kurdupelek* ‘człowiek małego wzrostu’ z Widugir, Świętnik, spod Mejszagoły i Landwarowa (Rieger i in., 2006, s. 244). Łabko twierdzi, że tak szeroki zasięg w gwarach polskich wskazuje

na zapożyczenie lub archaizm. Ze względu na brak wiarygodnego źródła zapożyczenia i przejrzystą budowę słowotwórczą opowiada się raczej za archaizmem (Łabko, 1975, ss. 71–73).

Kartoteka SGP przynosi dalsze liczne przykłady obecności tego wyrazu w gwarach polskich: z Wileńszczyzny, z Wielkopolski – *kurdupel* z Łopienna, *kurdupelek* z Kramaska, ze Śląska – *kurdupel* i *kurdypel* spod Tarnowskich Gór, Olesna, Krapkowic, Raciborza, Rybnika, z Zaolzia (SGŚ, t. 16, s. 208), ze Śląska Cieszyńskiego – *kurdupel* pogard. o osobniku małego wzrostu, także o złym chłopcu podrastającym (SGŚC 1, s. 160, SGŚC 2, s. 170), Małopolski – Kozienice, Radom, Opoczno, Częstochowa, Chrzanów, Książnice Wielkie, Tarnów, Gorlice, Limanowa, Jasło i z pogranicza wschodniego – Biłgoraj, Siemiatycze, Dobrzyniewo, Huszcza koło Białej Podlaskiej. Pod Limanową występuje też postać *kurdupek*. Franciszek Giedroyć w swoim słowniku lekarskim daje *kurdupel* obok *kurdupeć* ‘człowiek małego wzrostu’, ‘dzieciak, smarkacz’ (Giedroyć, 1931–1933, t. 1, s. 366). Z okolic Wysokiego Mazowieckiego znana jest postać *kordupel* ‘pogardliwie o niskim człowieku’, np. „taki *kordupel*, nie ma na czym oka zawiesić”<sup>2</sup>.

W piśmie *kurdupel* pojawia się w języku polskim w utworze *Złote jarzmo małżeńskie* w przedruku z 1784 roku: „Jeśli obiawisz to, żeć podeyżrzana, aż ty u ludzi zostaniesz *Bece cornuto*. Jeśli nie obiawisz, aż rzeką żeś *Hordupel*” ‘rogacz, zdradzany mąż’ (Kartoteka SXVII–XVIII, według Estreichera tłumaczem był Abraham Prowana, według Brücknera Seweryn Bączalski spod Jasła), później w Słowniku Bandtkiego z 1806 *kordupel*, *kurdupel* w znaczeniu ‘licha krótka szpada noszona z tyłu pod płaszczem’ (Bańkowski SE, t. 1, s. 857).

SWil *kordupel*, *kurdupel* ‘człowiek małego wzrostu, przytem niezgrabny’ uznaje za pospolity (SWil, t. 1, s. 526), SW *kurdupel*, *kordupel*, *kurdupeć* ‘człowiek niski, pękaty, niedorostek, malec’ za gwarowe, zestawiając z ukr. *kurdupel*, podaje też współrzenny przymiotnik *kurdownaty* ‘niski, krępy, przysadzisty’ z trzema cytatami z pism Wincentego Pola (SW, t. 2, s. 641).

*Kurdupel* znany jest też w polszczyźnie współczesnej. SJPD jako pogardliwe i wulgarne ‘o człowieku niskim, pękatym, niepokąznym’ przytacza *kordupel*, powołując się na SWil i „Przegląd Kulturalny” z 1956 roku i *kurdupel* z przykładami z Joachima Lelewela i Witolda Zaleskiego

<sup>2</sup> To poświadczenie pochodzi z kartoteki gwarowej Doroty K. Rembiszewskiej.

(ur. 1821) oraz *kurduplowaty* z Emila Zegadłowicza (por. też u Melchiora Wańkowicza „małe to, *kurduplowate*, ale oczy jak gwiazdy” – Sokólska, 2005, s. 204) (SJPD, t. 3, ss. 1006, 1305–1306). Znane są wypadki powoływania do sądu za obrazę przez nazywanie kogoś *kurduplem*<sup>3</sup>.

Omawiany wyraz został udokumentowany również w gwarach słowackich. SSN przytacza *kordupel* ‘małe dziecko’, ‘człowiek niskiego wzrostu’ z kilku miejscowości we wschodniej części kraju (SSN, t. 1, s. 827). Najdalej wysunięte na zachód poświadczenie pochodzi ze wsi Kameňany koło Revúcy w Gemerze. Jeśli przyjęta przez nas etymologia wyrazu jest słuszna, to ze względu na fonetykę należy tu przyjąć wpływ wschodniosłowiański.

Poza tym wyraz ten występował powszechnie w dialektach niemieckich w byłych Prusach Wschodnich jako *Kordupel*, *Kurdupel* ‘mały, gruby człowiek’, ‘małe i grube, dobrze odżywione dziecko’, sporadycznie został zanotowany także pochodny przymiotnik *kordupelig*, *kurdupelig* ‘mały i gruby’ (Frischbier, 1882–1883, t. 1, s. 409; PrWb, t. 3, s. 477). Bańkowski zupełnie bezzasadnie przyjmuje dla polskiego zapożyczenie niemieckie (Bańkowski SE, t. 1, s. 827). Wyraz niemiecki jest natomiast oczywistą pożyczką z języka polskiego (Sławski SE, t. 3, ss. 398–399; PrWb, t. 3, s. 477; Siatkowski, 2015, ss. 253, 327). Z języków słowiańskich zapożyczono też litewskie *kurdūpelis* ‘mały skurczony człowiek’, ‘pokurczone zwierzę domowe’ (Sławski SE, t. 3, s. 399).

W świetle przedstawionych materiałów sprawa pożyczki przedstawia się dosyć jasno. Wprawdzie postać fonetyczna omawianego wyrazu z kontynuantem *or*, *ur* na miejscu *r* zgłoskotwórczego może ewentualnie wskazywać na zapożyczenie, poza tym bezpośrednia podstawa derywacyjna omawianych wyrazów *курдўны́й* ‘z obciętym ogonem, bez ogona’, ‘krótki, kusi’ zachowana jest tylko w dialektach białoruskich i rosyjskich, jednak tak szeroki jego zasięg w gwarach polskich, jak przyjmował już Sławski, zdecydowanie przemawia za pierwotnym archaizmem (Sławski SE, t. 3, ss. 398–399).

<sup>3</sup> Polityk Janusz Palikot w 2009 roku nazwał prezydenta Andrzeja Dudę *kurduplem*, za co miał odpowiadać przed sądem. Ostatecznie za wpis na blogu (zawierającym ten wyraz) śledztwo zostało umorzone.

## **Łukno i ustaw ‘naczynia na miód’, jednocześnie ‘miary miodu’**

Nazwy *lukno* i *ustaw* jako ‘naczynie do przechowywania miodu’, a jednocześnie jako ‘miara miodu’, zajmują ważne miejsce w dawnej terminologii bartniczej przedstawionej z wielkim znanstwem przez Agatę Kwaśnicką-Janowicz (Kwaśnicka-Janowicz, 2018, ss. 225–231, 2020, ss. 220–221). Obie sięgają epoki prasłowiańskiej, ale pierwsza jest ogólnosłowiańska, druga natomiast ma w Słowiańszczyźnie ograniczony północno-wschodni zasięg regionalny.

Nazwom tym poświęcono dotychczas wiele uwagi, a na temat ich rodzimości w języku polskim zdania są podzielone. Nie mają one cech formalnych wyraźnie przemawiających za obcością/rodzimością w języku polskim, w związku z tym trzeba dokładniej przedstawić ich zasięgi w językach słowiańskich z uwzględnieniem szczegółów w słownikach często pomijanych.

O szerokim zasięgu wyrazu *lukno* ‘naczynie’, a jednocześnie ‘miara miodu’ pisano już dawno. Anna Kutrzebianka, powołując się na ówczesną literaturę (Brandl, 1876, s. 199; Mażuranić, 1908–1922, t. 5, hasło *mje-ra*; Miklosich, 1886, ss. 175–176; Niederle, 1921, s. 166), pisała o występowaniu nazwy *lukno* na Rusi, w Serbii, w Czechach i na Węgrzech (Kutrzebianka, 1938, s. 96). Późniejsze badania zasięg ten bardzo rozszerzyły, może najpełniejszy zestaw daje ESSJ (t. 16, s. 149), ale i tu pominięto język polski. Wskazujemy materiał uwzględniający możliwie wszystkie języki słowiańskie.

W języku słoweńskim występują dwie formy: *lókno* ‘danina składana proboszczowi’ we wschodniej Styrii, w tym w materiałach Franza Miklosicha i Antona Janežiča (Pleteršnik, 1894–1895, t. 1, s. 529) oraz *lukno* ‘ts.’ z materiałów C. Cafa reprezentującego dialekt regionu Fram spod Mariboru i Celja (Pleteršnik, 1894–1895, t. 1, s. 536). Obie te formy przytacza również w swoim słowniku etymologicznym France Bezljaj (1977–2005, t. 2, s. 149). Przykłady te są ważne, bo wskazują na dawną prasłowiańską oboczność *o* : *u*. RSHJ ma *lukno* w znaczeniu ‘miara żyta’, które według redakcji rozwinęło się z psł. ‘koszałka, koszyk’ (RSHJ, t. 6, s. 213) oraz *лукно* ‘danina składana przez wiernych duchownym katolickim’ (RSHJ, t. 11, s. 619). Skok łączy je z wykazującym oboczność rdzeniem *\*lók-* i *\*luk-* i zwraca uwagę, że wyraz ten od Słowian przejęli Węgrzy jako *lukma* (Skok, 1971–1974, t. 2, ss. 280–281).

W językach wschodniosłowiańskich omawiana nazwa ma bardzo dawne poświadczenia. Srezniewski i SRJ notują *лукно* już od XII wieku (np. w tekście *Prawdy Ruskiej*) w znaczeniach ‘naczynie drewniane lub z łyka do przechowywania miodu’ i ‘miara pojemności produktów sypkich i płynnych’ (Срезневский, 1893–1912, t. 2, s. 54; SRJ XI–XVII, t. 8, s. 302; por. też Даль, 1955–1956, t. 2, s. 272). W języku ukraińskim ten wyraz pojawia się w różnych znaczeniach – *лукно* ‘miara miodu’ z 1386 roku (SSUM, t. 1, s. 558), *лукно* ‘naczynie na miód’ (SUM XVI–XVII, t. 16, s. 109), *лукно* ‘kosz na miód’ (Тимченко, 2002–2003, t. 1, s. 409), w XIX-wiecznym słowniku małorusko[ukraińsko]-niemieckim zanotowano *лукно* ‘gniazdo bobra’ (Żelechowski, 1886, t. 1, s. 415). Białoruski słownik historyczny ma kilka potwierdzeń występowania wyrazu *лукно* w znaczeniu ‘miara produktów sypkich i lepkich, ciągliwych’ z XV–XVI wieku oraz jeden przykład w znaczeniu ‘rodzaj daniny’ z 1387 roku (HSBM, t. 17, s. 132).

We współczesnych wschodniosłowiańskich językach literackich wyraz *лукно* już nie jest podawany. Znane są tylko pochodne: ros. *лукóшко* ‘koszyk z łyka lub wici wierzbowych’ (SSRLJ, t. 6, s. 395) i brus. dial. *лукóшка* ‘kosz, łubianka’ (SPZB, t. 2, s. 681), poza tym *лукно́* ‘miara ziarna, mąki itp.’ ma dosyć szeroki zasięg w gwarach rosyjskich; zanotowano je m.in. pod Nowogrodem, Pskowem, Twerem oraz w dialektach rosyjskich na terenie Łotwy i Litwy (SRNG, t. 16, s. 189).

*Łukno* było dobrze znane też Słowianom zachodnim. W dawnym języku czeskim *lukno* oznaczało ‘kosz z kory drzewnej’, ‘miarę pojemności na zboże i miód’ (Jungmann, 1835–1839, t. 2, s. 360; Kott, 1878–1893, t. 1, s. 952, t. 6, s. 900; PS, t. 2, s. 647; SSJČ, t. 1, s. 1141; por. też Machek 1957a, s. 343). W języku słowackim *lukno* r.n. i *lukna* r.ż. ‘miara pojemności przedmiotów sypkich’ rejestrowano od XVI wieku (HSSJ, t. 2, s. 238; por. też Blánár, 1961, ss. 129, 152, 175, 279), współcześnie jako nazwa ludowa i przestarzała oznacza starą miarę pojemności około 90 litrów (SSJ, t. 2, s. 65).

Jedynie w językach łużyckich pojawia się tylko derywat: dłuż. *luknaško* ‘boczna przegródka w górnej części skrzyni na odzież’ i głuż. zachodnie *luknješko* ‘małe okienko w budynkach gospodarskich’ (Muka, 1911–1928, t. 1, s. 792; Schuster-Šewc, 1978–1996, t. 2, s. 788).

W świetle przedstawionych materiałów słowiańskich również polskie *lukno* należy uznać za wyraz dawny, sięgający najpewniej okresu prasłowiańskiego. Ma ono u nas liczne poświadczenia z XIV–XV wieku

(1387–1449), występujące tylko w jednym zabytku, mianowicie w *Kodeksie wileńskim*, zawierającym tłumaczenia przywilejów króla Władysława Jagiełły, księcia Aleksandra Witolda i kilku dostojników w Wielkim Księstwie Litewskim. SStp przytacza niemal wszystkie przykłady (SStp, t. 4, s. 129), pomija np. „yesze przydalysmy koszdey czyrkwy *vstawne lukno*” (1389, s. 30), cytuje materiał z trzech zeszytów *Kodeksu wileńskiego*, a w wykazie źródeł podaje tylko dwa zeszyty. Częste są połączenia typu *stawne lukno* (1387, s. 7, 1397, s. 52, 1411, s. 85) i *ustawne lukno* (1387, s. 19, 1389, s. 30, 1395, s. 41), co należy rozumieć jako *lukno* (miara miodu) ‘ustanowione, ustalone, zgodne z przepisami’. Należy dodać, że połączenie *ustawne lukno* notuje też słownik historyczny języka białoruskiego: „с *лукномъ уставнымъ* меду на реце на Узле” 1473 (HSBM, t. 17, ss. 132–133).

W związku z konsekwentnie występującą w języku polskim samogłoską *u* powstaje pytanie, czy można formę tę uznać za rodzimą jako kontynuację prasłowiańskiej oboczności  $\varrho : u$ , czy może jednak należy przyjąć pożyczkę ruską.

Brückner przy omawianiu tej oboczności zestawia *lukno* z rdzeniem *łacz-* i o możliwości pożyczki w języku polskim nie wspomina (Brückner, 1908, s. 355), podobnie jak i słowiańskie słowniki etymologiczne (Vasmer ESRJ, t. 2, s. 532; Skok, 1971–1974, t. 2, ss. 280–281; Bezlaj, 1977–2005, t. 2, s. 149; ESUM, t. 3, ss. 303–304; ESSJ, t. 16, s. 149), a także Trubaczow w swojej monografii o terminologii rzemieślniczej (Трубачев, 1966, ss. 164–166). Sławski pisząc o tej oboczności pod rdzeniem *\*łok-* : *\*luk-*, wyrazu *lukno* w ogóle nie wymienia, za rodzime uznaje *Paluki*, uważa natomiast, że *luk* jako nazwę broni łatwo uznać za pożyczkę (Sławski, 1939–1947, s. 277). Jak widać, sama prasłowiańskość tej oboczności świadczy jedynie, że postać z *-u-* może, ale nie musi być rodzima. O stpol. postaci *lukno* ‘naczynie, jednocześnie miara miodu’ Sławski wypowiada się w słowniku etymologicznym:

pol. i słwn. postaci z rdzennym *-u-* mogą się tłumaczyć jako jeden z wypadków już prasłowiańskiej oboczności  $\varrho : u$ . Geografia przykładów staropolskich z XIV–XV wieku wskazywałaby jednak raczej na lokalny rusycyzm (Sławski SE, t. 5, ss. 307–308).

Pożyczkę ruską przyjmuje tu także Kwaśnicka-Janowicz (2018, ss. 225–227, 2020, ss. 220–221). Jest to bardzo prawdopodobne, zwłaszcza że

w językach wschodniosłowiańskich wyraz ten występował powszechnie przez kilka wieków, w języku polskim zaś pojawia się tylko w jednym zabytku, do tego związanym z Wileńszczyzną. Jednak dawnej, prasłowiańskiej oboczności tak zupełnie wykluczyć nie można.

Należy jeszcze wyjaśnić pewną sprzeczność w wywodach Sławskiego, który pod hasłem *lukno* podaje bez wskazania źródła (a jest to Sychta, 1967–1976, t. 3, s. 30) „por. kasz. *Łukno* ludowa nazwa jeziora *Kno* między Mściszewicami a Podjazami” (Sławski SE, t. 5, ss. 307–308). Gdyby ten przykład był w pełni wiarygodny, to dla stpol. *lukno* trzeba by bez najmniejszych wahań przyjąć prasłowiańską oboczność  $o : u$  i stwierdzić jej niewątpliwą rodzimość w języku polskim. Wpływ ruski na powstanie ludowej nazwy w centrum Kaszub pod Kartuzami należy uznać za niemożliwy. Z podanym tu *Łuknem* niewątpliwie wiąże się zanotowana przez Sychtę (Sychta, 1967–1976, t. 3, s. 30) nazwa lasu *Łuknica* w Podjazach. Poza tym jednak w materiałach kaszubskich podane nazwy nie mają żadnego potwierdzenia. Powstały zapewne przez przekształcenie jakiejś innej nazwy. Dzięki pomocy profesora Jerzego Dumy udało się ustalić, że w tej lokalizacji na mapach dla tego samego jeziora podawane są tylko nazwy *Kno* i *Okno*.

Poza tym *Łukno* występowało jako nazwa miejscowa i wodna na Kresach Północno-Wschodnich: w Litwie jako nazwa kilku jezior: w powiecie wileńskim koło folwarku Komarowszczyzna (SGKP, t. 4, s. 307), w powiecie trockim: koło zaścianka szlacheckiego Lidziańcze (SGKP, t. 5, ss. 220, 818), w pobliżu zaścianka Opaciszki (SGKP, t. 7, s. 538) i pod Prudczanami (SGKP, t. 9, s. 74) oraz jako nazwa zaścianka szlacheckiego koło Świecian, a na Łotwie jako nazwa wsi w powiecie rzeżyckim (SGKP, t. 5, s. 817). Te ojkonimy i hydronimy jednak nie stanowią żadnego dowodu ani za rodzimością, ani za obcością formy *lukno* w języku polskim.

Staropolski *ustaw* jako ‘jakaś miara miodu’ za rutenizm uznała redakcja *Słownika staropolskiego* (SStp, t. 9, s. 461). Podtrzymał to Wiesław Witkowski (2013, s. 165), zakwestionował natomiast Adam Fałowski w referacie wygłoszonym na międzynarodowej konferencji naukowej *Symposium Etymologicum. Śladami myśli etymologicznej, W stulecie urodzin wybitnego sławisty i etymologa Profesora Franciszka Sławskiego*, Kraków 25–27 maja 2016 roku, zwracając uwagę, że we wschodniej Słowiańszczyźnie wyraz ten jest słabo znany. Materiały z tej konferencji nie zostały opublikowane, ale w późniejszej swojej publikacji Fałowski

powtarza, że w słowniku Izmaïła I. Srezniewskiego wśród 20 znaczeń staroruskich tego wyrazu brak znaczenia ‘jednostka objętości ciał płynnych’ (Fałowski, 2018, s. 38) i możliwość wpływu ruskiego odrzuca, podobnie A. Kwaśnicka-Janowicz (2018, s. 231).

Znane obecnie materiały słowiańskie pozwalają dokładniej określić miejsce tego dawnego terminu bartniczego w Słowiańszczyźnie.

W języku staropolskim *ustaw* ‘jakaś miara miodu’ poświadczony jest kilkoma przykładami z XV wieku (1435–1499), podobnie jak nazwa *lukno*, jedynie z *Kodeksu wileńskiego*, np. „cum tributo mellis [...], dimidiam alterm pullam, *vstaw* dictam” 1435, s. 157, „sex pullas magnas al. szescz *vsthawow* mellis” [...] 1495, s. 503 (SStp, t. 9, s. 461, redakcja uznała wyraz za rutenizm). Poza tym zostały zanotowane derywaty: *pólustawa* ‘mellis al. duarum pullarum al. *puolustwi*’ 1436 z tego samego kodeksu i ‘medium astaminis mellis al. *polustawa*’ (1470) ca 1540 z archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie (SStp, t. 7, s. 19) oraz *pulstawne* ‘mediam pullam dictam *pulstawne* mellis [...]’ 1391 z *Kodeksu wileńskiego* w znaczeniu ‘połowa miary miodu zwanej *ustaw*, składana jako danina’.

Podobne potwierdzenia mają te wyrazy w dawnym języku białoruskim, przy czym należy zwrócić uwagę na lokalizację podawanych przykładów. HSBM notuje kilka egzemplifikacji na *устаць* ‘miara miodu’, np. *устаць* меду 1449 z *Мetryki litewskiej*, „*устаць* меду радцомь места Виленского” 1441–1480, „до ключа Виленского выгналь дани медовое сорокъ *уставовь*” itd. z akt południowej i zachodniej Rosji, wyjątkowo z akt Pińska (HSBM, t. 35, s. 195).

Rejestrowany jest też derywat *полвстава* ‘miara równa połowie miary miodu’ „*полвстава* меду у Вильни съ ключа, а другая *полвстава* въ Троцехъ” 1488 z *Мetryki litewskiej* (HSBM, t. 26, s. 115). Poza tym krótki białoruski słownik historyczny podaje w tym znaczeniu *полустава* i *полустаба*, niestety bez lokalizacji (KHSBM, s. 967).

Jak informuje nas profesor Nikołaj Antropow, wyraz ten z innych źródeł białoruskich jest nieznany.

W znaczeniu ‘naczynie na miód’, jednocześnie ‘miara miodu’ brak wyrazu *устав* w języku ukraińskim (SSUM, t. 2, s. 487; Тимченко, 2002–2003; Грінченко, 1907–1909/1958; SUM, t. 10, s. 495; również w SUM XVI–XVII; por. też ESUM, t. 6, s. 48), a także w języku rosyjskim (Срезневский, 1893–1912, t. 3, ss. 1277–1280; Даль, 1955–1956, t. 4, ss. 514–515; współczesny SSRLJ, t. 16, ss. 946–948), również w gwarach –

w tomie 48. SRNG wśród 13 znaczeń hasła *ycmáw* nie ma znaczenia ‘naczynie na miód’, ‘miara miodu’ (SRNG, t. 48, ss. 90–91).

W świetle przedstawionych materiałów można stwierdzić, że *ustaw* jako ‘naczynie na miód’, ‘miara miodu’ jest lokalną innowacją polsko-białoruską, przy czym ze względu na bogatszą i nieco wcześniejszą dokumentację nazwy polskiej można nawet przypuszczać, że powstała ona najpierw w języku polskim i została przeniesiona do języka białoruskiego. Zatem zależność może tu być zupełnie odwrotna, niż zakładano początkowo.

*Makutra, makotra* ‘gliniana misa do ucierania maku’

Il. 8. *Makutra*, fot. Dorota K. Rembiszewska

Wyraz *makutra, makotra* ‘gliniana misa do ucierania maku’ jest charakterystyczny dla języka białoruskiego i ukraińskiego, por. brus. *макацѣр*, reg. *макітра* ‘gliniana misa do tarcia maku, ziarna lnu i konopi’ (TSBM, t. 3, s. 87). W gwarach białoruskich występuje powszechnie, zwłaszcza w zachodniej części kraju, aż po Mińsk *макацѣр, макацѣрт, макацѣр, ма́кацѣр*, rzadziej *макóтра, макóтар* (SPZB, t. 3, ss. 14, 15; ESBM, t. 6, s. 172). Częsty jest też w Ukrainie, por. ukr. *макортець* z 1583 r. z Żytomierza (SUM XVI–XVII, t. 17, s. 18), *макітра, ма́кортець, ма́кортець* (Грінченко, 1907–1909/1958, t. 2, ss. 399–400), dial. również *макатьóр, макотѣр, ма́котертець, макóтра* (ESUM, t. 3, ss. 365–366), w SUM *макітра* i dialektalne *ма́котертець, ма́кортець, ма́кортет* (SUM, t. 4, ss. 602, 603). Z gwarami białoruskimi i ukraińskimi ściśle się łączą dialekty wschodniosłowiańskie na Białostocczyźnie. W AGWB zanotowano kilka podobnych formacji: wokół Dąbrowy Białostockiej *makac<sup>1</sup>ort* (7 razy) i *makac<sup>1</sup>or* (2 razy) oraz analogiczną formę *makac<sup>1</sup>orka* w Saczkowcach nad granicą białoruską, a w rozproszeniu *mak<sup>1</sup>otra* koło Dąbrowy Białostockiej (2 razy), nad górną Supraślą (3 razy) i nad Narwią na zachód od Białegostoku (1 raz) (AGWB, t. 6, ss. 226–227, m. 192).

Do arealu białorusko-ukraińskiego nawiązują wyrazy rosyjskie i polskie. Z języka rosyjskiego Dal notuje *макітра, макóтра*, określając je jako

regionalne południowe i zachodnie oraz *макотёрть* (Даль, 1955–1956, t. 2, s. 292). Z języka współczesnego podano obcą fonetycznie formę *маку́тра*, wskazując na źródło ukraińskie (SSRLJ, t. 5, s. 511) oraz jako regionalne *мако́тра* (SSRLJ, t. 6, s. 515 z cytatem lokującym wyraz „в Малороссии” – w Ukrainie). Z gwar rosyjskich notowana jest stosunkowo często forma *маку́тра*, rzadziej też *маку́дра*, *макатёр*, *макатёрь*, *макотёр*, *макотёрть*, *мако́тра*, przeważnie z południowej i zachodniej Rosji (SRNG, t. 17, ss. 309, 310, 314). Słusznie więc przyjmuje się tu wpływ ukraiński (ESUM, t. 3, ss. 365–366).

Ze względu na ograniczony zasięg występowania wyrazu *makutra*, *makotra* ‘gliniana misa do ucierania maku’ do języków wschodniosłowiańskich, a w gwarach polskich jedynie do północno-wschodniego krańca Polski Kurzowa uznała go za pożyczkę ruską (Kurzowa, 1985, s. 200, 1993, s. 386; por. też Nowowiejski, 1997/2010d, s. 217).

Nowsze materiały poszerzają nieco zasięg omawianych wyrazów w gwarach polskich. Ich dokumentacja jest zresztą bardzo bogata. Już SGPK ma z XIX wieku *makutra* ‘głęboka misa do ucierania maku’ z Kamieńca Podolskiego (Kremer, 1870/1999, s. 296) i Drohobycza (Parylak, 1877/1999, s. 355) oraz *makotra* spod Tykocina (Gloger, 1893, s. 811: *donica*, *makotra* (nad Narwią) ‘gliniane naczynie do wiercenia maku’) (SGPK, t. 3, s. 102). Kurzowa na podstawie materiałów SGP wyznacza dosyć szeroki zasięg występowania *makutry/makotry* w gwarach polskich na terenach wschodnich w okolicach Białej Podlaskiej, Sokółki, Białegostoku, Włodawy, Chełma, Kraśnika, Jarosławia i Przemyśla oraz w dialektach kresowych na Polesiu, pod Tarnopolem, Stanisławowem, Kamieńcem Podolskim (Kurzowa, 1985, s. 200, 1993, s. 386). Nowsze i częściowo pominięte materiały potwierdzają, a także nieco rozszerzają ten zasięg. Kowalska ma powszechnie *makotra* na Suwalszczyźnie, a także spod Łomży i Siedlec oraz *makutra* spod Ostrołęki (Kowalska, 1975–1979, t. 2, s. 88, m. 183). Pelcowa *makutrę*, uznawaną za genetycznie wschodniosłowiańską, notuje wyspowo pod Włodawą, pod Lublinem i w dużej wyspie na południowo-wschodniej Lubelszczyźnie (Pelcowa, 1994, ss. 78, 83, 88, 96, 1997, ss. 193, 197, 199, 2001, m. 82, ss. 47, 66, 68, 2012a, ss. 258, 260). Czyżewski natomiast pod Włodawą zapisał nazwę *makotra* tylko z dialektów ukraińskich (Czyżewski, 1986a, m. 29).

W kartotece SGP jest wiele dalszych poświadczeń omawianych nazw. Pod Siemiatyczami zapisano *makutra*, na Podkarpaciu w Bliznem koło Brzozowa podano jako nowsze *makutra* obok starszego *dońica*, w Komborni

koło Krosna *makutra*, Kudzinowski notuje *dunica* ‘donica, makutra’ spod Knyszyna (Rembiszewska, 2007, s. 163), na Kurpiach w Puszczy Zielonej zapisano *makotra*.

W kartotece SGP jest też wiele poświadczeń *makutry* z polskich dialektów kresowych: z Halicza, Wołczkowa i Delejowa koło Stanisławowa, ze Starej Huty i z miejscowości Duliby koło Buczacza, z Hanaczowa koło Przemyślan, z Milna w rejonie zborowskim pod Tarnopolem. Powszechnie też występuje *makutra* w języku przesiedleńców z Kresów Południowych: spod Lwowa z Wołostkowa, Białego, Różanki, Ilnika, Siemianówki, Wołczuch i Kołtowa, również w postaci fonetycznie ukraińskiej *makitra* (Lwów 2015, s. 111, nr 805) i z okolic Tarnopola z Hanaczowa (por. też Paryl & Mieszczankowska, 2004, s. 5), Kozłowa, Firlejowa, Krowinki, Boryczówki, Sorocka, Borków Wielkich i Kaczanówki (Tarnopol 2007, s. 133, nr 805). Ponadto *makutrę* w tym znaczeniu notuje Cechosz-Felczyk z Oleszkowiec i Hreczan pod Płoskirowem (Chmielnickim) na Podolu (Cechosz-Felczyk, 2004, ss. 108, 316).

Omawiany wyraz podają słowniki języka polskiego: *makutra* ‘donica w Ukrainie do tarcia maku’ (Linde, 1854–1860/1951, t. 3, s. 28), *makotra* ‘doniczka do tarcia maku’ i *makutra* jako odsyłacz (SWil, s. 624), *makotra* i *makutra* ‘donica do tarcia, wiercenia maku’ (SW, t. 2, s. 854, wywodząc z ukr. *makitra*, mającego być z kolei zapożyczeniem z greckiego), SJPD ma *makutra* i jako odsyłacz *makotra* (SJPD, t. 4, ss. 394, 398). Słownik Arcta uznaje wyraz *makotra* ‘donica do tarcia maku; cierlica, donica’ za pochodzący z języka ukraińskiego (Arct, 1916, t. 1, s. 696).

W świetle przedstawionych materiałów twierdzenie Kurzowej, że mamy tu do czynienia z pożyczką ruską, wydaje się bardzo możliwe. Za przyjęciem pożyczki nie przemawiają żadne względy formalne. Jedyнным argumentem może być jedynie zasięg wyrazu na terenie słowiańskim. Pierwotnie sądzono, że jest on ograniczony tylko do języków wschodniosłowiańskich. Natomiast Trubaczow stwierdził, że już sama budowa występujących tu nazw ma cechy starych formacji, a formy z *\*-tbra*, *\*-tbrtʲ* w drugim członie złożenia gwarantują ich dawność, więc nie ma przeszkód dla rekonstrukcji formacji prasłowiańskich: *\*makotʲbra*, *\*makotʲbrtʲ*, *\*makoterʲ* (Трубачев, 1966, ss. 259–260). Przypuszczenie o istnieniu takich formacji już w epoce prasłowiańskiej popiera początkowo nieprzytaczany tu słoweński gwarowy *makóter* ‘tłuczek do rozcierania ziarna’ z północno-wschodniego krańca Słowenii (Pleteršnik, 1894–1895, t. 1, s. 544; Bezłaj, 1977–2005, t. 2, s. 162; por. ESSJ, t. 17, ss. 140–141).

Skoro dawne, to powinno być w słowniku staropolskim, a nie ma, brak tego wyrazu również w słowniku Jana Kochanowskiego, w słowniku XVII wieku. Z drugiej strony, słowniki wyrazów obcych tych nazw nie notują. Można więc stwierdzić, że postać *makotra* może być pożyczką zwrotną lub przejawem tendencji do mieszania *o*, *u*, *ó* w polszczyźnie kresowej. W *Kucharce litewskiej* – książce kucharskiej wydanej w Wilnie jest użyta kilkakrotnie tylko forma *makotra*, np. „Utrzeć wiśnie z pestkami w *makotrze*”, „ucierać na misce lub w *makotrze*” (Zawadzka, 1913). Ta postać pojawia się również w utworze Elizy Orzeszkowej *Milord*: „jaki tam herb na liberyjnych guzikach wryty: garnek czy *makotra*” (Orzeszkowa, 1886).

Warto dodać, że we współczesnej polszczyźnie lokalnej w Polsce północno-wschodniej wyraz *makotra* funkcjonuje jako ‘głowa’. Zapisano go na przykład we wsi Bęckowo w gminie Szczuczyn w powiecie grajewskim (Kartoteka SGP).

Zatem w języku polskim przedstawione nazwy mogą być oczywiście pożyczkami z języków wschodniosłowiańskich, ale nie można zupełnie wykluczyć możliwości zachowania reliktyw prasłowiańskich.

## Miękiny ‘plewy’, miękuszka ‘miękisz chleba’

Spotykamy się z twierdzeniem, że *miękiny* ‘plewy’ i *miękuszka* ‘miękisz chleba’ stanowią pożyczki wschodniosłowiańskie. *Miękiny* ‘plewy’ wywodzone są z ukr. *мякіна* i brus. *мякіна*, *мекіна* (por. Walicki, 1886, s. 191; SW, t. 2, s. 972; Łętowski, 1915, s. 128: wpływ białoruski w Litwie, na Rusi ukraiński; SJPD, t. 4, s. 673; Pelcowa, 1994, s. 87, 1997, s. 193; Nowowiejski, 2000/2010a, s. 279); *miękuszka* uważana jest za replikę ukr. *мякúшка* (por. Krawczyk, 2007, ss. 64, 123; Rieger, 2019b, s. 134).

Wyraz *miękiny* ‘plewy’ znany był w języku staropolskim (w SSSt, t. 4, s. 247, notowany w 1455 roku), poświadczony jest w słownikach Jana Mączyńskiego (Mączyński, 1564) i Knapskiego (Knapski, 1621, 1643), w *Gospodarstwie* 1558 Anzelma Gostomskiego (SPXVI, t. 14, s. 193), w *Zielniku* 1613 Szymona Syreniusza (Kartoteka SXVII–XVIII). Występuje szeroko w gwarach polskich, nie tylko na wschodzie (por. np. na całej Lubelszczyźnie *miękiny*, *miękwiny*, *miękieliny*, *omiękiny* – Pelcowa, 2001, m. 26), lecz także w okolicy Opatowa, Dąbrowy Tarnowskiej, Krakowa, Opoczna, Garwolina, Radomia (Dejna AtlKiel, t. 5, s. 596), Łowicza, a także z Kaszub (Lorentz PW, t. 1, s. 518). Znana jest również nazwa osobowa *Miękina* z XV wieku z Wielkopolski (SSNO, t. 3, s. 480) oraz nazwy miejscowe *Miękinia* na zachód od Chrzanowa (może jednak od \**miękinia* ‘grząski, podmokły teren’) oraz *Miękinki* i *Miękiny* koło Wyszogrodu (NMP, t. 7, s. 101).

ESSJ pokazuje, że *miękiny* ‘plewy’ są wyrazem prasłowiańskim i ogólnosłowiańskim (ESSJ, t. 18, ss. 251–252). Już Kurzowa stwierdziła, że jest to wyraz rodzimy w języku polskim, ale wyszedł z użycia ogólnopolskiego i utrzymuje się w gwarach, a w dialekcie północnokresowym stanowi archaizm leksykalny (Kurzowa, 1993, ss. 387–388).

O pożyczce leksykalnej nie ma więc mowy, ale okazuje się, że wyraz ten na pograniczu białoruskim i ukraińskim oraz w polskich gwarach kresowych często przybiera obcą postać fonetyczną. Zresztą wpływy fonetyczne są dwustronne. Czyżewski notuje w gwarach polskich obok *mėnkiny*, *mėnkina* dosyć liczne formy bez samogłoski nosowej, jak *măkkiny*, *măkkeny*, *măχkiny*, *măkiny*, *măkliny*, *măkeny*, uznając je za zapożyczenia ukraińskie, ale z drugiej strony również w gwarach ukraińskich ma kilka zapisów z kontynuantami polskiej samogłoski nosowej, jak *mėnkina*, *mėnkiny*, *myńkiny* (Czyżewski, 1986a, m. 98, 1986b, s. 95). Mamy więc do czynienia również z wpływem polskim w gwarze ukraińskiej.

Formy beznosówkowe pod wpływem białoruskim notowano często w gwarach polskich w Litwie oraz na Brasławszczyźnie. Turska przytacza z Wileńszczyzny *miakina* ‘miękina, plewy’ z brus. *mak<sup>l</sup>ina* (zwraca u niej uwagę wyraz *miękina* jako ekwiwalent polski) (Turska, 1982, s. 67), Rieger, Masojć, Rutkowska mają formę *miekina* spod Wilna (Landwarów, Mejszagoła, Świętniki) i z południa z Dojlid (obok *mienkina*), poza tym *miakina* spod Landwarowa, z miejscowości Widugiry i z północy ze Smołów koło Jeziorosów (Rieger i in., 2006, s. 263). Natomiast Zdaniukiewicz z Łopatowszczyzny podaje formy z kontynuantem nosówki *mieŋk<sup>l</sup>ina*, *miŋk<sup>l</sup>ina*, *maŋk<sup>l</sup>ina* (Zdaniukiewicz, 1972, s. 171). Również w gwarach polskich na Brasławszczyźnie notowano obce fonetycznie formy *miakina* i *miekina* (Smułkowa, 2009, ss. 111, 686; Rieger, 2014, s. 156).

Słownik wileński wymienia jako prowincjonalne dwie formy: *miakina* ‘miękina, plewy’ oraz *miękina* ‘plewy drobne ze zboża’ (SWil, t. 1, ss. 652, 660), SW zaś jako gwarowe *miękina*, *miakina*, *miekina*, ale z literatury przytacza tylko formę *miękina* (SW, t. 2, s. 972).

W wypadku nazwy *miękiny* ‘plewy’ możliwość obcego wpływu leksykalnego należy zatem zdecydowanie odrzucić, natomiast pod wpływem białoruskim i ukraińskim często wyrazy te przybierają postać fonetycznie obcą.

*Miękuszka* ‘mięksiz chleba’ też została uznana za prasłowiańską (ESSJ, t. 18, ss. 245–246). U nas jest ona bardzo rzadka i występuje tylko w polskich dialektach kresowych. SGPK zawiera zapis Parylaka spod Drohobycza *miękuska* ‘mięksiz w chlebie’ (SGPK, t. 3, s. 160), w SW powtórzono jako gwarowy właściwie ten sam przykład (SW, t. 2, s. 973). Kurzowa z międzywojennej polszczyzny lwowskiej przytacza formy *mieŋkuška*, *mieŋguška*, *miŋkuška* (Kurzowa, 1985, s. 204). Kartoteka SGP notuje tylko ze Starej Huty buczackiej na Podolu *mnieguška*, Krawczyk podaje z Maćkowiec na dalekim Podolu *miećkuska*, uważając ją za polonizację rosyjskiego *мякúшка* (Krawczyk, 2007, ss. 64, 123). Obce fonetycznie formy zapisano też u przesiedleńców spod Tarnopola: z Hanaczowa *mikuška*, z Krowinki i Sorocka *mekuška*, z Boryczówki *mniekuška*, tylko z Kaczanówki *mieŋkuška* (Tarnopol 2007, nr 868) i od osób przesiedlonych spod Lwowa: z Wołostkowa, Tuligłów i Wołczuch *mikuška* oraz z Białego, Różanki i Ilnika *mekuška*, a z Kołtowa *mel’kuška* (Lwów 2015, nr 868).

Ze względu na ograniczony zasięg *miękuski* ‘mięksiz chleba’ i jej form beznosówkowych występujących tylko w dialektach kresowych, należy tu chyba przyjąć pożyczkę lub replikę ukraińskiego i rosyjskiego *мякúшка*.

***Nawleczka, nawłoka, nawłoczka* ‘poszewka na poduszkę, na pierzynę’, ‘pokrowiec na meble’**



Il. 9. *Nawleczka* ‘poszewka na poduszkę’, Skansen-Muzeum Architektury Ludowej i Życia Codziennego (Закарпатський музей народної архітектури та побуту), Užgorod (Ukraina), 2019 r., fot. Dorota K. Rembiszewska

Zofia Kurzowa umieszcza wyrazy *nawleczka, nawłoka, nawłoczka* w słowniku regionalizmów wschodnich, ale nie wypowiada się, co one reprezentują w kontaktach polsko-wschodniosłowiańskich (Kurzowa, 1993, ss. 123, 393). Można się jedynie domyślać, że uznaje wspólną dla nazw polskich *nawleczka, nawłoka, nawłoczka* oraz ukr. *наволока, наволочка* i brus. *навалачка, навалочка* motywację przez czasownik *nawlekać, nawłóczyć* ‘nakładać na coś’ za przejętą do nas ze Wschodu.

W przytaczanych materiałach badaczka wydaje się dążyć do wykazania, że *nawleczka* ‘poszewka na poduszkę, na pierzynę’, ‘pokrowiec na meble’ ma w gwarach polskich zasięg charakterystyczny dla pożyczek ruskich. Wskazuje na jego znajomość na Wileńszczyźnie, dawną (Walicki, Łętowski) i w okresie międzywojennym, również w gwarach (w Łopatowszczyźnie), na Brzławszczyźnie i gwarach wschodniej Polski.

Przywołuje poświadczenia ze słowników: SWil, SW i SJPD z cytatem z utworów Poli Gojawiczyńskiej. Natomiast nad ich budową, przemawiającą ewentualnie za rodzimością czy zapożyczeniem, w ogóle się nie zastanawia. Nowowiejski *nawleczkę* ‘poszewkę na poduszkę’ w polszczyźnie wileńskiej zdecydowanie uważa za pożyczkę białoruską (Nowowiejski, 2000/2010a, ss. 279–280).

Stosunki są tu jednak dosyć skomplikowane i nie sposób wykluczyć wpływów obustronnych. Należy formy te omówić od strony ich cech polskich lub ruskich.

Nowsze materiały ten duży zasięg potwierdzają, a także znacznie rozszerzają. Słownik kresowy ma *nawlecčka*, deminutywne *nawleczczka* powszechnie z Wileńszczyzny: z południa spod Ejszyszek, z centrum spod Landwarowa i Świętnik i z północy spod Jeziorosów (Rieger i in., 2006, s. 278). W komentarzu autorzy odwołują się do białoruskiej gwarowej formy *наўлёчка*. Czyżby zakładano tu, chyba bezpodstawnie, pożyczkę białoruską? Rieger wymienia z Brasławszczyzny z kilku miejscowości *nawlecčka* w znaczeniu ‘poszwa na pierzynę’ i ‘poszewka na poduszkę’ (Rieger, 2014, s. 169). Smułkowa z dialektów polskich na Brasławszczyźnie przytacza *navlečka* i *navlečk’i*, a w zapisach białoruskich odpowiadają im natomiast *n<sup>l</sup>avalačka* i *n<sup>l</sup>avalačk’i* (Smułkowa, 2009, s. 283). W kartotece SGP *nawlecčka* zanotowano na Suwalszczyźnie i Sejneńszczyźnie (Degucie, Magdalenowo, Bilwinowo) oraz w Sławatyczach pod Włodawą (*nawlečka*), ale także w Wysoczku pod Ostrowią Mazowiecką, zaś na Mazurach *nawlecčka* ‘poszewka na poduszkę, na pierzynę’ spod Mrągowa, Giżycka i Olecka oraz *nawleka* ‘powłoka na pierzynę’ spod Olecka. Dalsze poświadczenia *nawlecčki* ‘poszewki na poduszkę’ przynosi słownik podlaski z Ciechanowca oraz z Niemirowa nad Bugiem (RóżnSłow, s. 197). U przesiedleńców spod Nowogródka Lewaszkiewicz zanotował *nawlecčka* i *nawłoczka* (Lewaszkiewicz, 2017, s. 417). Mędelska przytacza *nawleczkę* z międzywojennej odmianki polszczyzny kowieńskiej i uznaje ją za białorutenizm, nie odrzucając w dobie powojennej oddziaływania też języka rosyjskiego (Mędelska, 2000, s. 330; por. Sawaniewska-Mochowa, 2002, s. 164).

Należy wreszcie zwrócić uwagę na nazwy ‘poszwy na pierzynę’ i ‘poszewki na poduszkę’ w dialektach wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny. W AGWB wśród nazw ‘poszwy na pierzynę’ dominuje *n<sup>l</sup>avoločka* (AGWB, t. 6, ss. 36–37, m. 111), ale w kilku rozproszonych punktach zanotowano *navlečka*, natomiast wśród nazw ‘poszewki na poduszkę’ (AGWB, t. 6,

ss. 38–39, m. 112) obok również dominujących form *n'avałačka*, *n'avoločka* w szerokim nadgranicznym pasie od Narwi na północ zapisano postać *navl'ečka* (*navl'ečka*, *navl'ečka*) aż w ponad 20 punktach.

Forma *наўлёчка* jest dosyć częsta również w gwarach białoruskich. Słusznie jednak została uznana za pożyczkę polskiego wyrazu *nawlecza* ze względu na swoją postać fonetyczną bez pełnogłosu i z akcentem na przedostatniej sylabie oraz z wtórnym zastąpieniem polskiej spółgłoski *w* przez *ŷ*. To wszystko świadczy o przejściu wyrazu drogą ustną (ESBM, t. 7, s. 270). Jak pokazuje LAB, *наўлёчка* występuje w rozproszeniu niemal na całym zachodzie kraju (poza terenami wokół Brześcia), a lokalnie sięga też daleko na wschód aż poza Mińsk (LAB, t. 4, s. 75, m. 195). Jej szeroki zasięg i koncentrację w pasie zachodnim potwierdza także słownik pogranicza SPZB, przynoszący również kilka przykładów z dialektów białoruskich w Litwie (SPZB, t. 3, s. 190). Pożyczką pol. *nawlecza* jest również zanotowana sporadycznie pod Nowogródkiem postać *навулёчка* (ESBM, t. 7, s. 178).

W znaczeniu ‘poszwa na pierzynę’ i ‘poszewka na poduszkę’ w języku polskim poświadczono są również fonetycznie polskie formy *nawłoka* i *nawłoczka*, mające regularne odpowiedniki fonetyczne w języku białoruskim i ukraińskim.

W białoruskim języku literackim *наволочка* pojawia się w XVI wieku, współcześnie znane są formy *навалóчка* i *навалачка* (TSBM, t. 2, s. 213), w gwarach niemal na terenie całego kraju występuje powszechnie *навалачка* (i rzadziej jej warianty *наволочка*, *навалочка*), a w rozproszeniu pod Grodnem, Mińskiem, Mohylewem i Homlem także *навалка*, poza tym pojawia się *навалака* (LAB, t. 4, s. 75, m. 195). Dosyć szeroki zasięg ma wspomniana już wyżej pożyczka polska *наўлёчка*. SPZB notuje *навалачка* z gwary białoruskiej w Łotwie (SPZB, t. 3, s. 122).

W języku ukraińskim znana jest *наволока*, *наволочка* ‘poszewka na poduszkę’, ale poświadczona dosyć późno (SUM, t. 5, s. 39). Horbacz przytacza *наволочка* ‘poszewka na poduszkę’ ze wsi Romanów leżącej nieco na wschód od Lwowa (Горбач, 1965, s. 64). W dialektach łemkowskich na terenie Polski i Słowacji pojawia się forma *nawłoky* w znaczeniu ‘wełniane sznurowadła do kierpców’ (Rieger, 1995, s. 86, 2016, s. 116).

W języku polskim *nawłoka*, *nawłoczka* ‘poszwa na pierzynę’ i ‘poszewka na poduszkę’ ograniczona jest głównie do gwar, gdzie notowano ją rzadko i w rozproszeniu, ale na dosyć rozległym terenie. Kartoteka SGP dokumentuje nazwy *nawłoka*, *nawłoczka*, *nawłóczka* ‘powłoka na kołdrę,

na poduszkę’ spod Knyszyna (Rembiszewska, 2007, s. 169), ze Żdźar koło Łukowa, Jakubowic Końskich koło Lublina, ale także z Warmii *nawłoka* ‘powłoka na pierzynę’ z Dywit pod Olsztynem (SOWM, t. 4, s. 284) oraz daleko poza ścisłym pograniczem wschodnim pod Łodzią, Piotrkowem Trybunalskim, Łaskiem, Sieradzem i Wieluniem (Dejna, 1974–1985, t. 25 (1979), s. 152, 1981, s. 138). Kurzowa przytacza zupełnie odosobniony dawny zapis z 1706 roku: „*nawłoczek* na poduszki czternaście” (Kurzowa, 1993, s. 123).

Ze względu na tak szeroki zasięg wyrazów *nawłoka*, *nawłoczka* ‘poszwa na pierzynę’ i ‘poszewka na poduszkę’ w gwarach polskich należy je uznać za rodzime, pożyczką jest tylko pojawiająca się w polskich dialektach kresowych w Ukrainie, podawana przez Riegera bez ścisłej lokalizacji forma z pełnogłosem *nawołoczka* (Rieger, 2019b, s. 133).

Należy dodać, że *nawłoka*, *nawłoczka* znane są w języku polskim jeszcze w innych znaczeniach, co podkreśla ich rodzimość. U Knapskiego i w słowniku Szyrwida zanotowano *nawłoka* ‘gruby powróż w sieci rybackiej’ (Kartoteka SXVII–XVIII), później to znaczenie odnotowuje SWil (t. 1, s. 749), SW (t. 3, s. 207) i SJPD (t. 4, s. 1272), a Lorentz przytacza od Słowińców (Lorentz PW, t. 1, s. 572). Wyrazy *nawłoka*, *nawłoczka* znane są poza tym w gwarach polskich w znaczeniu ‘wełniany sznurek do przywiązywania kierpców kobiecych do nogi’, głównie z Podhala, z południowej Małopolski i ze Śląska, ale też z Puszczy Zielonej u Kurpiów i na Mazurach (SW, t. 3, s. 207; SJPD, t. 4, s. 1272; SGPK, t. 3, ss. 277–278; Kartoteka SGP).

Z przytoczonego przeglądu widać, że mamy tu skomplikowane wpływy dwustronne, na szczególną uwagę zaś zasługuje pożyczka polska *наўлэчка*, uważana nieraz błędnie za zapożyczenie odwrotne, to jest z języka białoruskiego do polskiego.

## Niewiasta, niewiastka ‘synowa’



Il. 10. *Niewiastka* ‘synowa’, młoda mężatka w stroju odświętnym, Haczów (powiat krośnieński), 1959 r., ze zbiorów Instytutu Sztuki PAN, nr neg. 18 640

Wyrazy *\*nevěsta*, *\*nevěstka* są niewątpliwie prasłowiańskie i ogólnosłowiańskie. Na gruncie słowiańskim zaś stanowią neologizmy. Bogate zestawienia materiałowe z języków słowiańskich oraz szczegółowy przegląd etymologii przynosi ESSJ (t. 25, ss. 70–76). Wyrazy te są polisemiczne, do najczęstszych należą znaczenia: ‘kobieta (zwłaszcza zamężna)’, ‘narzeczona’, ‘panna młoda’, ‘panna na wydaniu’, ‘synowa, żona syna’, ‘bratowa, żona brata’. W języku polskim za pożyczki obce uznaje się pewne ich postaci fonetyczne, a także przypisuje się wpływowi obcemu znaczenie ‘synowa’.

SStp notuje *niewiasta*, *niewiasta* powszechnie w znaczeniu ‘kobieta (zwłaszcza zamężna)’, a jako ‘synowa’ głównie z *Biblii królowej Zofii* oraz z *Mamotreków* (SStp, t. 5, ss. 248–250). Zapewne w związku z tym Bańkowski uważa,

że w języku polskim jest to bohemizm (Bańkowski SE, t. 2, s. 312). Mamy tu pełną zależność tekstową, bo we wszystkich podanych wersetach, również we wzorach czeskich, występuje *niewiasta* (BZC; *Mamotrekty*, 1972). Poza tym jednak *niewiasta* jako ‘synowa’ pojawia się również w *Wokabularzu trydenckim* i w zapiskach sądu przeworskiego, a także jako ‘żona brata, bratowa’ w traktacie Parkosza, a *niewiastka* w znaczeniu ‘synowa’ w zapiskach sądu przemyskiego oraz klasztoru w Miechowie, a sporadycznie również w znaczeniu ‘kobieta’. Zatem przyjmowanie czeskiego wpływu semantycznego nie jest tu tak zupełnie oczywiste.

Przypisywane wpływom obcym formy nieprzełożone *niewiasta* i *niewiastka* mogły jednak powstać na gruncie rodzimym jako wyrównanie

do celownika i miejscownika lp. *niewieście*, a zwłaszcza do długo używanej liczby podwójnej (*dwie*) *niewieście*, por. przysłowie: *Trzy gęsi, dwie niewieście uczyniły jarmark w mieście*. Formy nieprzegłoszone mają liczne poświadczenia w zabytkach staropolskich (SStp, t. 5, ss. 248–250).

We wcześniejszym okresie w pewnych zabytkach możliwy jest jednak wpływ czeski, np. w zwrocie *Pozdrowienia anielskiego* „między niewiastami”. Forma *newessthami* pojawia się w kilku przekazach tej modlitwy z 1407, 1412, około 1500 roku (SStp, t. 5, s. 249), poza tym występuje w kilku dalszych zabytkach religijnych i glosowanych, jak w pieśni postnej z początku XV wieku *newesta*, w *Epistole św. Bernarda* z II połowy XV wieku *nyewyestach*, w XV-wiecznym rękopisie glosowanym *nyewiasta* (Brückner, 1895, ss. 33, 40), następnie w XVI wieku w *Modlitewniku Konstancji* „medzy nyewyestamy” 246/10, 254/6 (Siatkowski BFJP, t. 2, s. 155).

Późniejsze formy nieprzegłoszone mogą być rodzime, ale niektóre należy uznać za pożyczki ruskie. W licznych wydaniach traktatu o prawie miejskim Jan (Cervus) Tucholczyk używa różnych form tych wyrazów: najczęściej jest to *niewiasta* ‘kobieta’, ‘bratowa’ i *niewiastka* ‘synowa’, ‘bratowa’, w wydaniu z roku 1531 zaś użył formy *nyewyesthka* k. 49v (por. Łopaciński, 1899, s. 429, który przytacza również podobne formy z innych wydań oraz z najdawniejszych słowników polskich). Maria Karplukówna w publikacji dzieła Tucholczyka akurat przy haśle *niewiasta* tego wydania nie przytacza, natomiast oprócz powszechnych form *niewiasta* i *niewiastka* podaje z wydania z 1607 roku „*niewistka*, żona synowska i bratowa” (Karplukówna, 1973, s. 76). U autora pochodzącego z Tucholi, ale potem przez wiele lat związanego ze Lwowem, forma nieprzegłoszona może być zarówno rodzima, jak i ruska, natomiast *niewistka* ze względów fonetycznych (przejście dawnego *ě* w *i*) jest w wydaniu zamojskim (1607) najpewniej nowo wprowadzonym ukrainizmem (Karplukówna, 1973, s. XVIII), mogącym jednak mieć wsparcie w rodzimym ścieśnieniu *-e-* w formie nieprzegłoszonej.

SPXVI notuje powszechnie tylko formę z przegłosem *niewiasta*, głównie w znaczeniu ‘kobieta’, natomiast jako ‘synowa’ tylko ze słowniczków Murmeliusa i Bartłomieja z Bydgoszczy, z *Pamiętki* Jana Kochanowskiego i z ksiąg sądowych ziemi warszawskiej *Libri legationum*, poza tym sporadycznie też w znaczeniu ‘służąca’ oraz ‘samica zwierzęcia’ (SPXVI, t. 18, ss. 202–211). Trzeba poza tym dać sprostowanie, że podawana przez Siatkowskiego na podstawie kartoteki SPXVI forma *niewiasta* w druku nie

znajduje potwierdzenia (Siatkowski BFJP, t. 2, s. 155). Znacznie rzadsza forma *niewiastka* ma najczęściej znaczenie ‘kobieta, zwłaszcza młoda’, a jako ‘synowa’ występuje głównie w tekstach biblijnych, ponadto w znaczeniu ‘siostra męża’ sporadycznie u J. Mączyńskiego: „Zełw álbo żełwicá, teź *niewiastká* niektorzi zowá, to yest mężowa siostrá”, k. 146v.

Form nieprzełożonych w SPXVI odnotowano tylko kilka: dwukrotnie z dzieła *Libri legationum* (1500–1547): „doczka Duscha zynya wuchna. Orynka a *niewiestka* wartwara Dyakowa Hapka” 11/102 i „Mytka z zoną Dobriką a *nyewyestką* mytką” 11/102v, ze Statutów Stanisława Sarnickiego „*NIEWIESTKA*, nurus: syná mégo zóná” (1594, s. 599) oraz z *Biblii* Szymona Budnego.

SPXVI (t. 18, s. 202) na początku hasła *niewiastka* daje zestawienie liczbowe poszczególnych form, wymieniając: BudBib *niewiastka* : *niewiestka* 1 : 1, ale żadnego zapisu nie przytacza. Poza tym trudno zrozumieć podany stosunek tych form, skoro z *Biblii* Budnego wskazano około 10 lokalizacji. W podanych tu poświadczeniach można się dopatrywać wpływu ruskiego, a w *Libri legationum* przemawia za tym kontekst z wyrazem *doczka*.

W Kartotece SXVII–XVIII forma przełożona *niewiasta* ‘kobieta’ jako wyłączna ma ponad 300 poświadczeń, natomiast obok kilkunastu zapisów przełożonej *niewiastki* ‘kobieta’ (zdrobniale), ‘synowa’ występuje też kilka zapisów bez przełożu: w *Sielankach* (1614) Szymona Szymonowicza „nim w domu swym *niewiestki* nadobne oglądał” (s. 38) i „Zołwice i bratowe u jednego stołu/i świekry, i *niewiestki* jadają pospołu” (s. 54), w *Przeobrażeniach* (1636) Waleriana Otwinowskiego „Migdońskie *niewiestki* chwałę mi oddaią” (s. 216), „piękną pannę w śrzodek uprowadziely, y matki y *niewiestki*” s. 480 oraz w rękopisie z 1714 roku „Zięć *Niewiestka* Oyczym” (k. 359). Tu również można zakładać wpływ ruski.

Na niewątpliwą pożyczkę ruską (ukraińską) wygląda, jak twierdzi Karplukówna, pojawiająca się na początku XVII wieku w utworze Jana Tucholczyka w wydaniu z 1607 roku, wspomniana już postać *niewistka* ‘synowa’: „*Niewistká*, żona synowska, ciěść”, „Swieść ábo zołwicá.vel fratris vxor. Brátowa, *niewistká*” (Karplukówna, 1973, s. XVIII). Wprowadza ją do swego słownika również Knapski, powołując się na Tucholczyka i Sarnickiego: „Synowa, Ciěść, *niéwistká* Tucholi. Sarnicio. Sneszka aliis” (Knapski, 1621, 1643; por. Nitsch, 1948, s. 156; Puzynina, 1961, s. 57, 1963, t. 2, s. 330). Należy jednak zwrócić uwagę, że wbrew twierdzeniu Knapskiego u Sarnickiego występowała forma *niewiestka*, a nie *niewistka*.

Formy *niewistka* poza tym kilkakrotnie użył w Rejestrze wydatków (1663–1697) Piotr Kunaszczuk „v młody naszy *niewistki* Co roznymi czasy napozyczała winna została złotych 3 y groszy 20”, k. 65r, „*niewistka* wzięła złoty ieden”, k. 76r, „Podczas pogrzebu Brata *niewistki* naszy pozyczyliśmy *niewistce* nastusi napogrzeb Brata, posłałem *niewistce* Dostryia terpetiany naiupe”, k. 98v (Kartoteka SXVII–XVIII). O rodzimowości/obcości tych form nic to nam nie mówi, bo daty i koleje życia autora są nieznane. Zanotowano ją również w księdze gromadzkiej wsi Grotniki pod Zgierzem koło Łodzi „*niewystka* Horechkowa odkupiła czesc niebosczyka Danilka” („*Księga gromadzka wsi Grotniki*”, 1921, s. 485).

SWil notuje formy *niewiasta* ‘kobieta’, ‘kobieta zameżna’ i regionalne ‘synowa’, *niewiastka* zdrobniale o kobiecie, prowincjonalne ‘synowa’, dodając jako przestarzałą formę *niewiestka*, a w formie odsyłacza też *niwistka* (SWil, t. 1, ss. 776–777), SW *niewiasta* ‘kobieta’, ‘żona’, ‘mężatka’, *niewiastka* ‘kobieta’, ‘synowa’, ‘siostra męża’ (z powołaniem się na słownik Mączyńskiego), a w znaczeniu ‘synowa’ jako przestarzałą formę *niewistka* i jako gwarowe *niewiestka*, *niewistka* (SW, t. 3, s. 360). SJPD wyraz *niewiasta* ‘kobieta’, ‘żona’, ‘synowa’ uznaje za wychodzący z użycia, a *niewiastka* za dawny i rzadki (SJPD, t. 5, s. 259).

Szczegółowo historię nazwy *niewiasta* w konkurencji z synonimicznym wyrazem *synowa* przedstawił Mieczysław Szymczak (1966, ss. 165–167).

W gwarach polskich wyrazy *niewiasta*, *niewiastka* także charakteryzuje znaczne zróżnicowanie fonetyczne, w literaturze znane już od dawna. Już cytowany przez SGPK (t. 3, s. 316) Henryk Łopaciński (1892, s. 222) obok *niewiastka* ‘synowa’ podaje *niewiestka* ze wsi Suchożebry w pow. siedleckim oraz z Białki w pow. radzyńskim, a później z miejscowości Udrycze w pow. zamojskim *niewistka* ‘synowa’, informując, że taka postać występuje już w utworze Tucholczyka Farrago z 1607 roku (Łopaciński, 1899, s. 806). Zygmunt Gloger przytacza zaś *niewiestka* ‘synowa’ z okolic Choroszczy niedaleko Tykocina pod Białymstokiem (Gloger, 1893, s. 846). Postać *niewiasta* i deminutywną *niewiastecka* zarejestrowano w słowniku gwar spiskich (Kąs & Rak, 2024–2025, t. 2, s. 537).

Późniejsze informacje wykazują różny stopień dokładności. Stanisława Pastuszeńko z dialektów między dolną Wisłoką a dolnym Sanem na podstawie materiałów z ponad 200 punktów z tego terenu podaje, że we wschodniej jego części występuje postać *ńevistka* sięgająca nieco na zachód od Rzeszowa, Głogowa Małopolskiego, Sokołowa Małopolskiego (po miejscowość Widelka w pow. kolbuszowskim) i aż po Jeżowe w pow. niżańskim

i Majdan, Sarzynę w pow. leżajskim, z którą od północy graniczy postać *ńévasta*. W tej informacji są zapewne uproszczenia, bo pominięto znane z gwar inne postaci tych wyrazów.

Mieczysław Szymczak na podstawie wcześniejszych opracowań gwarowych szczegółowo przedstawił zasięgi form *niewiasta*, *niewiastka*, *niewiastka*, *niewiastka* w gwarach polskich, a na podstawie badań własnych wyznaczył na mapie nr 7 północny zasięg nazwy *niewiasta* ‘żona syna’, obejmujący 35 punktów na terenie Śląska oraz południowej i wschodniej Małopolski, bez wyróżniania form *niewiastka*, *niewiastka* i *niewiastka*. Ponadto informuje o poświadczeniach tych nazw w punktach przesiedleńczych w Polsce zachodniej i północnej (Szymczak, 1966, ss. 165–167).

Po kilku latach po pracy Szymczaka mapę gwarowych nazw ‘synowej’ opublikował MAGP. Na mapie tej pokazano formy: *niewiasta*, *niewiastka*, *niewiastka*, *niewiastka* i *niewiastka* za pomocą osobnych znaków (MAGP, t. 12, ss. 90–92, m. 570). Zajmują one nadal znaczny obszar na Śląsku oraz w południowej i wschodniej Małopolsce, jednak znacznie mniejszy niż na mapie Szymczaka, tworząc dwa kompleksy: jeden na Śląsku i w południowej Małopolsce, a drugi w Małopolsce wschodniej.

Poza tym w MAGP na pograniczu wschodnim została wydzielona enklawa sięgająca od Białegostoku po Radzyń Podlaski z formą *niewiastka* (na samym jej południu w dwóch punktach także *niewiastka*) oraz druga z formą *niewiastka*, obejmująca teren od Tomaszowa Lubelskiego po Brzozów, a lokalnie na zachodzie sięgająca aż po Kolbuszową. Niestety, w *Atlasie* informacje o formach występujących w drugiej enklawie są sprzeczne. Na mapie podano tu dwa znaki: w części wschodniej dla formy *niewiastka*, a koło Brzozowa (p. P30) i wokół Rzeszowa (p. 7a, R5, R6, R7) dla formy *niewiastka*, tymczasem w wykazie materiałowym w komentarzu do mapy na całym tym terenie wskazana jest tylko forma *niewiastka*.

Z zachodniej Polski w MAGP odnotowano u przesiedleńców z miejscowości Tuligłowy pod Lwowem *ńívistka*, z Hanaczowa koło Przemyślan, Majdańskiej Huty koło Zdołbunowa oraz z Rzewuszek pod Kowlem *ńévistka*, a ze Starej Huty koło Buczacza *ńívistka*.

Szeroką znajomość formy *niewiastka* ‘synowa’ w polskich gwarach kresowych potwierdzają też dalsze materiały: z języka przesiedleńców spod Lwowa z Białego *ńévistka*, z Tuligłów (Paryl & Mieszczankowska, 2004, s. 75 zaś podaje *ńévistka* i *ńívistka*) i Kołtowa *ńévistka* oraz z Wołczuch *ńívistka* (Lwów 2015, s. 219, nr 1828), a spod Tarnopola z Hanaczowa *ńévistka*, z Kozłowa *ńévistka* i z Kaczanówki *ńévistka* (Tarnopol 2007, s. 247, nr 1828).

W kartotece SGP są poza tym liczne przykłady wymienionych nazw, które z zasady uzupełniają i nieco modyfikują podane ich zasięgi w gwarach polskich. Należy także wspomnieć o powszechności nazwy synowej – *niewiastka* na Lubelszczyźnie (SGL VIII, s. 277), o formach *niewiestka*, *niewiastka* koło Ciechanowca (RóżnSłow, s. 233) oraz o sięgającym daleko na zachód zapisie *nyv'istka* w Lubatowej koło Iwonicza-Zdroju (współcześnie w Lubatowej, już nieużywana, przywoływana jest tylko postać *niewiasta*<sup>4</sup>). Bogate zestawienia materiałowe daje także Anna Kostecka-Sadowa (2015, ss. 130–131). Forma *nev'esta* ‘narzeczona’ w Baworowie (obecnie Baborowie) pod Głubczycami (Steuer, 1934, s. 108) jest oczywiście bohemizmem.

Wyraz *\*nevěsta* w znaczeniu ‘synowa’ na szerokim tle gwar słowiańskich prezentuje również mapa *Atlasu ogólnosłowiańskiego* (OLA 11, m. 37 w przygotowywanym do druku tomie bułgarskim). W tym znaczeniu *\*nevěsta* została zanotowana w dialektach słoweńskich, chorwackich, serbskich, słowackich i czeskich, sporadycznie w kilku punktach bułgarskich (na terenie Rumunii, Grecji i Turcji), białoruskich (pod Grodnem), ukraińskich (w Rumunii i na Zakarpaciu) oraz w kilku punktach polskich (w Słomiance koło Moniek, na Śląsku i w południowo-wschodniej Małopolsce oraz w punkcie przesiedleńczym koło Zielonej Góry), a *\*nevěstka* powszechnie w Białorusi, Ukrainie i w Rosji oraz w Polsce w odosobnionych punktach pod Rzeszowem (p. 321 *nev'istka*), Hrubieszowem (p. 324 *nev'astka*) oraz w punkcie przesiedleńczym koło Wrocławia (p. 268 *nev'istka*).

Poza tym w OLA odnotowano w rozproszeniu w południowej Słowiańszczyźnie *\*nevěsta* w znaczeniu ‘żona brata’, *\*nevěstka* ‘żona brata’ w Białorusi, Ukrainie i w Rosji, a zupełnie sporadycznie *\*nevěsta* jako ‘siostra męża’ lub ‘siostra żony’ (OLA 11).

W OLA w Białorusi najczęściej zapisywano postaci *n'a'v'estka*, lokalnie *n'iv'estka*, sporadycznie pod Grodnem w p. 343, 344, *n'iv'esta*, w Ukrainie *ny'v'istka*, *ne'v'istka*, *ny'vistka* (OLA 11). Gwarowy atlas białoruski notuje powszechnie *nyv'estka*, a formę *nyv'esta* w kilku rozproszonych niewielkich wysepkach pod Połockiem, na północny zachód od Mohylewa oraz w zachodniej Białorusi pod Grodnem i na pograniczu litewskim nad rzeką Wilejką (LAB, t. 3, s. 156). Tę zachodnią lokalizację formy *nyv'esta* potwierdza SPZB, dodając jeszcze dwa zapisy z dialektów

<sup>4</sup> Informacje z badań terenowych Doroty K. Rembiszewskiej (2025 rok).

białoruskich w Litwie spod Trok i Święcian (SPZB, t. 3, s. 243). Liczne poświadczenia form ukraińskich *нiвiстка*, *нeвiстка* i podobnych z terenu zachodniej Ukrainy podaje SDUP (s. 56, nr 273). Zarejestrowano także w gwarach huculskich *нeвiстка* ‘synowa’, ‘bratowa’, gdzie również znany jest frazeologizm *нeвiстка с сiном рáда, а на мéне зрáда* (Хобзей i in., 2015, s. 416), a także na pograniczu bojkowsko-naddniestrzańskim *нeвiстка* ‘kobieta zamężna w odniesieniu do rodziny i męża’ (Гнатишак, 2017, s. 354). Z dialektów łemkowskich na terenie Polski Janusz Rieger przytacza formy *нeвiста*, *нeвiстка* ‘młoda kobieta zamężna’, ‘synowa’ (Rieger, 1995, s. 87, 2016, s. 118).

Dialekty wschodniosłowiańskie na Białostocczyźnie wykazują ściśle nawiązania do dialektów w Białorusi i w Ukrainie, poza tym widoczny jest tu wpływ języka polskiego. W AGWB na północy aż po rzekę Supraśl notowano formę *\*nevěsta* (*ńiv<sup>l</sup>esta*, *ńiv<sup>l</sup>ěsta*, *ńév<sup>l</sup>esta*, *ńév<sup>l</sup>ěsta*) (AGWB, t. 7, ss. 28–29, m. 210), która nawiązuje ściśle terytorialnie do podawanej przez LAB uogólnionej formy *нявѣста* pod Grodnem i na pograniczu białorusko-litewskim (LAB, t. 3, s. 156). Na południe od Supraśli, a sporadycznie też i na północy, w AGWB występuje forma *\*nevěstka*: *ńév<sup>l</sup>estka*, *ńév<sup>l</sup>ěstka*, *ńév<sup>l</sup>ěstka* itp., na samym południu *nev<sup>l</sup>istka*, *nyv<sup>l</sup>istka*, *ńiv<sup>l</sup>istka*. Mają one bezpośrednie nawiązania do podobnych zapisów na terenie Białorusi (najczęściej *ńév<sup>l</sup>estka*) i Ukrainy (najczęściej *nev<sup>l</sup>istka*).

Na szczególną uwagę zasługuje, notowana w AGWB, zazwyczaj obocznie z nazwami *\*nevěsta* i *\*nevěstka*, pożyczka polska *synowa* i w postaciach morfologicznie przystosowanych do dialektów ruskich *synav<sup>l</sup>aia*, *synov<sup>l</sup>aia*. Występuje ona szczególnie często na północ od Narwi. Z wielojęzycznej Białostocczyzny MAGP przytacza gwarowe nazwy *niewiestka* i *synowa* również jako polskie (MAGP, t. 12, m. 570).

O polskich nazwach gwarowych ‘synowej’ *\*nevěsta*, *\*nevěstka* pisano różnie. Pastuszeńko wyraziła pogląd, że między dolną Wisłoką a dolnym Sanem pierwotnie występowała „ruska *ńévystka*, która przyszła ze wschodu i dała początek nazwie *ńévasta* w ten sposób, że wyraz, znany powszechnie w języku polskim w znaczeniu ‘kobieta’, przyjął pod jej wpływem znaczenie ‘synowej’” (Pastuszeńko, 1929–1930, s. 165). Twierdzenie to z aprobatą przyjmuje Szymczak, stwierdzając, że „na poparcie swej tezy autorka przytacza całkiem przekonujący fakt, że w niektórych wsiach jeszcze w okresie międzywojennym starsze pokolenie używało formy *ńévystka*, młodsze natomiast – *ńévasta*” (Szymczak, 1966, s. 166). Jednak już w kolejnym zdaniu Szymczak zaprzecza sobie: „nie ulega wątpliwości,

że istnienie nazwy *niewiasta* (*niewiastka*) w znaczeniu ‘synowa’ w gwarach Małopolski wschodniej **jest podtrzymywane** [wyróżn. D.K.R. i J.S.] wpływem gwar ukraińskich” (Szymczak, 1966, s. 166).

Jednoznacznie nie rozstrzyga tej kwestii Mieczysław Buczyński (w przypisie powołując się na M. Szymczaka), który stwierdza w odniesieniu do gwary wsi Huszcza w okolicy Białej Podlaskiej, że *niewiastka* to pożyczka ukraińska lub archaizm zachowany pod wpływem ukraińskim (Buczyński, 1967, s. 242).

Również Rieger uważa wyraz *niewistka* ‘synowa’ za rutenizm, który dalej na zachód dostosował się do systemu polskiego jako *niewiastka* (Rieger, 2011/2019c, s. 168). Czyżewski jako pożyczkę ukraińską traktuje tylko występującą pod Włodawą postać *ńevístka* (Czyżewski, 1986b, s. 95). Pelcowa uważa za wspólną dla gwar małopolskich i ukraińskich formę *niewiastka* i uznaje ją za ukrainizm (Pelcowa, 1997, s. 193). Rembiszewska stwierdza, że forma *niewiastka* bez przegłosu nie świadczy o wpływie ukraińskim, ale ostatecznie przyjmuje tu wpływ wschodniosłowiański (Rembiszewska, 2006, s. 106, 2007, ss. 39, 171).

Przypuszczenie, że wyrazy *\*nevěsta* i *\*nevěstka* w języku polskim przybrały znaczenie ‘synowa’ pod wpływem ruskim, jest mało prawdopodobne. Przeczy temu ich zasięg w Słowiańszczyźnie w tym znaczeniu. Na mapie ‘synowej’ w OLA 11 nazwy *\*nevěsta* i *\*nevěstka* jako ‘synowa’ występują na rozległym terenie, przy czym gwary polskie wykazują tu bezpośrednią łączność zarówno z gwarami wschodniosłowiańskimi, jak i z gwarami słowackimi i czeskimi. Należy przypuszczać, że w przeszłości gwary polskie wraz nimi tworzyły wspólny szerszy kompleks, który uległ pewnemu ograniczeniu pod wpływem polskiego nowotworu *\*synovA*. Nazwę *niewiasta* w ogóle w języku polskim znamionuje historycznie stała tendencja zanikowa.

Formy bez przegłosu stanowią tu rodzime relikty, podtrzymywane, jak twierdził również Szymczak, wpływem gwar ukraińskich. Formy typu *ńevístka*, *nevístka* z samogłoską *i/y* w rdzeniu uznaje się powszechnie za przejaw wpływu ukraińskiego, ale nie można wykluczyć co najmniej wsparcia występującego na tym terenie rodzimego zwiężenia pochylonego *é*. Janina Wójtowicz przytacza z tego terenu liczne przykłady takich ścieśnień z wydzieleniem kontynuantów pierwotnego *ě*, np. *byda*, *żyfki*, *śmyx*, *kłyšč*, *łyki* ‘leki’ itp. (Wójtowicz, 1966, ss. 93–95). Karol Dejna wyznacza zasięg tej zmiany, obejmującej m.in. dialekty południowo-wschodniej Polski (Dejna, 1981, m. 54, 1993, ss. 175–177 i m. 34).

Należy dodać, że z kolei w gwarach białoruskich pożyczkę polską *synowa* notowano również w kilku postaciach fonetycznych, a mianowicie *сынава́*, *сы́нава*, *сынава́я*, *сынóва*, *сынóвая*, szczególnie często na Grodzieńszczyźnie i w północno-zachodniej Białorusi oraz w gwarach białoruskich na terenie Litwy, a nawet w Łotwie (SPZB, t. 5, ss. 51–52). W atlasie gwar białoruskich ponadto sporadycznie odnotowano *сынава* pod Mohylewem i Homlem (LAB, t. 3, s. 69, m. 156.), a w *Atlasie ogólnosłowiańskim* głównie pod Grodnem *syna'vaja*, ale też spod Homla *syna'vaja* i z rosyjskiego punktu w Litwie koło Ignalina *syn'nova* (OLA 11, m. 37). Z terenu Ukrainy w OLA zaś mamy zapis *syn'nova* obok *ny'v'istka* spod Lwowa, poza tym nazwę *синовá* ‘synowa’ przytacza Hrinczenko (bez lokalizacji) (Грінченко, 1907–1909/1958, t. 4, s. 121), a jako gwarową słownik etymologiczny (ESUM, t. 5, s. 233) oraz słownik współczesnego języka ukraińskiego (SUM, t. 9, s. 184; por. Rembiszewska & Siatkowski, 2012, s. 140). Historyczny słownik białoruski poświadcza nazwy *невеста*, *невестка* w znaczeniu ‘synowa’ i ‘bratowa’ od XV wieku (HSBM, t. 20, ss. 18–19), natomiast pożyczki *synowa* jeszcze nie notuje.

Z przedstawionych materiałów widać, że określenie wpływu i jego rodzaju jest tu dosyć trudne. Najpewniej mamy do czynienia z zakładanym już wcześniej wpływem fonetycznym języka białoruskiego i ukraińskiego, ale trzeba dodać, że przejmowane formy szerzyły się niewątpliwie również przy wsparciu przez podobne postaci niezależnie ukształtowane w gwarach polskich.

Można zatem stwierdzić, że osobny rozwój w języku ukraińskim ( $\check{e} \rightarrow i$ ) i w polskim ( $\check{e} \rightarrow \bar{e} \rightarrow \acute{e}$ ) doprowadził do powstania identycznej formy. Istnienie na pograniczu polsko-wschodniosłowiańskim takiej postaci wynika więc z paralelnego rozwoju. Natomiast z perspektywy języków literackich poczucie obcości formy *niewistka* wydaje się oczywiste.

***Prymak, pr(z)yjmak* ‘zięć przyjęty na gospodarkę żony, iść w prymy, w prymaki, w przystępy** ‘iść na gospodarkę żony’

Wymienione w tytule rozdziału *prymak, pr(z)yjmak, iść w prymy, w prymaki, w przystępy* to wyrazisty przykład przenikania się języków na obszarze niejednorodnym językowo. Mamy tu do czynienia z jednej strony z obecnością typowych cech wschodniosłowiańskich, z drugiej – występowaniem elementów znamiennej dla polszczyzny.

Nazwy *prymak, pr(z)yjmak* ‘zięć przyjęty na gospodarkę żony’ oraz kolokacje *iść w prymy, w prymaki* ‘iść na gospodarkę żony’ właściwe są językom wschodniosłowiańskim, jednak zaznaczają one swoją obecność również w gwarach polskich pozostających w ścisłym sąsiedztwie z gwarami wschodniosłowiańskimi. Pojawiające się na tych terenach *iść w przystępy* może świadczyć o rodzimoci i jednocześnie wpływać na postać form w kontaktujących się językach.

Szczególnie rozbudowaną rodzinę tworzą one w języku białoruskim: w białoruszczyźnie literackiej występują: *прымáк* ‘mężczyzna, którego przyjęto do domu i na gospodarkę rodziny żony’, *прымы* ‘mieszkanie i życie w rodzinie żony’ (TSBM, t. 4, ss. 448, 454), zaś w gwarach *прымáк, прымáка, прыйма́к, прымáч, пры́мень* itp. ‘mężczyzna, którego przyjęto do domu i na gospodarkę rodziny żony’, *прымы* ‘mieszkanie i życie w rodzinie żony’ oraz *пайсці ў прымы, прымáкі, прымáке, пры́мачы, пры́мічы* ‘pójść do domu i na gospodarkę rodziny żony’ (SPZB, t. 4, ss. 146–148; ESBM, t. 10, ss. 104–105). Między innymi z okolic Sienna (Сянно) w południowo-wschodniej Białorusi zarejestrowano dwie postaci: *прымáк, прымáка* (MSDS, t. 2, s. 112), a w gwarach białoruskich na terenie Rosji *прыйма́к, прымáк* (Расторгуев, 1973, s. 218).

Forma *примака* poświadczona jest w białoruskim od XVI wieku (1591) (HSBM, t. 28, s. 336). Podstawę stanowi ściągnięta forma czasownikowa *прымáць < прыйма́ць < \*при́йматі* ‘przyjmować’ (ESBM, t. 10, s. 107).

Obecność wyrazu *prymak* w gwarach białoruskich Polesia Rzeczyckiego w dawnej guberni mińskiej (z głównym miastem Rzeczyca, obecnie Рэчыца – w południowo-wschodniej Białorusi) i funkcjonowanie *примака* jako roli społecznej w życiu wiejskim odnotował Czesław Pietkiewicz:

W doli *примака*-zięcia, zamieszkałego u rodziców żony, dopatrują się podobieństwa do psiej doli, o czym mówi także przysłowie: *Chleb прымácki жэта chleb*

*sabacki*. Podejrzewają go nawet o to, że zamłodu nakładał „piszczyki” na psie ogony i za karę podziela psi los (Pietkiewicz, 1938, s. 72).

[...] biada *prymakowi*, jeżeli po śmierci teściów żona umrze bezdzietnie, bo wówczas krewni jej rodziców wyrzucą go. W takim razie najmuje się za parobka u braci, a jeżeli jest zniedołężniały – staje się żebrakiem (Pietkiewicz, 2013, s. 46).

Częste występowanie frazeologizmu *прымачы хлеб – сабачы* w gwarach białoruskich potwierdza słownik przysłów białoruskich, podający liczne cytaty z użyciem tego związku wyrazowego (Лепешаў & Якалцэвіч, 2002, s. 330). *Słownik białoruskich frazeologizmów ludowych* rejestruje *найццi (іццi, прыйццi) на прымы (на прымакі)* ‘stać się zięciem w domu teścia’, z przytoczeniami z centralnej Białorusi z obwodu mińskiego: ze wsi Łubień (Лубень) w rejonie wilejskim; Swatki (Свátкі), Stare Naby (Старыя Гáбы) w rejonie miadzielskim (Мяцельская & Камароўскі, 1972, ss. 199–200).

W języku ukraińskim pojawia się *прійма́к, прійма́ка* ‘mężczyzna, który przeszedł do domu i rodziny żony’, poza tym w gwarach *прійма́ч* (SUM, t. 8, s. 623), *прійми́ч* (Матіїв, 2013, s. 385) oraz *прійми* ‘życie w domu i na gospodarstwie żony’: *приста́ти, іти у прійми, у прійма́ку* ‘przejsć na gospodarstwo, do domu żony’, *бу́ти, жи́ти у прійма́х* ‘żyć w domu, w rodzinie żony’ (Грінченко, 1907–1909/1958, t. 3, ss. 417, 418; SUM, t. 8, ss. 623, 629). W gwarach naddniestrzańskich w Ukrainie zachodniej funkcjonują formy męskie – *прійма́к, пре́йма́к* oraz żeńska – *пре́йма́чка* ‘kobieta, którą przyjęto do domu męża jako synową’ (Шило, 2008, ss. 215, 216). Postać żeńską podano także w słowniku gwar zachodniopoleskich – *прійма́чка* ‘kobieta, która przyjęła *pryjmaka*’ (Аркушин, 2016, s. 442) i bojkowskich – *прійми́чка* ‘zameżna kobieta, która mieszka w domu męża’ (Матіїв, 2013, s. 385).

W języku rosyjskim *прима́к* ‘zięć przyjęty do domu żony’ uważany jest za wyraz regionalny (SSRLJ, t. 11, ss. 574–575). Dal notuje w tym znaczeniu *прима́к* spod Kurska i *прима́ка* spod Pskowa (Даль, 1955–1956, t. 3, s. 424), natomiast *прима́к, прима́ка* w gwarach ma bogatą dokumentację terytorialną w znaczeniu ‘zięć przyjęty do domu żony’, rzadziej ‘adoptowany syn’ (SRNG, t. 31, s. 285). Poświadczono są też formy *прійма́к, прійма́ка* ‘zięć przyjęty do domu żony’, ‘mężczyzna przyjęty „bez rejestracji” do domu kobiety’, *пріме́нь* ‘zięć przyjęty do domu żony’ spod Smoleńska i Pskowa, *прима́ч* ‘ts.’ spod Smoleńska i *пріма*: *взя́ть в прі́мы* ‘przyjąć zięcia do domu żony’ (SRNG, t. 31, ss. 284, 291, 292).

Do terenów Białorusi i Ukrainy ściśle nawiązują gwary wschodniosłowiańskie na Białostocczyźnie. Zanotowano tu na całym terytorium postać *prym<sup>l</sup>ak* ‘zięć przybrany do domu rodziców żony’, *prym<sup>l</sup>ak* w kilku rozproszonych punktach od Siemiatycz po Hajnówkę, poza tym *pr<sup>l</sup>y<sup>l</sup>mić* w Lipinie w pow. sokólskim oraz na południe od Białegostoku we wsiach Hołówki Duże i Klewinowo w gminie Juchnowiec Kościelny (AGWB, t. 7, ss. 30–31, m. 211). W gwarach ruskich na Białostocczyźnie notowano też powszechnie *pry<sup>l</sup>šou* u *pr<sup>l</sup>y<sup>l</sup>my* w rozproszeniu na całym niemal terenie, u *pr<sup>l</sup>y<sup>l</sup>mićy* w widłach Biebrzy i Brzozówki, u *prymake* w pasie wschodnim, głównie na północy przy granicy z Białorusią, u *prymaki* w kilku punktach nad Bugiem (AGWB, t. 7, ss. 32–33, m. 212).

Amatorski słownik gwar wschodniosłowiańskich okolic Hajnówki potwierdza występowanie wyrazu *prymak*, zdefiniowanego jako ‘młody żonkoś mieszkający u teściów’ (Hajn, s. 84).

Wspomniane wyżej wyrazy, występujące sporadycznie na ścisłym pograniczu polsko-wschodniosłowiańskim, w polskich dialektach kresowych oraz w polszczyźnie pisanej, stanowią pożyczki ruskie. Dla nazwy *prymak*, *pryjmak*, *przyjmak* wpływ wschodniosłowiański przyjmują niektóre słowniki języka polskiego oraz badaczki gwar kresowych (Koniusz, 1983, ss. 127–138, 1984, ss. 40–51, 2001, ss. 112, 133; Kostecka-Sadowa, 2015, ss. 101, 132).

Za pożyczką przemawia geografia i historia tych wyrazów w języku polskim.

Już Zygmunt Gloger w artykule *Nazwy weselne w przestrzeni byłej Rzeczypospolitej z dialektu polskiego nad Berezyną* podał *prymak* (*przyjmak*) ‘taki nowożeniec, który nie mając chaty i własnej gospodarki, zamieszkuje w domu swej żony lub jej rodziców’ (Gloger, 1877/2015, ss. 1075, 1076). SGPK notuje *prymak*, *pryjmak* ‘zięć’ z dialektu polskiego w Białorusi pod Mińskiem, *pryjmak* ‘parobek, za którego gospodarz wydał córkę i razem ich przy sobie trzyma’ z Wołynia (ze *Wspomnień* Józefa I. Kraszewskiego) i *prymak* ‘najemnik’ z Polesia (SGPK, t. 4, s. 358).

W kartotece SGP *prymak* ‘zięć przyjęty do domu żony’ udokumentowany jest z Huszczy pod Białą Podlaską (por. Buczyński, 1967, s. 243: *prymak* ‘zięć przyjęty do gospodarki żony’), ze wsi Budy pod Bielskiem Podlaskim (tu występuje też pochodny przymiotnik w szeroko rozpowszechnionym w białoruszczyźnie frazeologizmie *prymačy χlep sobačy*) w Wierzchjedlinie koło Sokółki oraz w gwarze kresowej w powiecie wilejskim w centralnej Białorusi.

Józefa Parszuta podaje *prymlaka* ‘ts.’ z gwary polskiej w Łotwie (Папшыта, 1984, s. 145). Halina Pelcowa z Lubelszczyzny w tym znaczeniu przytacza *przyjmak* określając jego zasięg jako rozproszony, ale powszechny (SGL VIII, s. 341). Jan Ignaciuk (1928–2013), działacz ukraiński, urodzony w Dańcach, gm. Hanna, pow. włodawski, wskazuje znane na Lubelszczyźnie *prymak*, *przyjmak* ‘ten, co poszedł do panny za zięcia’ (Ignaciuk, 2011). Józef Mazur przytacza spod Biłgoraja *pšyjma*, *pšyjmak* w znaczeniu ‘adoptowane dziecko’ (Mazur, 1976–1978, t. 2, s. 164). Należy tu najpewniej również *premiak* ‘pasierb’ z polskiego dialektu kresowego w Kaczanówce pod Tarnopolem (Tarnopol 2007, s. 243, nr 1805).

W słowniku podlaskim (RóżnSłow, s. 277) w znaczeniu ‘zięć przyjęty do domu i na gospodarstwo rodziców’ wymieniono z Supraśla *prymak* i *prymaka* (Wojciech Załęski), zaś z Niemirowa koło Mielnika nad Bugiem jako polskie *pšymak*, a jako ukraińskie *prymak* i *prystupnyk* (Bronisława Janiak). Kudzinowski podaje spod Knyszyna *prymy* ‘gdy mąż idzie na gospodarstwo żony’. Rembiszewska nazwę tę określa jako charakterystyczną dla gwar wschodniosłowiańskich na Białostocczyźnie i dla północno-wschodniej Białorusi (Rembiszewska, 2007, ss. 123, 186).

W gwarach polskich pod Braślawiem w północno-zachodniej Białorusi zanotowano *prymlak*, *prymaka* ‘mąż przychodzący na gospodarstwo żony’ oraz *pšyšed na pryne*, *na prymak* i ‘przyszedł na gospodarstwo żony’ (Rieger, 2014, s. 214; Smułkowa, 2009, ss. 369, 713). Lewaszkiwicz podaje z języka polskich przesiedleńców spod Nowogródka *prymak* ‘zięć mieszkający z żoną u teściów’ (Lewaszkiwicz, 2017, s. 429). W tekstach informatorów z okolic Bohatyrowicz nad Niemnem (na południe od Grodna) sporadycznie występuje u Jadwigi Kopczewskiej *iść w pryjmy* obocznie z *w przystępy* ‘wżenić się w gospodarstwo żony’ (Grek-Pabisowa i in., 1998, s. 136), częściej natomiast używane jest tu tylko *iść w przystępy* (Grek-Pabisowa i in., 1998, ss. 137, 138, 140, 319).

Nazwę *prymak*, *pr(z)yjmak* odnotowują też słowniki. Arct ma *prymak* 1. ‘najemnik’, 2. ‘zięć mieszkający u teściów’ z orzeczeń Sądu Najwyższego z roku 1923 i 1929 z okręgu duniłowskiego na Wileńszczyźnie i w Nowogródku (Arct, ok. 1920, s. 410). SWil uznaje nazwę *przyjmak* 1. ‘chłop zbiegły i osadzony w innej wsi’, 2. ‘ten, co się ożenił z córką gospodarza i zamieszkał w jego domu jako domniemany przyszły gospodarz’ za prowincjonalizm (SWil, s. 1290), SW przytacza jako gwarowe formy *prymak* 1. ‘zięć mieszkający u teściów’ z cytatem z Antoniego

Pietkiewiczza (mającego związku z Białorusią, a potem z Ukrainą), 2. ‘najemnik’ (z białoruskiego) oraz *pryjmak* ‘parobek, za którego gospodarz wydał córkę i razem ich przy sobie trzyma’ jako pożyczkę z ukraińskiego z cytatem z *Bożej czeladki* (1874) J.I. Kraszewskiego i *pryjmak* 1. ‘chłop zbiegły i osadzony w innej wsi’, 2. ‘zięć mieszkający u teścia’ (SW, t. 5, ss. 10, 298), a SJPD jako gwarowy ukrainizm *pryjmak* ‘parobek ożeniony z córką gospodarza’ z cytatem z *Jermoty* J. I. Kraszewskiego (SJPD, t. 7, s. 103). Koniusz podaje w znaczeniu ‘zięć przyjęty do domu teściów’ z utworów Kraszewskiego: z *Jermoty* (1855) oraz *Historii kolka w płocie* (1860) dwie postaci: bez polonizacji *pryjmak* i formę spolonizowaną *pryjmak* (Koniusz, 1984, s. 45).

Nazwa *prymak* funkcjonuje też w pieśniach ludowych<sup>5</sup>, w których przewija się motyw nieszczęśliwego losu męża, który przyszedł na gospodarstwo rodziców żony. Warto przy tym zwrócić uwagę, że w niektórych tekstach wokalnych, gdzie podmiotem mówiącym jest zięć przyjęty do domu teściów, omawiany wyraz pojawia się w postaci hipokorystycznej – *prymaczeńko* dla podkreślenia ekspresji wypowiedzi, wyeksponowania trudnego położenia *prymaka*, np.:

A ja biedny *prymaczeńko*, da us’o hore znaju,  
dwa kułaki pad hałowoj i spac’i liaha(ju).

Wstawaj, wstawaj, *prymaczeńko*, czas, para wstawac’i,  
zaprahaaj daj s’iwy koni, jidz’i u polie orac’ (i)

[...]

Oj, nie uspiel taj *prymaczeńko* abieda ji z’jes’c’i,  
Taj prychozdz’ic’ jaħo żonka: nies’i s’winiam jes’c’i

[zapisane w 1956 r. w Kobylance, gm. Michałowo, pow. białostocki] (Szymańska, 2012, s. 537).

Geografia i historia przedstawionych wyrazów zdecydowanie przemawia za przyjmowaną ich pożyczką wschodniosłowiańską.

W dialektach wschodniosłowiańskich na Białostocczyźnie występują jeszcze dalsze wyrazy o ruskiej postaci fonetycznej w omawianych tu znaczeniach ‘zięć przybrany do domu rodziców żony’ oraz ‘przyjęcie zięcia do domu i na gospodarstwo żony’.

<sup>5</sup> W miejscowości Gródek na Białostocczyźnie od 1995 roku działa zespół Prymaki, który wykonuje muzykę wschodnią. Ma on w swoim repertuarze m.in. piosenkę *Prymak* (Прымак).

Apelatywy *prymak*, *prymaka* weszły również do systemu antropimicznego. Na obszarze wschodniosłowiańskim znane są nazwiska *Прымак*, *Примаченко* (białoruskie), *Примак* (rosyjskie) oraz przezwiska białoruskie *Прыма́к*, *Прыма́ка*, *Прымачо́к*, *Прымако́ў*, *Прымачо́нак* (Бірыла, 1969, s. 335). Przeniknęły one również do nazewnictwa polskiego, o czym świadczą antroponimy: *Prymak*, *Prymaka*<sup>6</sup> – charakterystyczne dla Białostoczczyzny, w tym dla nazewnictwa Żydów białostockich: *Primak* (Abramowicz, 2010, s. 300). Nazwisko *Prymak* miało dość szeroki zasięg, gdyż wymieniono je na przykład w XVIII-wiecznych dokumentach z powiatu grabowieckiego w ziemi bełskiej, na północ od Lwowa (Olejnik, 2019, s. 186).

W znaczeniu ‘zięć przybrany do domu rodziców żony’ dosyć szeroki zasięg ma formacja *prystłupa*, występująca głównie między Narwią i Nurcem oraz na terenach przyległych na północ od Narwi, poza tym w zakolu Narwi na wschód od Łap pojawia się *prystłupnik*, *prystłupnyk* oraz zupełnie sporadycznie *prystupčyk* (AGWB, t. 7, ss. 30–31, m. 211). Dworakowski z polskiej gwary w Złotorii, leżącej na wschód od Tykocina nad granicą z powiatem białostockim, podaje *prystupnik* (Dworakowski, 1935, s. 64). Ciekawe, że w dialektach białoruskich i ukraińskich nazwy tej raczej nie ma. Odnotowano jedynie odosobniony zapis z Polesia *пру-сту́на* ‘приймак’ (LPol, s. 62).

W znaczeniu ‘przyjęcie zięcia do domu i na gospodarstwo żony’ w gwarach wschodniosłowiańskich na Białostoczczyźnie występuje dosyć powszechnie na południe od Supraśli zwrot *pryšoŭ* (*pošoŭ*, *pryšed*) *u prystłupy*. W Karpowiczach i Bobrowce nad rzeką Brzozówką zanotowano zaś postać fonetycznie polską *u prystłempy*. Na Białostoczczyźnie na samym południu zapisano sporadycznie formę czasownikową *prystuplyu* i *prystupliu* (AGWB, t. 7, ss. 32–33, m. 212). Nawiązanie do tego zwrotu w dialektach ruskich jest zupełnie rzadkie: w komentarzu do mapy Maria Czurak przytacza jedynie z gwar zachodniopoleskich *поруш у прыстлупы*. Wyraz *prymak* ‘zięć przyjęty do domu rodziców żony’ i połączenie *pryšoŭ u prymak*<sup>1e</sup> udokumentował Stanisław Glinka z gwary wsi wschodniosłowiańskiej Nomiki w gminie Sokółka na początku drugiej połowy XX wieku (Kondratiuk, 2021, s. 222).

<sup>6</sup> Co ciekawe, nazwiska *Prymak*, *Prymaka*, *Prymako* według K. Rymuta nie mają związku z omawianym leksemem. Zdaniem tego językoznawcy pochodzą one od *prymak* ‘uczeń pierwszej klasy’ (Rymut, 2001, s. 303).

Zwrot *iść, pójść w przystępy* ‘iść po ślubie do domu i na gospodarstwo żony’ również w języku polskim występuje tylko w gwarach. Ma on jednak nieco szerszy zasięg niż w dialektach ruskich.

Już Gloger podał „*przystąpić do żony, pójść w przystępy* czyli na jej gospodarke” gdzieś ze Wschodu bez ściślejszej lokalizacji (Gloger, 1877/2015, s. 1076). Kartoteka SGP notuje zwrot ten z Wierzchjedliny pod Sokółką w *pšystempy pošet*, spod Siemiatycz ze wsi Baciki Średnie oraz z Miłkowic (Maćki, Paszki, Janki) oraz z Dobrzyniewa leżącego około 8 km na północny zachód od Białegostoku. W pobliżu tej ostatniej miejscowości tuż za granicą powiatu białostockiego Dworakowski notuje *przystępy* z Pszczółczyna oraz w złożeniu ze Złotorii „A żeby-to co do łba przystąpiło temu, ktorny *przystępy* wydumał” (Dworakowski, 1935, s. 64). Kudzinowski zapisał *prystempy* ‘jedna strona po ślubie przychodzi do drugiej’ (Rembiszewska, 2007, s. 186). Rembiszewska (por. RóżnSłów, s. 271) przytacza *przystępy* z okolic Wysokiego Mazowieckiego (na pograniczu Mazowsza i Podlasia), a Maryniakowa spod Ciechanowca: *pszystempem, pszystempom* ‘mężczyzna po ślubie zamieszkały w domu żony i zajmujący się jej gospodarstwem’, *na pszystempach* z Ciechanowca, *mąsz pszystempom do mnie* z Łempic oraz *na pszystempy on idzie do dziedziczki i f pszystempach* z Wojtkowic (Maryniakowa, 2011, s. 62). Kartoteka SGP rejestruje poza tym z „Poradnika Językowego” *na pšystemp* ‘nowożeniec idzie do żony lub odwrotnie’ z Mazowsza bez bliższej lokalizacji. Zwrot *iść w przystępy* ‘wżenić się w gospodarstwo żony’ często występuje w tekstach informatorów z okolic Bohatyrowicz na południe od Grodna (Grek-Pabisowa i in., 1998, ss. 136, 137, 138, 140, 319).

Z gwar polskich sporadycznie zapisano też formację współrzedzoną *przystępień* ‘mężczyzna, który się przyżenił do domu lub majątku żony’ znad średniego biegu rzeki Raby w roku 1893 (SGPK, t. 4, s. 434), a kartoteka SGP ma jeszcze ten wyraz z Krakowskiego: „Ten z małżonków, który przechodził na gospodarke drugiego był *wlazłokiem, wstępniem, przystępnim*” oraz ze Śląska ze Ślemienia pod Żywcem *prystep’ej* ‘niemający gospodarstwa pojął za żonę mającą gospodarstwo’.

W świetle przedstawionej dokumentacji można zakładać, że ruskie *pryšou (pošou, pryšed) u pryštupy* na ścisłym pograniczu językowym może być pożyczką zwrotną z polskiego. Jednak równie rzadkie w dialektach wschodniosłowiańskich na Białostocczyźnie *prystupa i pryštupnik* ‘zięć przybrany do domu rodziców żony’ są najpewniej rodzime ruskie, skoro nie mają wzoru polskiego.

## **Tolkanica, towkanica ‘tłuczone kartofle’, tołkacz ‘tłuczek (w stępie), stępor’, ‘tłuczek do kartofli’**

W różnych książkach kucharskich i w pracach dotyczących Podlasia pojawia się nazwa regionalnej podlaskiej potrawy z tłuczonych kartofli, ‘ziemniaki purée’, np. *tolkanica*, *tawkanica*, *towkanica*, np. *tawkanica z grochem* w KPR (s. 26) i u Fiedoruka (Fiedoruk, 2006, s. 182), a także *tolkanica* w Supraślu (Załęski, 2005, s. 55), w Puszczy Knyszyńskiej<sup>7</sup> (Maroszek & Leończuk, 2011, ss. 215–216), *tolkanica z chłodnikiem* w karcie dań jednej z białostockich restauracji, *towkanica* w Hajnówce (Hajn, s. 104), *tulkanica* w Knyszynie (Rembiszewska, 2007, s. 206). Znana jest ona szeroko na Podlasiu, ale do wytyczenia jej dokładniejszego zasięgu brak wystarczających materiałów.

Praformę tej nazwy należy zrekonstruować jako \**tblkanica* z *ł* zgłoskotwórczym. Postaci fonetyczne form polskich na Podlasiu wskazują na zapożyczenie z języka białoruskiego bądź ukraińskiego. W obu tych językach omawiany wyraz, podobnie jak w polskim, znany jest głównie w gwarach. Tarnacki zanotował formę *toukan<sup>1</sup>yc’a* na znacznym obszarze od Bielska Podlaskiego aż po Sarny w Ukrainie (Tarnacki, 1939, s. 5, m. 130). Mamy tu niewątpliwie do czynienia z zapisem zbyt uogólnionym, bowiem Arkuszyn z północno-zachodniego Polesia podaje trzy formy: *товканіц’а* z graniczącego z Polską rejonu szackiego

<sup>7</sup> Potrawa zwana *tolkanicą* w Puszczy Knyszyńskiej miała kilka wariantów: „Na przełomie XIX i XX wieku spopularyzowało się jedzenie tłuczonych ziemniaków okraszonych śmietaną, masłem lub skwarkami. Podawano je wówczas jako przysmak na chłopskich weselach. Niekiedy dodawano do smaku oddzielnie gotowaną kapustę z drobno pokrojonymi grzybami, zmieszane «*tolkanicą*». Inny przepis przewidywał *tolkanicę* zmieszaną z grochem, skwarkami z wędzonego boczku i cebulą” (Maroszek & Leończuk, 2011, s. 216).

Na jednej ze stron internetowych, poświęconych regionalnym kulinariom, wyjaśniono w sposób szczegółowy różnicę między babą ziemniaczaną a tołkanicą: „Są bodaj dwie **zasadnicze różnice** między **babką ziemniaczaną a tołkanicą**. Babka robiona jest z surowych ziemniaków, które tarte są na tarce. Tołkanicę natomiast przygotowuje się z ziemniaków ugotowanych, które są **tłuczone** specjalnym, drewnianym, ściętym u dołu wałkiem. I to dobre utłuczenie ziemniaków jest bardzo ważne. Jeśli chodzi o obróbkę samej tołkanicy, to można wykorzystać dwa warianty: smażenie na maśle na patelni lub zapiekanie (tradycyjnie zapiekało się tołkanicę w *dochówce*)” (Sylwia, 2015). Poza tym w internecie można znaleźć wiele przepisów na różne warianty tołkanicy, np. z grochem.

na Wołyniu, *тоўканіц’а* z rejonu kostopolskiego (na północ od Równego) i *туўканіц’а* z rejonu kiwereckiego (na wschód od Łucka) oraz koło Lubieszowa w pobliżu granicy z Białorusią (Аркушин, 2016, t. 2, s. 202). ESUM nazwę *товканіця* ‘ziemniaki purée’ określa jako gwarową (ESUM, t. 5, s. 597).

W Białorusi *\*tłkanica* zajmuje znaczny teren na południowym zachodzie w okolicach Grodna i Brześcia, a na samym południu występuje aż po Horyń, prawy dopływ Prypeci. LAB notuje tu formy *тоўканіца*, *товканыца*, *товканыц’а*, *товканіца* i podobne, w miejscowości Korobczyce (Каробчыцы) pod Grodnem *таўчаніца*, dalej zaś na wschodzie *таўчонка*, *тўчанка*, *таўчаница* i nazwę opisową *тўчаная бульба* (LAB, t. 4, s. 118, m. 371). Słownik pogranicza polsko-wschodniosłowiańskiego również rejestruje *тоўканіца*, *товканыца* spod Grodna i/lub Brześcia, a także na Białostocczyźnie, poza tym w pogranicznych Bobrownikach *таўчонка* (SPZB, t. 5, ss. 95, 109). Ponadto w Białorusi znana jest słodka przekąska z mąki, miodu i skórki pomarańczowej *таўчонікі* (Вашчанка, 2017).

W świetle przedstawionych materiałów występujące w gwarach polskich na Podlasiu i Suwalszczyźnie formy *tolkanica*, *tawkanica*, *towkanica*, mające wschodniosłowiańskie kontynuanty *ǰ* zgłoskotwórczego, stanowią niewątpliwie pożyczki ruskie (por. np. pojedyncze poświadczenia: *tolkanica* z pow. monieckiego i wysokomazowieckiego – Falińska & Konopka, 2021, s. 137). Zanotowana w *Kuchni kresowej* z Grodzieńszczyzny (Caprari, 2007, s. 87), przez Osipowicza w Augustowskim (Osipowicz, 2009, s. 118) oraz przez Falińską i Konopkę z okolic Knyszyna (Falińska & Konopka, 2021, s. 137), Falińską z Augustowskiego, Sejneńszczyzny (Falińska, 2020, s. 264) postać *thukanica* ‘potłuczone kartofle gotowane’ stanowi doraźną polonizację fonetyczną tej pożyczki (*thukanica*, w znaczeniu metaforycznym<sup>8</sup> ‘natłok, ciżba ludu w kościele’ pojawiła się w słowniku Glogera – Gloger, 1893, s. 885). Na Mazowszu powszechną nazwą dla purée z ziemniaków jest połączenie wyrazowe *tluczone kartofle* (AGM, t. 7, ss. 31–33, m. 30). W byłym województwie łomżyńskim, a więc na Podlasiu i pograniczu mazowiecko-podlaskim ‘tluczone kartofle’ to m.in. *thucone*, *tluczone*, *wytluczki*, *dziobane*, *podziobane*, *gnięcione* (Falińska & Konopka, 2021, ss. 137–138).

<sup>8</sup> Inne znaczenie przenośne *thukanicy* w gwarach podlaskich to ‘pozamałżeński stosunek płciowy; rozwiązłość seksualna’.

Do gwar białoruskich i ukraińskich ściśle nawiązują gwary wschodniosłowiańskie na Białostocczyźnie, gdzie na całym niemal terenie występują również liczne warianty fonetyczne i słowotwórcze omawianych nazw. W AGWB dla desygnatu ‘tłuczone, gotowane ziemniaki’ powszechnie notowano formy *toŭkań<sup>1</sup>ica*, *taŭkań<sup>1</sup>ica*, *toŭkań<sup>1</sup>ic’a*, *toŭkań<sup>1</sup>yca* i podobne, nielicznie na południu *toŭkań<sup>1</sup>ic’a*, *toŭkań<sup>1</sup>yc’a*, w rozproszeniu głównie na północy *toŭčań<sup>1</sup>ica*, *taŭčań<sup>1</sup>ica*, i podobne, sporadycznie w nadgranicznej wsi Nowodziel (p. 27) *toŭč<sup>1</sup>anka*, *taŭč<sup>1</sup>anka* (AGWB, t. 6, ss. 248–249). We wschodniosłowiańskiej wsi Nomiki na Białostocczyźnie w latach pięćdziesiątych XX wieku zapisano *toŭčań<sup>1</sup>ica* ‘kartofle tłuczone’ (Kondratiuk, 2021, s. 267).

Szeroki zasięg na pograniczu wschodnim ma również charakteryzująca się obcym kontynuantem *ł* pożyczka *tolkacz* ‘tłuczek u stępy’ (Kostecka-Sadowa, 2015, ss. 27, 282, 283).

Wyraz ten występuje niemal w całej Słowiańszczyźnie wschodniej. Szczególnie bogato jest on poświadczony w języku białoruskim, zarówno w języku literackim: *maŭkáč*, m.in. ‘tłuczek’ (TSBM, t. 5/1, s. 483), jak i w gwarach: *maŭkáč*, *moŭkáč* ‘tłuczek w stępie’, notowany powszechnie w całej Białorusi, a także gwarach białoruskich na terenie Łotwy i Polski (SPZB, t. 5, s. 94; ESBM, t. 13, s. 259). W języku ukraińskim najpierw rejestruje Tymczenko z XVI wieku postać *толкáč* ‘tłuczek w stępie’ (Тимченко, 2002–2003, t. 2, s. 395), później Hrinchenko podaje formę *товкáč* ‘ts.’ (Гринченко, 1907–1909/1958, t. 4, s. 269), podobnie ESUM (t. 5, s. 587) i słownik języka współczesnego (SUM, t. 10, s. 163). Z gwar można przytoczyć *toŭk<sup>1</sup>ač* ‘kij do ubijania kapusty lub bryndzy’ z Bojkowszczyzny (AGB, t. 7, s. 17, m. 35.), *toŭk<sup>1</sup>ač* z gwar nadszańskich koło Lubaczowa (Rieger, 2017, m. 29) i może *товкáč* ‘tłuczek w stępie’ z Kołodna koło Krzemieńca (SDUP, s. 64, nr 351). W języku rosyjskim *толкачь* ‘tłuczek w stępie’ pojawia się w pierwszej połowie XVII wieku (SRJ XI–XVII, t. 29, s. 402) i utrzymuje się do dziś (*товкáč* – Даль, 1955–1956, t. 4, s. 411; SSRLJ, t. 15, s. 550). Rosyjski słownik gwarowy tego znaczenia nie podaje (SRNG, t. 44, ss. 187–188), ale to o niczym nie świadczy, bo jest to słownik dyferencyjny.

Do dialektów białoruskich i ukraińskich bezpośrednio nawiązują gwary wschodniosłowiańskie na Białostocczyźnie. W znaczeniu ‘tłuczek w masełnicze (kij z drewnianym krążkiem na dole)’ zapisano tu w rozproszeniu kilka różnych morfologicznie nazw, przedstawionych na mapie AGWB jednym znakiem. Tu również występują formy fonetycznie ruskie

i polskie oraz ich kontaminacje. Do polskich należy zaliczyć *t<sup>h</sup>ocek* (p. 103) i *t<sup>h</sup>oček* (p. 73), a do ruskich sporadyczny *tauč<sup>l</sup>ok* (p. 5) oraz *tau<sup>k</sup>lač* (p. 2), *tau<sup>k</sup>lač* (p. 38, 59) i *tu<sup>k</sup>lač* (p. 1), a poza tym zanotowano ich częściowo spolonizowaną fonetycznie formę *thuk<sup>l</sup>lač* (p. 59) (AGWB, t. 6, ss. 214–215, m. 187).

W języku polskim *tolkacz* ‘tłuczek (u stępy)’ ma dosyć bogatą dokumentację gwarową.

Czyżewski w dialektach pogranicznych koło Włodawy jako polskie nazwy ‘tłuczka u stępy’ zapisał w rozproszeniu na całym terenie formę rodzimą *thuczek*, poza tym zapożyczone formy *tau<sup>k</sup>lač* we wsiach Dubica, Wisznice, Horodyszczce, Sosnówka pod Białą Podlaską oraz we wsi Macoszyn w pow. włodawskim, *to<sup>v</sup>kač* we wsiach Polubicze i Zahajki pod Białą Podlaską i w miejscowości Kołacze w pow. włodawskim oraz *to<sup>w</sup>kač* we wsi Horostyte pod Włodawą, Janówka pod Białą Podlaską i Mosty koło Parczewa (Czyżewski, 1986a, m. 176, 1986b, s. 98). W gwarach ukraińskich na tym terenie notował zaś ukraińskie podstawy tych zapożyczeń *tau<sup>k</sup>lač*, *to<sup>v</sup>kač*, *to<sup>w</sup>kač* itp. Z dwóch punktów Hańsk i Osowa pod Włodawą podaje formę *thukač*.

Pelcowa w znaczeniu ‘tłuczek w stępie’ notuje formę *to<sup>w</sup>kacz* w miejscowościach Szóstka, Dobryń i Wólka Pilińska koło Białej Podlaskiej oraz we wsi Świerże koło Chełma (SGL VI, s. XXX).

W znaczeniu ‘tłuczek (w stępie)’ rejestruje ponadto kartoteka SGP *tolkacz* w Wierzchjedlinie koło Sokółki oraz w Sielcu pod Chełmem, *to<sup>f</sup>kač* w Budach koło Bielska Podlaskiego i w Kołaczach koło Włodawy, *tau<sup>k</sup>lač* w Kornicy koło Łosic (Cyran, 1960, s. 179). Poza tym pojawia się w Litwie *tau<sup>k</sup>lač* ‘tłuczek’ w Łopatowszczyźnie koło Turgiel nad granicą białoruską (Zdaniukiewicz, 1972, s. 212), *tol<sup>k</sup>lač* ‘tłuczek (w stępie)’ w Świętnikach koło Wilna oraz na północy w Trykłaciszkach koło Jeziorosów *tau<sup>k</sup>lač* (Rieger i in., 2006, ss. 398–399), a także w dialektach polskich pod Brasławiem *tau<sup>k</sup>lač* (Rieger, 2014, s. 250).

Zachodnią granicę zasięgu pożyczki *tolkacz* w znaczeniu ‘tłuczek u stępy’ podaje AGP, wymieniając jako graniczne zachodnie miejscowości Przerośl i Raczki pod Suwałkami, Jagłowo w powiecie augustowskim, Kuplisk i Kurowszczyzna niedaleko Sokółki, koło Białegostoku, w miejscowościach Tyniewiczze koło Hajnówki, Parcewo pod Bielskiem Podlaskim i Rogacze pod Siemiatyczami (AGP, t. 2, m. 160).

Pelcowa notuje podobne formy na Lubelszczyźnie w znaczeniu ‘tłuczek do ugniatania gotowanych ziemniaków’: na całym niemal terenie

fonetycznie polski *thuczek*, na samym wschodzie zaś pod Białą Podlaską (Wólka Plebańska), Włodawą (Lubień, Załucze Stare, Kulczyn, Stulno), pod Terespołem (Błotków Duży) i Hrubieszowem (Kopyłów) fonetycznie ruski *tolkacz* oraz z fonetycznie spolonizowanym rdzeniem *thukacz* pod Białą Podlaską (Błotków Duży, Wólka Plebańska), Parczewem (Glinny Stok), Włodawą (Orchówek) i Chełmem (Brzeźno) (Pelcowa, 2001, ss. 52, 75, 79, m. 80, SGL VI, s. 707, m. 58).

Na szczególną uwagę zasługuje zapisana przez Czyżewskiego i Pelcowa forma *thukać* w okolicach Białej Podlaskiej, Parczewa, Włodawy i Chełma. Poza tym Cyran przytacza *tuukac* ‘tuczek do tuczenia kartofli’ z Wiśniewa koło Mińska Mazowieckiego i z miejscowości Łęki pod Siedlcami oraz jako ‘tuczek w stępie’ spod Łosic (Cyran, 1960, s. 179). Formę *thukacz* ‘tuczek w stępie, stępor’ wymienia też AGP, niestety bliższej informacji o jej zasięgu nie podaje (AGP, t. 2, przy m. 160).

Pelcowa odnotowuje formę *thukacz* ponadto w znaczeniu ‘tuczek z kółkiem do ubijania śmietany w maślnicy’ pod Białą Podlaską (Elżbiecin, Kąty, Rozwadówka, Wólka Plebańska) i pod Włodawą (Dubica, gmina Wisznice) (SGL VI, s. XXX, m. 50).

Forma *thukacz* najpewniej stanowi polonizację fonetyczną pożyczki *tolkacz* polegającą na wprowadzeniu polskiej postaci rdzenia. Wskazuje ona na dawniej szerszy zasięg pożyczki *tolkacz* w gwarach polskich.

Od charakteryzującej się obcą postacią fonetyczną pożyczki *tolkacz* ‘tuczek u stępy’ pochodzi derywat *tolkaczyki* ‘rodzaj tańca, w którym młodzieniec bierze dwa stęporę, którymi wywija w czasie tańca’, podany przez SGPK spod Trok na Wileńszczyźnie (SGPK, t. 5, s. 409), por. Elżbieta Koniusz (2001, ss. 7, 153).

Pelcowa w znaczeniu ‘tuczek do rozgniatania gotowanych kartofli’ notuje na Lubelszczyźnie jeszcze jedną ruską pożyczkę leksykalną, mianowicie *makohun* koło Tomaszowa Lubelskiego we wsiach Wierzbica i Siedliska oraz *makowert* koło Radzyna Podlaskiego (we wsi Ossowa) i Włodawy (we wsiach Żuków, Zbereże, Korolówka, Wiryki, Lubień, Suchawa) i *makowrit* koło Włodawy (w wsiach Żdźarka i Kołacze) (SGL VI, m. 50, s. XXX, m. 58, s. 707 pełniejsza dokumentacja). Spod Biłgoraja zanotowano *makoun* w znaczeniu ‘wałek do ciasta’ (Mazur, 1976–1978, t. 1, s. 113). *Makohun* stanowi dawną pożyczkę w polskich dialektach południowokresowych.

Już SGPK, t. 3, s. 101 podaje *makohun* jako ‘wałek do rozcierania maku w makutrze’, ‘część osi wozu, na której jest koło’ i ‘odmowa

zamażpójścia’ spod Kamieńca Podolskiego (Kremer, 1870/1999, s. 296) i Drohobycza (Parylak, 1877/1999, s. 355; SGPK, t. 3, s. 101). Poza tym cytowany jest Włodzimierz Bugiel, który przytacza z kijowskiej odmianki opowiadania ludowego: „Najmłodszy wychodzi z *makobonem*, zasiada i zabija szkodnika [dzika]” (Bugiel, 1893, s. 559). Błędny tu zapis poprawia w rozszerzonym opracowaniu: „Najmłodszy wychodzi z *makohonem* (wałkiem do tarcia maku), zasiada i zabija szkodnika [dzika]” (Bugiel, 1910, s. 240). Kartoteka SGP ma dalsze przykłady występowania nazwy *makohon* ‘wałek do tarcia maku’ z polskich dialektów kresowych, właśnie z Kamieńca, z Wołczkowa pod Stanisławowem, z miejscowości Duliby koło Buczacza (Hrabec, 1955, s. 64), w znaczeniu ‘wałek do tarcia maku, do ugniatania kartofli i maglowania bielizny’ w Starej Hucie pod Buczaczem (Łesiów, 1956, s. 38) oraz *dać makohona* ‘odmówić zamażpójścia’ i *połuczyć makohona* ‘dostać odmowę małżeństwa’ (Januszewska & Zakhutska, 2012, ss. 97, 99). Ze słowników polskich *makohon* przytacza SW w znaczeniach ‘wałek do maku, ucierania’, ‘część osi zajęta przez koło’ i ‘rekuza od panny’, określając go jako gwarową pożyczkę z ukraińskiego (SW, t. 2, s. 854).

O pożyczce do polskiego wyrazu *makohon* z języka ukraińskiego świadczy zarówno jego postać fonetyczna ze spółgłoską *h*, jak i zasięg na terenie słowiańskim. Stanowi on innowację motywowaną przez wyrazy *mak* i *gonić*. W języku ukraińskim *макогонь* w znaczeniu ‘drewniany tłuczek do rozcierania maku, pszona i soli’ pojawia się w XVII wieku (ESSJ, t. 17, s. 140) i utrzymuje się jako *макогін* w tym znaczeniu ‘matryca do wciskania metalowych ozdób w glinę lub w drewno’ (Грінченко, 1907–1909/1958, t. 2, s. 400; SUM, t. 4, s. 603), dial. *макогón* ‘wiecha kukurydzy’ (ESUM, t. 3, s. 37). W gwarowych słownikach ukraińskich znajdujemy liczne poświadczenia tego wyrazu jako drewnianego wałka o różnym przeznaczeniu. Występuje on na zachodzie Ukrainy: w okolicach Bolechowa (obwód iwanofrankiwski) – *макогін* ‘drewniany wałek do tarcia maku’ (Гнатишак, 2017, s. 312), w tym samym obwodzie we wsi Tjudiw (Тюдів) – *макогін, макогón* ‘drewniany wałek m.in. do ubijania gotowanych ziemniaków’ (Голянич, 2018, s. 889), w gwarach paddnie-strzańskich – *макогін* 1. ‘wałek do ucierania maku’, 2. ‘wałek do maglowania bielizny’ (Шило, 2008, s. 166). Był także notowany w gwarach zachodniopoleskich – *мак’іг’ін, мак’ігón, макогón* ‘wałek do ucierania maku’ (Аркушин, 2016, s. 299). Z południowej Ukrainy, obwód mikołajowski, podano *макогón* 1. ‘tłuczek do ziemniaków’, 2. ‘maglownica

do prasowania bielizny’, 3. *pogardliwie* ‘wytwórca samogonu’ (SUGM, s. 408). O obecności omawianego leksemu w gwarach ukraińskich Podola (w obwodzie chmielnickim) świadczą również frazeologizmy – *лисний, як мако́д’ін* ‘łysy’, *мако́д’ін ли́зати* ‘być głodnym’, *п’лести мако́до-на* ‘mówić bez sensu’ (Коваленко, 2019, s. 193).

Białoruski atlas gwarowy notuje sporadycznie pod Brześciem *мако́гон* w znaczeniu ‘mlon w żarnach’ (LAB, t. 4, ss. 96–97, m. 293). Sporadyczny zapis ros. *мако́гон* ‘drewniany tłuczek z grubym końcem do rozcierania lnu, maku, twarogu, masła itp.’ jako używany w Ukrainie (SSRLJ, t. 6, s. 515), jest niewątpliwie pożyczką ukr. *мако́гін*. W tej sytuacji włączenie przez ESSJ wyrazu *мако́гонь* do zasobu prasłowiańskiego nie ma żadnego uzasadnienia.

Ten szczegółowy przegląd form pozwala stwierdzić, że w wypadku *tolkanicy* i *tolkacza* mamy najpewniej do czynienia z pożyczkami wyrazowymi, natomiast ich odpowiedniki fonetycznie polskie, *tlukanica* i *tlukacz*, stanowią polonizację tego obcego zapożyczenia. Bez wątpienia rodzimy jest *tluczek*. *Makohon* ‘tłuczek’, ‘tłuczek w stępie’ to pożyczka leksykalna, która nie uległa polonizacji.

## Žmykać ‘prać w ręku’

Dialektalne *žmykać* ‘prać w ręku’, występujące w południowo-wschodniej Polsce oraz w polskich dialektach kresowych, Rieger uznaje za ukrainizmy (Rieger, 2011/2019c, ss. 169, 170). Pelcowa zalicza *žmykać* ‘prać w rękach’ do wyrazów pozostających w kręgu związków językowych wschodniosłowiańskich (Pelcowa, 1994, s. 89), później jednak zauważa, że „wspólnota tego polskiego dialektyzmu kresowego z językiem ukraińskim i białoruskim wynika wyłącznie z sąsiedztwa terytorialnego” (Pelcowa, 2001, s. 67, 2012a, s. 258).

Wyraz *žmykać* jako pochodny od psł. \*žęti, \*žьmъ nie ma żadnych obcych cech formalnych, zatem o pożyczce może ewentualnie przesądzić jego geografia i historia.

Należy je przedstawić szczególnie dokładnie. Znajomość tego wyrazu nie ogranicza się tylko do języka polskiego i ukraińskiego.

Przede wszystkim powszechnie występuje w języku słowackim. Notowany jest tu od XVIII wieku, por. *žmykat’* ‘wyciskać’ z Gemeru oraz *žmykanie* ‘wyciskanie, wyżymanie’ z 1741 roku ze środkowej Słowacji (wieś Krupina; HSSJ, t. 7, s. 479). Współcześnie znane jest *žmykat’* ‘wyciskać, wyżymać’, *žmyknút’* ‘wycisnąć, wyżyć’ (SSJ, t. 6, s. 826). W gwarach wyraz ten notowany jest w postaciach *žmikat’*, *žmíxať*, *šmikat’* w całej niemal Słowacji, poza wąskimi peryferiami na samym zachodzie, północy i wschodzie, notowano też liczne formy prefiksalne *vižmikat’*, *vyžmíxať*, *višmikat’* itp. W gwarach ukraińskich na wschodzie Słowacji nie rejestrowano tego wyrazu, tylko *krútiti* (ASJ, t. 4, m. 400 i komentarz na s. 256). Ten szeroki zasięg w gwarach słowackich potwierdzają też liczne słowackie słowniki gwarowe, np. z zachodu: *žmychat* (bielizeň) (Dovičičová, 2000,



Il. 11. *Žmykać* ‘prać w ręku’, fot. Urszula Stanisław

s. 765), *žmíchat* (Hečka, 2001, s. 365), *žmíchat* (Iváková, 2018, s. 81), *žmíchat* (Karab, 2004, s. 169), z Gemeru *žmíchat*, *žmíkat* (Štefeková, 2006, s. 199), *žmíkat'* (Orlovský, 1982, s. 422), ze środkowego Szarysza *žmíkat* (Buffa, 2004, s. 337), z Zemplína *žmýkat'* (Kertés, 2010, s. 181).

W słownikach czeskich przytaczane jest *žmíkati* ‘wyżymać’ z powołaniem się na autorów słowackich Antona Bernoláka, Jana Kollára, Pavla Dobšinského (Jungmann, 1835–1839, t. 5, s. 866; Kott, 1878–1893, t. 5, s. 870), ale w atlasie gwarowym *žmejchat* (*žmýchat*) ‘wyżymać’ odnotowano w dosyć szerokim areale w południowych Czechach koło Czeskich Budziejowic (ČJA, t. 1, ss. 320, 323). Może tu stanowić relikwyt pierwotnej wspólnoty lub niezależną innowację. Mało prawdopodobna jest natomiast późniejsza pożyczka.

Przedstawiony materiał zdecydowanie przemawia za rodzimością tych form w języku słowackim i czeskim.

Czasownik *žmykać* jest także dobrze poświadczony w języku ukraińskim. Hrinczenko notuje *жма́кати* i *жмакува́ти* w znaczeniu ‘miać, gnieść’ oraz *жмі́кати* ‘prać’ (koszulę) z przykładem z Werchratskiego, z Ukrainy Zakarpackiej (Грінченко, 1907–1909/1958, t. 1, s. 487). Współcześnie notowane jest tylko *жма́кати* i *жмакува́ти* ‘miać, gnieść’ (SUM, t. 2, s. 537). Ma on natomiast liczne potwierdzenia z gwar południowo-zachodniej Ukrainy, zwłaszcza na pograniczu ukraińsko-polskim, w tym też w gwarach ukraińskich na terenie Polski pod Biłgorajem, Tomaszowem Lubelskim, Lubaczowem, Przemyślem i Krosnem. W SDUP, s. 72 (nr 420) notowano go w znaczeniu ‘prać w rękach’ w różnych postaciach fonetycznych, najczęściej *жмі́кати*, *жмы́кати*, ale też *жмака́ти*, *жме́кати*, *жмы́акати*, *жме́акати* itp., także z przejściem *ж > з* w nagłosie. Rieger (1995, s. 155) przytacza *žmykaty* ‘prać w rękach’ z dialektów łemkowskich na terenie Polski i Słowacji. Janów potwierdza *žmykaty*, częściej *žmakaty* ‘prać w rękach’, ‘wyżymać’ z Huculszczyzny z okolic Kołomyi (Janów, 2001, s. 289), Negiryč również z Huculszczyzny ze wsi Berezów (Березів): *жма́кани* ‘ręczne pranie bielizny’, *жма́кати* ‘prać ręcznie bieliznę’, *жма́катиси* ‘prać własną bieliznę’ (Геррич, 2008, s. 70), a Шило *жма́кати*, *жмі́кати*, *жмо́кати*, *жне́кати*, ‘prać w rękach’ z gwar naddniestrzańskich (Шило, 2008, s. 117). Najdalej na północ w południowo-zachodniej Ukrainie SDUP notuje *з’мы́кати*, *з’мі́кати* z miejscowości Mosty Wielkie (na północ od Żółkwi) (SDUP, s. 72), a Horbacz *жмі́кати* ‘miać, gnieść, prać namydloną bieliznę’ z Romanowa koło Łucka (Горбач, 1965, s. 45).

W języku rosyjskim, jak podaje Dal, *жмыкать* ‘myć, prać’ występuje w gwarach nadwołżańskich w okolicach Tweru i Uljanowska (dawniej Symbirsk) (Даль, 1955–1956, t. 1, s. 527).

W dialektach białoruskich pojawia się z rzadka *жмы́каць* ‘przecierać’ w północno-wschodniej Litwie koło Ignalina, *жмяць* ‘przyciskać’ w Poleskiszkach koło Woronowa nad granicą litewską oraz w kilku rozproszonych punktach *жмаць* ‘prać’ i ‘wyciskać’. Wchodzi tu w grę relikty pierwotnej wspólnoty lub niezależna innowacja. Natomiast późniejsza pożyczka z języka ukraińskiego jest tu mało prawdopodobna.

Do takiego zasięgu *żmykać* w gwarach ukraińskich i białoruskich nawiązują też dialekty wschodniosłowiańskie na Białostocczyźnie. Formy tej w AGWB nie ma w ogóle, zanotowano jedynie w rozproszeniu formy *adżym<sup>1</sup>ac<sup>1</sup>i*, *adżym<sup>1</sup>ac<sup>1</sup>* (AGWB, t. 6, ss. 64–65, m. 124).

Warto więc przyjrzeć się, jak przedstawia się polskie dialektalne *żmykać* ‘prać w rękach’ na tak zarysowanym tle słowiańskim.

Ma ono dosyć bogatą dokumentację. W MAGP zostało przedstawione wśród map z nazwami o zasięgach wschodniopolskich, a jego zasięg na mapie w południowo-wschodniej Polsce wyznaczono za pomocą izoleksy obejmującej dosyć szerokie pasmo przygraniczne w powiatach: Chełm, Krasnystaw, Hrubieszów, Zamość, Biłgoraj, Tomaszów Lubelski, Lubaczów, Rzeszów, Jarosław, Brzozów, Krosno i Sanok (MAGP, t. 12, ss. 71–74, m. 566 i ss. 182–186, m. 597). Zapisywano tu głównie *żmykać*, ale w Płazowie pod Lubaczowem też *żmiakać*, a w Michałowie pod Jarosławiem *żmiekać*. Poza tym u przesiedleńców z Kresów zapisano: u pochodzących z miejscowości Tuligłowy *żmiekać*, ze Starej Huty koło Buczacza *żmnykać*, a z Rzewuszek pod Kowlem *wyżmykać*.

Pelcowa na kilku mapach (Pelcowa, 1985, ss. 34–35, m. VII, 1997, s. 199, m. III i najpełniej 2001, m. 64 oraz w SGL VIII, ss. 481–482) oprócz *żmykać* poświadczonego w południowo-wschodniej Lubelszczyźnie, dokładnie tak samo jak na mapach MAGP, wyznacza też zasięg formy *żmać* ‘prać w rękach’ w kilkunastu punktach na Lubelszczyźnie północno-wschodniej na północ od Włodawy.

Dalsze liczne poświadczenia form *żmykać*, *żmiekać* ‘prać w rękach’ przynosi kartoteka SGP, wszystkie one jednak mieszczą się w granicach wyznaczonych przez mapę MAGP (t. 12, s. 566). Znajdują się tam również dalsze przykłady z polskich gwar południowokresowych, jak np. u przesiedleńców spod Tarnopola: z Hanaczowa, Kozłowa i Kaczanówki *żmykać* oraz w zniekształconych postaciach *żnikać*, *żnykać*, *żnykać*, *żnykaty*

z Sorocka (Tarnopol 2007, nr 1141) oraz spod Lwowa: z miejscowości Tuligłowy *żmekać*, z Ilnika *zmykać* i z Kołtowa *żńakać* (Lwów 2015, s. 149, nr 1141). Cechosz-Felczyk (2004, s. 271) podaje *żmiekać* ‘prac w rękach’ z Oleszkowiec na Podolu.

Czasowniki *przeżmykać*, *żmykać* ‘prac ręcznie’ zachowały się w gwarze wsi Rogi w okolicach Krosna na Podkarpaciu (Drozd, 2025, s. 759) oraz w sąsiedniej Lubatowej<sup>9</sup>.

Ograniczone zasięgi *żmykać* ‘prac w rękach’ w gwarach polskich, mimo ich znacznej frekwencji na tym terytorium pogranicznym, przemawiają raczej za pożyczką z języka ukraińskiego (por. w polskich gwarach górali bukowińskich – *żmakać* ‘prac w rękach’ oraz ukr. bukowińskie *жмакати* ‘ts.’ – Greń & Krasowska, 2008, s. 254). Tak szerokie nawiązania w gwarach słowiańskich pozwalają jednak wysunąć hipotezę, że niewykluczona jest tu w przeszłości wspólnota czesko-słowacko-ukraińsko-białorusko-polska.

Analiza przedstawionych wyrazów jest kolejnym argumentem przemawiającym za koniecznością wnikliwej interpretacji leksemów charakterystycznych dla obszaru pogranicza przy ustalaniu źródeł zapożyczeń. Szczegółowe prześledzenie geografii, rozwoju poszczególnych form, kierunków napływu wyrazów omówionych w tekście pokazuje wielość sposobów przenikania poszczególnych jednostek leksykalnych do pogranicznych systemów gwarowych. Najbardziej interesujące wydają się te przykłady, w których mamy do czynienia z jednakowym rezultatem rozwoju, choć u początków leżały zupełnie inne procesy fonetyczne.

---

<sup>9</sup> Informacja z badań terenowych Doroty K. Rembiszewskiej (2025 rok).

## Skróty bibliograficzne

- AGB – *Atlas gwar bojkowskich* (T. 1–7) (Rieger, 1980–1991).
- AGM – *Atlas gwar mazowieckich* (T. 1–10) (Horodyska-Gadkowska i in., 1971–1992).
- AGP – *Atlas gwar polskich* (T. 1–4) (Dejna i in., 1998–2002).
- AGWB – *Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny* (T. 1–10) (Glinka i in., 1980–2012).
- AJDŁ – *Atlas językowy dawnej Łemkowszczyzny* (T. 1–8) (Stieber, 1956–1964).
- AJK – *Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich* (T. 1–15) (Stieber & Popowska-Taborska, 1964–1978).
- AJKLW – *Atlas języka i kultury ludowej Wielkopolski* (T. 1–11) (Sobierajski & Burszta, 1979–2005).
- ASJ – *Atlas slovenského jazyka* (T. 1–4) (Štolc i in., 1968–1984).
- Bańkowski SE – *Etymologiczny słownik języka polskiego* (T. 1–2) (Bańkowski, 2000).
- BER – *Български етимологичен речник* (T. 1–) (Георгиев, 1971–).
- Boryś SE – *Słownik etymologiczny języka polskiego* (Boryś, 2005).
- Brückner SE – *Słownik etymologiczny języka polskiego* (Brückner, 1927/1985).
- BZC – *Biblia królowej Zofii (szarospatacka)* (1965–1971).
- ČJA – *Český jazykový atlas* (T. 1–6) (Balhar & Jančák, 1992–2011).
- Dejna AtlKiel – *Atlas gwarowy województwa kieleckiego* (T. 1–6) (Dejna, 1962–1968).
- ESBM – *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы* (T. 1–14) (Мартынаў i in., 1978–2017).
- ESSJ – *Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд* (T. 1–) (Трубачев i in., 1974–).
- ESUM – *Етимологічний словник української мови* (T. 1–6) (Мельничук, 1982–2012).
- Hajn – *Nasza mowa. Zbiór znaczeń gwary Podlasia. Dawne życie, przedmioty, obyczaje, obrzędy* (Awksentiuk & Chilimoniuk, 2017).
- Hinze DLK – *Wörterbuch und Lautlehre der deutschen Lehnwörter im Pomoranischen (Kaschubischen)* (Hinze, 1965).
- HSBM – *Гістарычны слоўнік беларускай мовы* (T. 1–37) (Жураўскі & Булыка, 1982–2017).

- HSSJ – *Historický slovník slovenského jazyka* (T. 1–7) (Majtán, 1991–2008).
- JPE – *Język polski i jego historia z uwzględnieniem innych języków na ziemiach polskich* (Cz. 1–2) (Łoś i in., 1915).
- Karłowicz SWO – *Słownik wyrazów obcego a mniej jasnego pochodzenia używanych w języku polskim* (T. 1–3) (Karłowicz, 1894–1905).
- Kartoteka SXVII–XVIII – *Kartoteka Słownika języka polskiego XVII i 1. połowy XVIII wieku* (b.d.).
- Kartoteka SGP – *Kartoteka Słownika gwar polskich* (b.d.).
- KHSBM – *Кароткі гістарычны слоўнік беларускай мовы* (Булька, 2015).
- KPR – *Kuchnia polska regionalna* (Kwasowska & Zagórska, 1989).
- LAV – *Лексічны атлас беларускіх народных гаворак* (T. 1–5) (Бірыла & Мацкевіч, 1993–1998).
- Lorentz GPom – *Gramatyka pomorska* (T. 1–3) (Lorentz, 1958–1962).
- Lorentz PW – *Pomoranisches Wörterbuch* (T. 1–5) (Lorentz, 1958–1983).
- LPol – *Лексика Полесья. Материалы для полесского диалектного словаря* (Голстой, 1968).
- Lwów 2015 – *Słownictwo gwarowe przesiedleńców z Ukrainy: Słownik porównawczy kilku wsi we Lwowskiem* (Czarnecka & Kowalska, 2015).
- MAGP – *Mały atlas gwar polskich* (T. 1–13) (Nitsch & Karaś, 1957–1970).
- Mańczak PSE – *Polski słownik etymologiczny* (Mańczak, 2017).
- MSDS – *Мова Сенненічыны: Дыялектны слоўнік* (T. 1–2) (Курцова & Кунцевіч, 2015).
- NMP – *Nazwy miejscowe Polski* (T. 1–16) (Rymut i in., 1996–2021).
- NSJP – *Nowy słownik języka polskiego* (T. 1–2) (Lehr-Splawiński, 1938–1939).
- OKDA 2 – *Общекарпатский диалектологический атлас* (T. 2) (Бернштейн & Клепикова, 1994).
- OKDA 5 – *Общекарпатский диалектологический атлас* (T. 5) (Ripka, 1997).
- OLA 11 – *Общеславянский лингвистический атлас: Серия лексико-словообразовательная* (w druku) (T. 11).
- PrWb – *Preussisches Wörterbuch* (T. 1–6) (Riemann i in., 1974–2005).
- PS – *Příruční slovník jazyka českého* (T. 1–8) (Hujer i in., 1935–1957).
- RóżnSłow – *Różnojęzyczne słownictwo gwarowe Podlasia, Suwalszczyzny i północno-wschodniego Mazowsza* (Maryniakowa i in., 2014).
- RSHJ – *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* (T. 1–21) (Белић, 1959–2020).
- SDUP – *Studia nad dialektologią ukraińską i polską* (Karaś, 1975).
- SGKP – *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego* (T. 1–15) (Sulimierski i in., 1880–1902).
- SGL I – *Słownik gwar Lubelszczyzny: T. 1. Rolnictwo, narzędzia rolnicze, prace polowe, zbiór i obróbka zbóż* (Pelcowa, 2012b).
- SGL VI – *Słownik gwar Lubelszczyzny: T. 6. Pokarmy* (Pelcowa, 2019a).
- SGL VII – *Słownik gwar Lubelszczyzny: T. 7. Odzież i obuwie* (Pelcowa, 2019b).

- SGL VIII – *Słownik gwar Lubelszczyzny: T. 8. Człowiek i rodzina, higiena i choroby, meble, sprzęty i prace domowe* (Pelcowa i in., 2020).
- SGP – *Słownik gwar polskich* (Т. 1–35) (Karaś i in., 1977–2023).
- SGPK – *Słownik gwar polskich* (Т. 1–6) (Karłowicz, 1900–1911).
- SGŚ – *Słownik gwar śląskich* (Т. 1–18) (Wyderka, 2000–2024).
- SGŚC 1 – *Słownik gwarowy Śląska Cieszyńskiego* (Wronicz, 1995).
- SGŚC 2 – Wronicz, J. (Red.). (2010). *Słownik gwarowy Śląska Cieszyńskiego* (Wronicz, 2010).
- SGTS – *Сельская гаспадарка. Тэматычны слоўнік* (Астрэйка і in., 2010).
- Siatkowski BFJP – *Bohemizmy fonetyczne w języku polskim* (Т. 1–2) (Siatkowski, 1965–1970).
- SJPas – *Słownik języka Jana Chryzostoma Paska* (Т. 1–2) (Koneczna & Doroszewski, 1965–1973).
- SJPD – *Słownik języka polskiego* (Т. 1–11) (Doroszewski, 1958–1969).
- Sławski SE – *Słownik etymologiczny języka polskiego* (Т. 1–5) (Sławski, 1952–1982).
- SMPP – *Słownik mówionej polszczyzny północnokresowej* (Grek-Pabisowa i in., 2017).
- SOWM – *Słownik gwar Ostródzkiego, Warmii i Mazur* (Т. 1–9) (Stamirowska i in., 1987–2021).
- SP – *Słownik prasłowiański* (Т. 1–) (Sławski & Jakubowicz, 1974–).
- SPXVI – *Słownik polszczyzny XVI wieku* (Т. 1–37) (Mayenowa i in., 1966–1995).
- SPZB – *Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча* (Т. 1–5) (Мацкевіч, 1979–1986).
- SRJ XI–XVII – *Словарь русского языка XI–XVII вв.* (Т. 1–32) (Бархударов і in., 1975–2023).
- SRNG – *Словарь русских народных говоров* (Т. 1–52) (Филин і in., 1965–2021).
- SSJ – *Slovník slovenského jazyka* (Т. 1–6) (Peciar, 1959–1968).
- SSJČ – *Slovník spisovného jazyka českého* (Т. 1–4) (Havránek, 1960–1971).
- SSN – *Slovník slovenských nářečí* (Т. 1–3) (Ripka & Ferenčíková, 1994–2021).
- SSNO – *Słownik staropolskich nazw osobowych* (Т. 1–7) (Taszycki, 1950–1965).
- SSRLJ – *Словарь современного русского литературного языка* (Т. 1–17) (Филин, 1950–1965).
- SStp – *Słownik staropolski* (Т. 1–11) (Urbańczyk, 1953–2004).
- SSUM – *Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.* (Т. 1–2) (Гумецька & Керницький, 1977–1978).
- SUGM – *Словник українських говірок Бузько-Інгульського межиріччя* (Спанатій і in., 2018).
- SUM – *Словник української мови* (Т. 1–11) (Білодід, 1970–1980).
- SUM XVI–XVII – *Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.* (Т. 1–18) (Гринчишин & Чікало, 1994–2022).
- SW – *Słownik języka polskiego* (Т. 1–8) (Karłowicz i in., 1908–1927).
- SWil – *Słownik języka polskiego* (Т. 1–2) (Zdanowicz i in., 1861).
- SychKoc – *Słownictwo kociewskie na tle kultury ludowej* (Т. 1–3) (Sychta, 1980–1985).

- Tarnopol 2007 – *Słownictwo gwarowe przesiedleńców z Ukrainy. Słownik porównawczy kilku wsi w Tarnopolskiem* (Rieger, 2007).
- TRMJ – *Толковен речник на македонскиот јазик* (Т. 1–6) (Конески, 2003–2014).
- TSBM – *Тлумачальны слоўнік беларускай мовы* (Т. 1–5) (Атраховіч, 1977–1984).
- TurSł – *Тураўскі слоўнік* (Т. 1–5) (Крывіцкі і in., 1982–1987).
- Vasmer ESRJ – *Этимологический словарь русского языка* (Т. 1–4) (Фасмер, 1964–1973).

## Bibliografia

- Abramowicz, Z. (2010). *Antroponimia Żydów białostockich*. Wydawnictwo Trans Humana.
- Arct, M. (1916). *Słownik ilustrowany języka polskiego* (T. 1–2). Wydawnictwo M. Arcta.
- Arct, M. (ok. 1920). *Słownik staropolski*. Wydawnictwo M. Arcta. <https://bc.wbp.lublin.pl/dlibra/publication/9161/edition/3296/m-arcta-slownik-staropolski-arct-michal-1840-1916>
- Awksentiuk, M., & Chilimoniuk, M. (2017). *Nasza mowa. Zbiór znaczeń gwary Podlasia. Dawne życie, przedmioty, obyczaje, obrzędy* [Hajn]. Kresowa Agencja Wydawnicza.
- Balhar, J., & Jančák, P. (Red.). (1992–2011). *Český jazykový atlas* [ČJA] (T. 1–6). Academia.
- Bańkowski, A. (2000). *Etymologiczny słownik języka polskiego* [Bańkowski SE] (T. 1–2). Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Basaj, M., & Siatkowski, J. (2006). *Bohemizmy w języku polskim: Słownik*. Wydział Polonistyki, Uniwersytet Warszawski.
- Berneker, E. (1908–1913). *Slavisches etymologisches Wörterbuch*. Carl Winter.
- Bezlaj, F. (1977–2005). *Etimološki slovar slovenskega jezika* (T. 1–4). Mladinska knjiga.
- Biblia królowej Zofii (szarospatacka) wraz ze staroczeskim przekładem Biblii* [BZC] (S. Urbańczyk & V. Kyas, Red.). (1965–1971). Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo PAN.
- Bień-Bielska, H. (1959). *Słownictwo Warmii i Mazur: Wierzenia i obrzędy* (T. 8). Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Blanár, V. (1961). *Zo slovenskej historickej lexikológie*. Slovenská akadémia vied.
- Boryś, W. (2005). *Słownik etymologiczny języka polskiego* [Boryś SE]. Wydawnictwo Literackie.
- Brandl, V. (1876). *Glossarium illustrans bohemico-moravicae historiae fontes*. Literaricon Verlag UG.

- Brückner, A. (1895). Z rękopisów petersburskich: Średniowieczne słownictwo polskie. *Prace Filologiczne*, 5, 1–52.
- Brückner, A. (1901). Zur Stellung des Polnischen. *Archiv für slavische Philologie*, 23, 230–241.
- Brückner, A. (1908). N- und U-Doubletten im Slavischen. *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen*, 42, 332–369.
- Brückner, A. (1909). Z historii wyrazów. *Prace Filologiczne*, 7, 182–190.
- Brückner, A. (1985). *Słownik etymologiczny języka polskiego* [Brückner SE]. Wiedza Powszechna. (Oryginalna praca opublikowana 1927).
- Buczyński, M. (1967). Wschodniosłowiańskie wpływy językowe w gwarze wsi Huszcza powiat Biała Podlaska. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin – Polonia: Sectio F*, 22(10), 223–256.
- Buffa, F. (2004). *Slovník šarišských nářečí*. Náuka.
- Bugiel, W. (1893). Tło ludowe *Balladyny*. *Wisła*, 7, 339–341, 557–580.
- Bugiel, W. (1910). *Studia i szkice literackie*. Nakład autora – Drukarnia Dziennika Poznańskiego.
- Caprari, M. (2007). *Kuchnia kresowa*. Wydawnictwo Bauer-Weltbild Media.
- Cechosz-Felczyk, I. (2004). *Słownictwo gwary Oleszkowiec i Hreczan (Greczan) na Podolu*. Instytut Języka Polskiego PAN.
- Chłudzińska-Świątecka, J. (1972). Budowa słowotwórcza rzeczowników w gwarach Warmii i Mazur. *Prace Filologiczne*, 22, 159–289.
- Cyran, W. (1960). *Gwary polskie w okolicach Siedlec*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich; Łódzkie Towarzystwo Naukowe.
- Czarkowski, L. (2009). *Słownik gwary ludowej w Ziemi Drohickej*. W B. Nowowiejski (Red.), *Dziewiętnastowieczne słowniczki gwarowe z Polski północno-wschodniej* (ss. 131–219). Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Czarnecka, K., & Kowalska, D. A. (Red.). (2015). *Słownictwo gwarowe przesiedleńców z Ukrainy: Słownik porównawczy kilku wsi we Lwowskiem* [Lwów 2015]. Wydawnictwo Lexis.
- Czyżewski, F. (1976). Wpływy ukraińskie w gwarze osady Łomazy powiat Biała Podlaska. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, 15, 105–118.
- Czyżewski, F. (1986a). *Atlas gwar polskich i ukraińskich okolic Włodawy*. Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej.
- Czyżewski, F. (1986b). Zapożyczenia ukraińskie w gwarach b. powiatu włodawskiego. *Studia nad polszczyzną kresową*, 4, 81–107.
- Dejna, K. (1962–1968). *Atlas gwarowy województwa kieleckiego* [Dejna AtlKiel] (T. 1–6). Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Dejna, K. (1974–1985). Słownictwo ludowe z terenu byłych województw kieleckiego i łódzkiego. *Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego*, 20–31.
- Dejna, K. (1981). *Atlas polskich innowacji dialektalnych*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Dejna, K. (1993). *Dialekty polskie*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

- Dejna, K., Gala, S., Zdaniukiewicz, A., & Czyżewski, F. (1998–2002). *Atlas gwar polskich* [AGP] (T. 1–4). Upowszechnianie Nauki – Oświata „UN-O”.
- Dobracki, M. (1669). *Polnische teutsch erklärte Sprachkunst*. Johann Seiffert.
- Doroszewski, W. (Red.). (1958–1969). *Słownik języka polskiego* [SJPd] (T. 1–11). Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Dovičičová, M. (2000). *Krátky slovník nárečia slovenského záhoráckeho stupavského*. Print-Servis.
- Drozd, T. (2025). *Słownik gwary wsi Rogi na Podkarpaciu* (D. K. Rembiszewska & K. Sikora, Oprac. i red. nauk.). Stowarzyszenie Miłośników Wsi Rogi.
- Dworakowski, S. (1935). *Zwyczaje rodzinne w powiecie wysokomazowieckim*. Towarzystwo Naukowe Warszawskie.
- Dzwonkowski, J. J. (ok. 1750). *Anweisung zu einer gründlichen polnischen Orthographie*. Johann Dzwonkowski.
- Falińska, B. (2020). *Dialog pokoleń. Słownictwo ludowe Mazowsza, Podlasia i Suwalszczyzny w układzie tematycznym. Pożywienie cz. 1: Byłe województwo suwalskie*. Wydawnictwo Paper & Tinta Barbara Tokłowicz.
- Falińska, B., & Konopka, J. (2021). *Dialog pokoleń. Słownictwo ludowe Mazowsza, Podlasia i Suwalszczyzny w układzie tematycznym. Byłe województwo łomżyńskie. Pożywienie cz. 1*. Dom Wydawniczy ELIPSA.
- Fałowski, A. (2018). Wschodniosłowiańskie zapożyczenia leksykalne w języku staropolskim. W *Z polskich studiów slawistycznych: T. 13. Prace na XVI Międzynarodowy Kongres Sławistów w Belgradzie: Cz. 2. Językoznawstwo* (ss. 29–40). Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Fiedoruk, A. (2006). *Kuchnia podlaska*. Zysk i S-ka.
- Frischbier, H. (1882–1883). *Preussisches Wörterbuch: Ost- und westpreussische Provinzialismen in alphabetischer Folge* (T. 1–2). Th. Chr. Enslin.
- Giedroyc, F. (1931–1933). *Polski słownik lekarski* (T. 1–2). Wydawnictwo Kasy im. Mianowskiego.
- Glinka, S., Maryniakowa, I., Obrębska-Jabłońska, A., & Siatkowski, J. (Red.). (1980–2012). *Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny* [AGWB] (T. 1–10). Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk (Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy); Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Gloger, Z. (1893). Słownik gwary ludowej w Tykocińskim. *Prace Filologiczne*, 4, 795–904.
- Gloger, Z. (2015). *Zygmunt Gloger: Pisma rozproszone: T. 2. 1877–1889* (J. Ławski & J. Leończuk, Red.). Książnica Podlaska. (Oryginalna praca opublikowana 1877).
- Górniewicz, H. (1973). *Dialekt malborski: T. 2. Słownik* (Cz. 1). Gdańskie Towarzystwo Naukowe.
- Grek-Pabisowa, I., Handke, K., Ostrówka, M., & Zielińska, A. (Oprac.). (1998). *Bohatyrowicze sto lat później*. Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk (Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy); Towarzystwo Naukowe Warszawskie.
- Grek-Pabisowa, I., Ostrówka, M., & Jankowiak M. (2017). *Słownik mówionej polszczyzny północnokresowej* [SMPP]. Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk. <https://hdl.handle.net/20.500.12528/128>

- Greń, Z., & Krasowska, H. (2008). *Słownik górali polskich na Bukowinie*. Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk (Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy); Fundacja Slawistyczna.
- Gruszczyński, W. (2010). Jednostka opisu leksykograficznego w słowniku historycznym języka polskiego XVII i 1. połowy XVIII wieku. *Poradnik Językowy*, 2010(4), 26–40.
- Havránek, B. (Red.). (1960–1971). *Slovník spisovného jazyka českého* [SSJČ] (T. 1–4). Academia.
- Hečka, B. (2001). *Krátky slovník nárečia slovenského Suchá nad Parnou*. Print-Servis.
- Hinze, F. (1965). *Wörterbuch und Lautlehre der deutschen Lehnwörter im Pomoranischen (Kaschubischen)* [Hinze DLK]. De Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783112758458>
- Horodyska-Gadkowska, H. (1967). *Polskie słownictwo gwarowe z zakresu hodowli zwierząt domowych*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Horodyska-Gadkowska, H., Strzyżewska-Zaremba, A., & Kowalska, A. (Oprac.). (1971–1992). *Atlas gwar mazowieckich* [AGM] (T. 1–10). Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Hrabec, S. (1949). *Elementy kresowe w języku niektórych pisarzy polskich XVI i XVII wieku*. Towarzystwo Naukowe w Toruniu.
- Hrabec, S. (1955). O polskiej gwarze wsi Duliby w byłym powiecie buczackim. *Rozprawy Komisji Językowej ŁTN*, 3, 31–76.
- Hrabec, S., & Peplowski, F. (1963). *Wiadomości o autorach i dziełach cytowanych w Słowniku Lindego*. Państwowe Wydawnictwo Wiedza Powszechna.
- Hujer, O., Smetánka, E., & Weingart, M. (1935–1957). *Průruční slovník jazyka českého* [PS] (T. 1–8). Česká akademie věd a umění; Státní pedagogické nakladatelství.
- Ignaciuk, J. (2011). *Swatanie, ogłędziny i przyjazd po pannę młodą*. Archiwum Programu Historia Mówiona. Pobrano 1 listopada 2022, z [https://biblioteka.teatrnn.pl/Content/51467/HM\\_Ignaciuk\\_Jan\\_2011\\_02\\_15\\_Swatanie,\\_ogledziny\\_i\\_przyjazd\\_po\\_panne\\_mloda.pdf](https://biblioteka.teatrnn.pl/Content/51467/HM_Ignaciuk_Jan_2011_02_15_Swatanie,_ogledziny_i_przyjazd_po_panne_mloda.pdf)
- Iváková, A. (2018). *Žochársky krátky slovník topolčianskeho nárečia*. Vydavateľstvo Pozsony/Pressburg/Bratislava.
- Janiak, B. (1986). Teksty gwarowe z Niemirowa. *Studia nad polszczyzną kresową*, 4, 119–121.
- Janów, J. (2001). *Słownik huculski* (J. Rieger, Oprac. i przygot. do druku). Wydawnictwo Naukowe DWN.
- Januszewska, L., & Zakhutska, O. (2012). Obrzędowa leksyka weselna wybranych wsi szlacheckich i chłopskich za Zbruczem (na przykładzie wsi Siaberka i Hreczany). W E. Dzięgiel, K. Czarnecka, & D. A. Kowalska (Red.), *Język polski dawnych Kresów Wschodnich: T. 5. Polskie dziedzictwo językowe na dawnych Kresach (ss. 83–91)*. Wydawnictwo Naukowe Semper.
- Jungmann, J. (1835–1839). *Slovník česko-německý* (T. 1–5). Knížecí arcibiskupská knihtiskárna.

- Kajtoch, W. (2015). Esej o tym, jak pan Jan Chryzostom Pasek z Moskwą wojował. *Przegląd Wschodnioeuropejski*, 6(1), 105–121.
- Karab, C. (2004). *Krátky slovník nářečia slovenského drahovského*. Print-Servis.
- Karaś, M. (Oprac.). (1975). *Studia nad dialektologią ukraińską i polską: Z materiałów b. Katedry Języków Ruskich UJ* [SDUP]. Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Karaś, M., Reichan, J., Okoniowa, J., & Kucharzyk, R. (Red.). (1977–2023). *Słownik gwar polskich* [SGP] (T. 1–35). Zakład Narodowy im. Ossolińskich; Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk.
- Karłowicz, J. (1894–1905). *Słownik wyrazów obcego a mniej jasnego pochodzenia używanych w języku polskim* [Karłowicz SWO] (T. 1–3). Nakład autora, Gebethner i Wolff.
- Karłowicz, J. (Red.). (1900–1911). *Słownik gwar polskich* [SGPK] (T. 1–6). Akademia Umiejętności.
- Karłowicz, J. (1984). Podręcznik czystej polszczyzny dla Litwinów i Petersburszczan (E. Smułkowa, Oprac.). *Studia nad polszczyzną kresową*, 3, 33–81.
- Karłowicz, J., Kryński, A., & Niedźwiedzki, W. (Red.). (1908–1927). *Słownik języka polskiego* [SW] (T. 1–8). Nakładem prenumeratorów, Kasa im. Mianowskiego.
- Karplukówna, M. (1973). *Słownik Jana Cervusa z Tucholi*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Kartoteka *Słownika języka polskiego XVII i I. połowy XVIII wieku* [Kartoteka SXVII–XVIII]. (b.d.). <https://www.rcin.org.pl/dlibra/publication/20029?language=pl>
- Kartoteka *Słownika gwar polskich* [Kartoteka SGP]. (b.d.). <https://rcin.org.pl/dlibra/publication/37156?language=pl>
- Kąś, J., & Rak, M. (2024–2025). *Ilustrowany słownik gwary i kultury spiskiej* (T. 1–2). Wydawnictwo Księgarnia Akademicka.
- Kertés, V. (2010). *Zemplínsky slovník: Príslovia a porekadlá*. Jozef Rovňák – Excel.
- Knapski, G. (1621, 1643). *Thesaurus polono-latino-graecus*. F. Caesario.
- Kondratiuk, M. (1975). [Ankieta]. W *Беларуска-польскія ізалексы* (ss. 50–56). Академия наук Белорусской ССР.
- Kondratiuk, M. (2021). *Kultura materialna wsi białostockiej i jej zmiany w świetle gwar ludowych XX wieku*. Fundacja im. Księcia Konstantego Ostrogińskiego.
- Koneczna, H., & Doroszewski, W. (Red.). (1965–1973). *Słownik języka Jana Chryzostoma Paska* [SJPas] (T. 1–2). Wydawnictwo PAN.
- Koniusz, E. (1983). Kresowe elementy leksykalne i semantyczne w języku powieści ludowych J. I. Kraszewskiego. *Studia nad polszczyzną kresową*, 2, 127–138.
- Koniusz, E. (1984). Wpływy ruskie w języku powieści Józefa Ignacego Kraszewskiego. *Język Polski*, 64, 40–51.
- Koniusz, E. (2001). *Polshczyzna z historycznej Litwy w Słowniku gwar polskich Jana Karłowicza*. Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej.
- Kostecka-Sadowa, A. (2015). *Rzeczownikowe zapożyczenia wschodniosłowiańskie w gwarach polskich*. Instytut Języka Polskiego PAN.

- Kostecka-Sadowa, A. (2018). Leksyka gwary polskiej przesiedleńców z Trembowli i Wierzbowiec na Podolu. *Prace Językoznawcze*, 20(2), 299–314. <https://doi.org/10.31648/pj.4565>
- Kość, J. (2000). Archaizmy a interferencje w strefie polsko-ukraińskich kontaktów językowych. *Slavia Orientalis*, 49, 451–462.
- Kott, F. Š. (1878–1893). *Česko-německý slovník, zvláště gramaticko-frazeologický* (T. 1–7). František Šimáček.
- Kowalska, A. (1975–1979). *Zróżnicowanie słowotwórcze gwar Mazowsza i Podlasia: Rzeczownik* (T. 1–2). Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Krawczyk, A. (2007). *Zapożyczenia leksykalne w sytuacji wielojęzyczności: Ukrainizmy i rusycyzmy w gwarze Maćkowiec na Podolu*. Wydawnictwo DiG.
- Kremer, A. (1999). Słowniczek prowincjonalizmów podolskich. W J. Rieger (Red.), *Język polski dawnych Kresów Wschodnich: T. 2. Studia i materiały* (ss. 259–340). Wydawnictwo Semper. (Oryginalna praca opublikowana 1870).
- Księga gromadzka wsi Grotniki*. (1921). W B. Ulanowski (Red.), *Księgi sądowe wiejskie* (T. 1, ss. 671–680). Akademia Umiejętności.
- Kuraszkiewicz, W. (1931). Przegląd gwar województwa lubelskiego. W I. Czuma (Red.) *Monografia statystyczno-gospodarcza województwa lubelskiego* (T. 1, ss. 273–324). [s. n.].
- Kurzowa, Z. (1985). *Polszczyzna Lwowa i Kresów południowo-wschodnich do 1939 roku* (2. wyd., rozszerzone). Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Kurzowa, Z. (1993). *Język polski Wileńszczyzny i Kresów północno-wschodnich XVI–XX w.* Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kutrzebianka, A. (1938). Vesnica – danina miodowa. *Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych*, 7, 73–105.
- Kwasowska, B., & Zagórska, A. (Wybór i oprac.). (1989). *Kuchnia polska regionalna* [KPR]. Stopka.
- Kwaśnicka-Janowicz, A. (2018). *Staropolska terminologia bartnicza (na tle porównawczym)*. Lexis.
- Kwaśnicka-Janowicz, A. (2020). Problemy opisu zapożyczeń językowych w aspekcie diachronicznym (zapożyczenia wschodniosłowiańskie w staropolskiej terminologii bartniczej). *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego*, 76, 217–229. <https://doi.org/10.5604/01.3001.0014.6667>
- Lehr-Spławiński, T. (Red.). (1938–1939). *Nowy słownik języka polskiego* [NSJP] (T. 1–2). Evert i Michalski.
- Lehr-Spławiński, T. (1939). Pol. chłonać, otchłań. *Język Polski*, 24, 40–45.
- Lewaszkiewicz, T. (2017). *Język powojennych przesiedleńców z Nowogródka i okolicy*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
- Lexer, M. (1979). *Mittelhochdeutsches Handwörterbuch* (T. 1–3). S. Hirzel. (Oryginalna praca opublikowana 1872).
- Linde, S. B. (1951). *Słownik języka polskiego* (3. wyd., fotooffsetowe, T. 1–6). Drukarnia Zakładu Ossolińskich. (Oryginalna praca opublikowana 1854–1860).

- Lorentz, F. (1958–1962). *Gramatyka pomorska* [Lorentz GPom] (T. 1–3). Wydawnictwo PAN.
- Lorentz, F. (1958–1983). *Pomoranisches Wörterbuch* [Lorentz PW] (T. 1–5). Akademie-Verlag.
- Lübben, A. (1980). *Mittelniederdeutsches Handwörterbuch*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft. (Oryginalna praca opublikowana 1888).
- Łabko, W. D. (1975). [Ankieta]. W *Беларуска-польскія ізалексы*. Академия наук Белорусской ССР.
- Łesiów, M. (1956). Teksty gwarowe. *Język Polski*, 36, 36–39.
- Łętowski, A. (1915). *Miłujmy język ojczysty. Błędy nasze: Rzecz o czystości języka polskiego na Litwie*. Księgarnia Józefa Zawadzkiego.
- Łopaciński, H. (1892). Przyczynki do nowego słownika języka polskiego. *Prace Filologiczne*, 4, 173–279.
- Łopaciński, H. (1899). Najdawniejsze słowniki polskie drukowane. *Prace Filologiczne*, 5, 393–454, 681–976.
- Łoś, J., Rozwadowski, J., Brückner, A., Baudouin de Courtenay, J., Benni, T., Ułaszyn, H., Kryński, A. A., Rowiński, M., Nitsch, K., Ptaszycki, S., Kleczkowski, A., Willer, J., Schorr, M., Ojansuu, H., Wędkiewicz, S., Gawroński, A., & Estreicher, S. (Oprac.). (1915). *Język polski i jego historia z uwzględnieniem innych języków na ziemiach polskich* [JPE] (Cz. 1–2). Polska Akademia Umiejętności.
- Machek, V. (1957a). *Etymologický slovník jazyka českého*. Nakladatelství Československé akademie věd.
- Machek, V. (1957b). *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*. Nakladatelství Československé akademie věd.
- Majtán, M. (Red.). (1991–2008). *Historický slovník slovenského jazyka* [HSSJ] (T. 1–7). Veda, vydavateľstvo SAV.
- Mamotreky staropolskie* (W. Żurowska-Górecka & V. Kyas, Oprac.). (1972). Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Mańczak, W. (2017). *Polski słownik etymologiczny* [Mańczak PSE]. Polska Akademia Umiejętności.
- Maroszek, J., & Leończuk, J. (2011). *Wielka księga tradycji kulturalnych Puszczy Knyszyńskiej*. Lokalna Grupa Działania Puszcza Knyszyńska.
- Maryniakowa, I. (2011). *Słownik dawnej mowy mieszkańców Ciechanowca i okolicznych wsi na Podlasiu*. Łomżyńskie Towarzystwo Naukowe im. Wagów.
- Maryniakowa, I., Rembiszewska, D. K., & Siatkowski, J. (2014). *Różnojęzyczne słownictwo gwarowe Podlasia, Suwalszczyzny i północno-wschodniego Mazowsza* [RóżnSłow]. Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk (Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy).
- Mayenowa, M. R., Peplowski, F., & Mrowcewicz, K. (Red.). (1966–1995). *Słownik polszczyzny XVI wieku* [SPXVI] (T. 1–37). Zakład Narodowy im. Ossolińskich; Instytut Badań Literackich.
- Mazur, J. (1976–1978). *Gwary okolic Biłgoraja* (T. 1–2). Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

- Mažuranić, V. (1908–1922). *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik* (T. 1–2). Jugoslovenska Akademija Znanosti i Umjetnosti.
- Mędelska, J. (2000). *Język polskiej prasy wileńskiej (1945–1979): T. 2. Lata 1945–1959*. Wydawnictwo Uczelniane WSP w Bydgoszczy.
- Miklosich, F. (1886). *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*. W. Braumüller.
- Minikowska, T. (1980). *Wyrazy ukraińskie w polszczyźnie literackiej XVI w.* Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Moszyński, L. (1954). *Geografia niektórych zapożyczeń niemieckich w staropolszczyźnie*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Muka, A. (1911–1928). *Słownik dolnoserbbskeje rěcy a jeje narěcow / Wörterbuch der nieder-wendischen Sprache und ihrer Dialekte*. Domowina.
- Niederle, L. (1921). *Slovanské starožitnosti* (T. 3). Bursík a Kohout.
- Nitsch, K. (1948). *Studia z historii polskiego słownictwa*. PAU.
- Nitsch, K. (1955). Z dziejów polskich wyrazów *uzior, udzior*. W K. Nitsch, *Wybór pism polonistycznych* (T. 2, ss. 191–192). Zakład im. Ossolińskich. (Przedruk z: „Z dziejów polskich wyrazów *uzior, udzior*”, 1936, *Język Polski*, 21, 96, 149–150).
- Nitsch, K., & Karaś, M. (Red.). (1957–1970). *Mały atlas gwar polskich* [MAGP] (T. 1–13). Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Nowowiejski, B. (2010a). Białorutenizmy leksykalne w polszczyźnie wileńskiej przełomu XIX i XX wieku. W B. Nowowiejski, *Z zagadnień kontaktów językowych* (ss. 273–284). Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku. (Przedruk z: *Polsko-białoruskie związki językowe, literackie, historyczne i kulturowe*, ss. 13–22, M. Kondratiuk, Red., 2000, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku).
- Nowowiejski, B. (2010b). Cechy białoruskie w mowie mieszkańców Sokółki. W B. Nowowiejski, *Z zagadnień kontaktów językowych* (ss. 229–247). Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku. (Przedruk z: *Dzieje Lubelszczyzny*, t. 6, ss. 209–224, J. Bartmiński & M. Łesiów, Red., 1992, Lubelskie Towarzystwo Naukowe).
- Nowowiejski, B. (2010c). Polskie słowniczki gwarowe z XIX wieku jako źródło do badania przeszłości polsko-białoruskich stosunków językowych. W B. Nowowiejski, *Z zagadnień kontaktów językowych* (ss. 263–271). Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku. (Przedruk z: *Polsko-białoruskie związki językowe, literackie, historyczne i kulturowe*, ss. 88–94, S. Musijenko, Red., 2004, Grodzieński Uniwersytet Państwowy).
- Nowowiejski, B. (2010d). Z życia wschodnich sławizmów leksykalnych w mowie miast i miasteczek Białostoczczyzny. W B. Nowowiejski, *Z zagadnień kontaktów językowych* (ss. 215–228). Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku. (Przedruk z: *Ze studiów nad gwarami wschodniosłowiańskimi w Polsce*, ss. 175–187, F. Czyżewski & M. Łesiów, Red., 1997, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej).

- Olejnik, M. (2019). *Antroponimia starostwa grabowieckiego (XVI–XVIII w.)*. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Orlovský, J. (1982). *Gemerský nářečový slovník*. Osveta.
- Orzeszkowa, E. (1886). *Milord*. S. Lewental. <https://pl.wikisource.org/wiki/Milord>
- Osipowicz, A. (2009). Słowniczek gwary augustowskiej. W B. Nowowiejski (Red.), *Dziewiętnastowieczne słowniczki gwarowe z Polski północnowschodniej* (ss. 7–130). Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Paryl, W., & Mieszczankowska, M. (2004). *Słownik gwary przesiedleńców ze wsi Tuligłowy koło Komarna*. Lexis.
- Parylak, P. (1999). Prowincjonalizmy mowy polskiej w Drohobyczu i jego okolicach. W J. Rieger (Red.), *Język polski dawnych Kresów Wschodnich: T. 2. Studia i materiały* (ss. 341–363). Wydawnictwo Naukowe Semper. (Oryginalna praca opublikowana 1877).
- Pasek, J. C. (b.d.). *Pamiętniki*. Wolne Lektury. <https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/pamietniki/>
- Pastuszeńko, S. (1929–1930). *Mazowieckie (i ruskie) cechy dialektyczne między dolną Wisłoką a dolnym Sanem. Lud Słowiański, I A*, 139–168.
- Peciar, Š. (Red.). (1959–1968). *Slovník slovenského jazyka [SSJ]* (T. 1–6). Slovenská akadémia vied.
- Pelcowa, H. (1985). *Studia nad słownictwem gwarowym Lubelszczyzny: Cz. 1. Słownictwo pochodzenia małopolskiego*. Wydawnictwo UMCS.
- Pelcowa, H. (1994). *Mazowizmy leksykalne w gwarach Lubelszczyzny*. Wydawnictwo UMCS.
- Pelcowa, H. (1997). Słownictwo wschodniosłowiańskie w gwarach Polski środkowo-wschodniej w świetle związków językowych polsko-ukraińskich. W F. Czyżewski & M. Łesiów (Red.), *Ze studiów nad gwarami wschodniosłowiańskimi w Polsce* (ss. 189–211). Wydawnictwo UMCS.
- Pelcowa, H. (2001). *Interferencje leksykalne w gwarach Lubelszczyzny*. Wydawnictwo UMCS.
- Pelcowa, H. (2012a). Słownictwo kresowe jako element tożsamości pogranicza (na materiale gwar Lubelszczyzny). W E. Dziegiel, K. Czarnecka, & D. A. Kowalska (Red.), *Język polski dawnych Kresów Wschodnich: T. 5. Polskie dziedzictwo językowe na dawnych Kresach* (ss. 257–264). Wydawnictwo Naukowe Semper.
- Pelcowa, H. (2012b). *Słownik gwar Lubelszczyzny: T. 1. Rolnictwo, narzędzia rolnicze, prace polowe, zbiór i obróbka zbóż [SGL I]*. Wydawnictwo UMCS.
- Pelcowa, H. (2015). Dziedzictwo leksykalne pogranicza polsko-wschodniosłowiańskiego w interpretacji mieszkańców wsi. W F. Czyżewski, M. Olejnik, & A. Pihan-Kijasowa (Red.), *Pogranicza słowiańskie w opisach językoznawczych* (ss. 89–96). Wydawnictwo Muzyczne POLIHYMNIA.
- Pelcowa, H. (2019a). *Słownik gwar Lubelszczyzny: T. 6. Pokarmy [SGL VI]*. Wydawnictwo UMCS.
- Pelcowa, H. (2019b). *Słownik gwar Lubelszczyzny: T. 7. Odzież i obuwie [SGL VII]*. Wydawnictwo UMCS.

- Pelcowa, H., Gumowska-Grochot, I., & Skórska, B. (2020). *Słownik gwar Lubelszczyzny: T. 8. Człowiek i rodzina, higiena i choroby, meble, sprzęty i prace domowe* [SGL VIII]. Wydawnictwo UMCS.
- Pietkiewicz, C. (1938). *Kultura duchowa Polesia Rzeczyckiego*. Towarzystwo Naukowe Warszawskie.
- Pietkiewicz, C. (2013). *Kultura społeczna Polesia Rzeczyckiego*. Muzeum Etnograficzne w Toruniu.
- Pleteršnik, M. (1894–1895). *Slovensko-nemški slovar* (T. 1–2). Knezoškofijstvo.
- Popowska-Taborska, H. (1996a). Leksyka kaszubska w świetle słownictwa staropolskiego. W H. Popowska-Taborska & W. Boryś, *Leksyka kaszubska na tle słowiańskim* (ss. 67–108). Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk (Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy); Towarzystwo Naukowe Warszawskie.
- Popowska-Taborska, H. (1996b). Obce wpływy leksykalne jako wynik oddziaływania polszczyzny na dialekty kaszubskie. W H. Popowska-Taborska & W. Boryś, *Leksyka kaszubska na tle słowiańskim* (ss. 109–130). Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk (Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy); Towarzystwo Naukowe Warszawskie.
- Potocki, W. (1907). *Ogród fraszek* (A. Brückner, Oprac.; T. 1–2). Towarzystwo dla Popierania Nauki Polskiej.
- Puzynina, J. (1961). „*Thesaurus*” Grzegorza Knapiusza: *Siedemnastowieczny warsztat pracy nad językiem polskim*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Puzynina, J. (1963). *Wypowiedzi o języku i stylu w okresie staropolskim (do połowy XVIII w.): T. 2. Słownik* (J. Puzynina, Oprac.; M. R. Mayenowa, Red.). Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Rembiszewska, D. K. (2006). *Dynamika rozwoju gwary Knyszyna i okolic na Podlasiu w XX wieku*. Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk (Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy); Fundacja Slawistyczna.
- Rembiszewska, D. K. (2007). *Słownik dialektu knyszyńskiego Czesława Kudzinowskiego*. Łomżyńskie Towarzystwo Naukowe im. Wagów.
- Rembiszewska, D. K., & Siatkowski, J. (2012). Nazwy stopni pokrewieństwa w gwarach wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny na tle ogólnosłowiańskim (OLA). *Teka Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych*, 7, 135–142.
- Rembiszewska, D. K., & Siatkowski, J. (2018). *Pogranicze polsko-wschodniosłowiańskie: Studia wyrazowe*. Uniwersytet Warszawski, Wydział Polonistyki, Instytut Slawistyki Zachodniej i Południowej.
- Rembiszewska, D. K., & Siatkowski, J. (2021). *Pogranicze polsko-wschodniosłowiańskie: Studia wyrazowe (Cz. 2)*. Uniwersytet Warszawski, Wydział Polonistyki, Instytut Slawistyki Zachodniej i Południowej.
- Rieger, J. (Red.). (1980–1991). *Atlas gwar bojkowskich* [AGB] (T. 1–7). Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Rieger, J. (1995). *Słownictwo i nazewnictwo lemkowski*. Wydawnictwo Naukowe Semper.

- Rieger, J. (Red.). (2007). *Słownictwo gwarowe przesiedleńców z Ukrainy. Słownik porównawczy kilku wsi w Tarnopolskiem* [Tarnopol 2007]. Wydawnictwo Lexis.
- Rieger, J. (2014). *Słownictwo polszczyzny gwarowej na Brasławszczyźnie*. Wydawnictwo Naukowe Sub Lupa.
- Rieger, J. (2016). *Mały słownik łemkowskiej wsi Bartne, opracowany głównie na podstawie nagrań Małgorzaty Słoń-Nowaczek*. Wydział „Artes Liberales” Uniwersytetu Warszawskiego.
- Rieger, J. (2017). *Atlas ukraińskich gwar nadszańskich* (T. 1–2). Wydział „Artes Liberales” Uniwersytetu Warszawskiego.
- Rieger, J. (2019a). Jak badać współczesne słownictwo kresowe. W J. Rieger, *Język polski na Kresach* (ss. 144–153). Wydawnictwo DIG. (Oryginalna praca opublikowana 2004).
- Rieger, J. (2019b). *Język polski na Kresach*. Wydawnictwo DIG.
- Rieger, J. (2019c). Ukraińskie interferencje w słownictwie polszczyzny w Galicji. W J. Rieger, *Język polski na Kresach* (ss. 164–177). Wydawnictwo DiG. (Oryginalna praca opublikowana 2011).
- Rieger, J., Masojć, I., & Rutkowska, K. (2006). *Słownictwo polszczyzny gwarowej na Litwie*. Wydawnictwo DiG.
- Riemann, E., Tolksdorf, U., & Goltz, R. (Red.). (1974–2005). *Preussisches Wörterbuch [PrWb]* (T. 1–6). Wachholtz.
- Ripka, I., & Ferenčíková, A. (Red.). (1994–2021). *Slovník slovenských nářečí [SSN]* (T. 1–3). Veda.
- Rymut, K. (2001). *Nazwiska Polaków: Słownik historyczno-etymologiczny: T. 2. L–Ż*. Wydawnictwo Naukowe DWN.
- Rymut, K., Czopek-Kopciuch, B., & Bijak, U. (Red.). (1996–2021). *Nazwy miejscowe Polski: Historia – pochodzenie – zmiany [NMP]* (T. 1–16). Wydawnictwo Pandit; Instytut Języka Polskiego PAN.
- Sawaniewska-Mochowa, Z. (2002). *Ze studiów nad socjolektem drobnej szlachty kowieńskiej XIX wieku*. Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej im. Kazimierza Wielkiego.
- Schlag, G. (1734). *Neue gründliche und vollständige polnische Sprachlehre*. Johann Jacob Korn.
- Schuster-Šewc, H. (1978–1996). *Historisch-etymologisches Wörterbuch der ober- und niedersorbischen Sprache* (T. 1–5). Domowina.
- Siatkowski, J. (1965–1970). *Bohemizmy fonetyczne w języku polskim* [Siatkowski BFJP] (T. 1–2). Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Siatkowski, J. (1991). Innerslawische und slawisch-nichtslawische sprachliche Interferenz im Bereich der Morphologie. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, 27, 227–246.
- Siatkowski, J. (2015). *Studia nad słowiańsko-niemieckimi kontaktami językowymi*. Wydawnictwo Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego.
- Skok, P. (1971–1974). *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* (T. 1–4). Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti.

- Sławski, F. (1939–1947). Oboczność ą : u w językach słowiańskich. *Slavia Occidentalis*, 18, 246–290.
- Sławski, F. (1952–1982). *Słownik etymologiczny języka polskiego* [Sławski SE] (T. 1–5). Wydawnictwo PAN.
- Sławski, F., & Jakubowicz, M. (Red.). (1974–). *Słownik prasłowiański* [SP] (T. 1–). Zakład Narodowy im. Ossolińskich; Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk.
- Smułkowa, E. (Red.). (2009). *Brasławszczyzna. Pamięć i współczesność: T. 2. Słownictwo dwujęzycznych mieszkańców rejonu*. Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Sobierajski, Z., & Burszta, J. (Red.). (1979–2005). *Atlas języka i kultury ludowej Wielkopolski* [AJKLW] (T. 1–11). Zakład Narodowy im. Ossolińskich; Wydawnictwo Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.
- Sokołska, U. (2005). *Leksykalno-stylistyczne cechy prozy Melchiora Wańkowicza na materiale reportaży z lat 1961–1974*. Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Stamirowska, Z., Perzowa, H., Kołodziejczykowa, D., & Sobolewska, K. (1987–2021). *Słownik gwar Ostródzkiego, Warmii i Mazur* [SOWM] (T. 1–9). Instytut Języka Polskiego PAN.
- Štefeková, E. (2006). *Lábe, lábe... Lábský nářečový slovník a všetko krásne, čo s ním súvisí*. Záhorské múzeum.
- Steuer, F. (1934). *Dialekt sułkowski*. Polska Akademia Umiejętności.
- Stieber, Z. (1956–1964). *Atlas językowy dawnej Łemkowszczyzny* [AJDŁ] (T. 1–8). Łódzkie Towarzystwo Naukowe; Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Stieber, Z. (1966). *Historyczna i współczesna fonologia języka polskiego*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Stieber, Z., & Popowska-Taborska, H. (Oprac.). (1964–1978). *Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich* [AJK] (T. 1–15). Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Štolc, J., Buffa, F., & Habovštiak, A. (Red.). (1968–1984). *Atlas slovenského jazyka* [ASJ] (T. 1–4). Slovenská akadémia vied.
- Sulimierski, F., Chlebowski, B., & Walewski, W. (1880–1902). *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego* [SGKP] (T. 1–15). Kasa im. Józefa Mianowskiego.
- Sychta, B. (1967–1976). *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej* (T. 1–7). Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Sychta, B. (1980–1985). *Słownictwo kociewskie na tle kultury ludowej* [SychKoc] (T. 1–3). Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Sylwia. (2015). *Podlaska tołkanica (towkanica)*. Zielony Koperek – przepisy, podróże i porady ogrodnicze. <https://zielonykoperek.pl/2015/06/podlaska-tolkаницa-tawkanica.html>
- Szymańska, J. (2012). *Podlasie: Cz. 2. Teksty pieśni powszechnych*. Instytut Sztuki PAN.
- Szymczak, M. (1966). *Nazwy stopni pokrewieństwa i powinowactwa rodzinnego w historii i dialektach języka polskiego*. Wydawnictwo Naukowe PWN.

- Tarnacki, J. (1939). *Studia porównawcze nad geografią wyrazów (Polesie – Mazowsze)*. Zakłady Graficzne „Drukarnia Bankowa”.
- Taszycki, W. (Red.). (1950–1965). *Słownik staropolskich nazw osobowych* [SSNO] (T. 1–7). Zakład Narodowy im. Ossolińskich Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Tomaszewski, A. (1930). *Gwara Łopienna i okolicy w północnej Wielkopolsce*. Polska Akademia Umiejętności.
- Turska, H. (1982). O powstaniu polskich obszarów językowych na Wileńszczyźnie. *Studia nad polszczyzną kresową*, 1, 19–121.
- Urbańczyk, S. (Red.). (1953–2004). *Słownik staropolski* [SSp] (T. 1–11). Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Walicki, A. (1886). *Błędy nasze w mowie i piśmie ku szkodzie języka polskiego popełniane oraz prowincjonalizmy* (3. wyd.). Gebethner i Wolff.
- Witkowski, W. (2013). Jeszcze raz o najdawniejszych zapożyczeniach ruskich (wschodniosłowiańskich) w języku polskim. *Rocznik Slawistyczny*, 57, 159–167.
- Wójtowicz, J. (1966). *Charakterystyka fonetyczna gwar między Wisłą, Sanem, Wisłokiem i Wisłoką*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Wronicz, J. (Red.). (1995). *Słownik gwarowy Śląska Cieszyńskiego* [SGŚC 1]. Polskie Towarzystwo Ludoznawcze.
- Wronicz, J. (Red.). (2010). *Słownik gwarowy Śląska Cieszyńskiego* [SGŚC 2] (2. wyd., popr. i poszerz.). Galeria „Na Gojach”
- Wyderka, B. (Red.). (2000–2024). *Słownik gwar śląskich* [SGŚ] (T. 1–18). Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Załęski, W. (2005). *Z supraskiego na nasze: Słownik gwary supraskiej*. Collegium Suprasliense.
- Zawadzka, W. (1913). *Kucharka litewska*. [https://pl.wikisource.org/wiki/Kucharka\\_litewska\\_\(1913\)](https://pl.wikisource.org/wiki/Kucharka_litewska_(1913))
- Zdanczewicz, T. (1964). Wpływy litewskie i wschodniosłowiańskie w polskich gwarach pod Sejnamy. *Acta Baltico-Slavica*, 1, 227–246.
- Zdanczewicz, T. (1966). *Wpływy białoruskie w polskich gwarach pod Sejnamy*. Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk.
- Zdaniukiewicz, A. A. (1972). *Gwara Łopatowszczyzny: fonetyka, fleksja, słownictwo*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Zdanowicz, A., Bohusz Szyszko, M., Filipowicz, J., Tomaszewicz, W., Czepieliński, F., Korotyński, W., & Trentowski, B. (1861). *Słownik języka polskiego* [SWił] (T. 1–2). Wydany staraniem i kosztem Maurycego Orgelbranda.
- Żelechowski, E. (1886). *Ruthenisch-deutsches Wörterbuch* (T. 1–2). Druckerei des Szewczenko-Vereins.
- Ripka, I. (Red.). (1997). *Общекарпатский диалектологический атлас* [OKDA 5] (T. 5). Veda.
- Аркушин, Г. (2016). *Словник західнополіських говірок: А–Я* (2. wyd.). Волинська обласна друкарня.

- Астрэйка, В., Бунько, Н., Ксяндзова, А., Кунцэвіч, Л., Курцова, В., Маліцкі, Ю., Сівіцкая, Н., Трухан, Т., & Шаблоўскі, А. (Red.). (2010). *Сельская гаспадарка: Тэматычны слоўнік* [SGTS]. Беларуская навука.
- Атраховіч, К. (Red.). (1977–1984). *Тлумачальны слоўнік беларускай мовы* [TSBM] (Т. 1–5). Беларуская Савецкая Энцыклапедыя; Навука і тэхніка.
- Бархударов, С., Богатова, Г., Кривко, Р., & Филін, Ф. (Red.). (1975–2023). *Словарь русского языка XI–XVII вв.* [SRJ XI–XVII] (Т. 1–32). Наука.
- Белић, А. (Red.). (1959–2020). *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* [RSHJ] (Т. 1–21). Институт за српскохрватски језик / Институт за српски језик САНУ.
- Бернштейн, С., & Клепикова, Г. (Red.). (1994). *Общекарпатский диалектологический атлас* [OKDA 2] (Т. 2). Наука.
- Білодід, І. (Red.). (1970–1980). *Словник української мови* [SUM] (Т. 1–11). Наукова думка.
- Бірыла, М. (1969). *Беларуская антрапанімія. 2. Прозвішчы, утвораныя ад апелятыўнай лексікі*. Навука і тэхніка.
- Бірыла, М., & Мацкевіч, Ю. (Red.). (1993–1998). *Лексічны атлас беларускіх народных гаворак* [LAB] (Т. 1–5). Навука і тэхніка.
- Булыка, А. (1972). *Даўнія запазычанні беларускай мовы*. Навука і тэхніка.
- Булыка, А. (Red.). (2015). *Кароткі гістарычны слоўнік беларускай мовы* [KHSBM]. Беларуская навука.
- Вахрос, И. (1959). *Наименования обуви в русском языке. I. Древнейшие наименования, до петровской эпохи*. Институт по изучению СССР в Финляндии.
- Вашчанка, А. (2017). *Беларуская кухня. „Беларусь”*.
- Георгиев, В. (Red.). (1971–). *Български етимологичен речник* [BER] (Т. 1–). Издателство на БАН.
- Гнатишак, Ю. (2017). *Слова з Болехова*. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.
- Голянич, М. (2018). *Мовний портрет села Тюдів* (П. Гриценко, Red.). Лілея-НВ.
- Горбач, О. (1965). *Північно-наддністрянська говірка й діалектний словник с Романів львівської області*. Український вільний університет.
- Гринчишин, Д., & Чікало, М. (Red.). (1994–2022). *Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.* [SUM XVI–XVII] (Т. 1–18). Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.
- Грицак, М. (2008). *Скарби гуцульського говору: Росішка (вівчарство у текстах)*. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.
- Грінченко, Б. (1958). *Словарь української мови* (Т. 1–4). Видавництво АН УРСР. (Originalna praca opublikowana 1907–1909).
- Гумецька, Л., & Керницький, І. (Red.). (1977–1978). *Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.* [SSUM] (Т. 1–2). Наукова думка.
- Даль, В. (1955–1956). *Толковый словарь живого великорусского языка* (Т. 1–4). ГИС.
- Добродомов, И. (1967). Из болгарского вклада в славянских языках. *Этимология*, 1967, 252–270.

- Жураўскі, А., & Булыка, А. (Red.). (1982–2017). *Гістарычны слоўнік беларускай мовы* [HSBM] (Т. 1–37). Беларуская навука.
- Коваленко, Н. (2019). *Фразеологічний словник подільських і суміжних говірок*. Рута.
- Конески, К. (Red.). (2003–2014). *Толковен речник на македонскиот јазик* [TRMJ] (Т. 1–6). Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков”.
- Крывіцкі, А., Цыхун, Г., & Яшкін, І. (Red.). (1982–1987). *Тураўскі слоўнік* [TurSł] (Т. 1–5). Навука і тэхніка.
- Курцова, М., & Кунцевіч, Л. (Red.). (2015). *Мова Сенненічыны: Дыялектны слоўнік* [MSDS] (Т. 1–2). Беларуская навука.
- Лепешаў, І., & Якалцэвіч, М. (2002). *Слоўнік беларускіх прыказак*. Беларуская навука.
- Мартынаў, В., Цыхун, Г., & Малько, А. (Red.). (1978–2017). *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы* [ESBM] (Т. 1–14). Беларуская навука.
- Матіів, М. (2013). *Словник говірок центральной Бойківщини*. Ната.
- Мацкевіч, Ю. (Red.). (1979–1986). *Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча* [SPZB] (Т. 1–5). Навука і тэхніка.
- Мельничук, О. (Red.). (1982–2012). *Етимологічний словник української мови* [ESUM] (Т. 1–6). Наукова думка.
- Мяцельская, Е., & Камароўскі, Я. (1972). *Слоўнік беларускай народнай фразеалогіі*. БДУ імя У. І. Леніна.
- Негрич, М. (2008). *Скарби гуцульського говору: Березові*. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича при НАН України.
- Общеславянский лингвистический атлас: Серия лексико-словообразовательная* [OLA 11] (Т. 11) (w druku).
- Паршута, Ю. (1984). О диалектной лексике польских говоров на территории Латвийской ССР. *Studia nad polszczyzną kresową*, 3, 133–145.
- Расторгуев, П. (1973). *Словарь народных говоров западной Брянщины*. Академия наук Белорусской ССР, Институт языкознания имени Якуба Коласа.
- Сабадош, І. (2015). *Українська лексика в просторі і часі*. Міністерство освіти і науки України.
- Спанатій, Л., Супрун, А., Тимченко, М., & Токар, В. (Red.). (2018). *Словник українських говірок Бузько-Ігульського межиріччя* [SUGM]. Іліон.
- Срезневский, И. И. (1893–1912). *Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам* (Т. 1–3). Типография Императорской Академии Наук.
- Тимченко, Є. (2002–2003). *Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст.* (В. Німчук & Г. Лиса, Red.; Т. 1–2). Інститут української мови Національної Академії Наук України; Українська Вільна Академія Наук у США.
- Толстой, Н. (Red.). (1968). *Лексика Полесья: Материалы для полесского диалектного словаря* [LPol]. Наука.
- Трубачев, О. (1966). *Ремесленная терминология в славянских языках (этимология и опыт групповой реконструкции)*. Наука.

- Трубачев, О., Журавлев, А., & Варбот, Ж. (Red.). (1974–). *Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд* [ESSJ] (Т. 1–). Наука.
- Фасмер, М. (1964–1973). *Этимологический словарь русского языка* (О. Н. Трубачев, Trans.) [Vasmer ESRJ] (Т. 1–4). Наука.
- Филин, Ф. (Red.). (1950–1965). *Словарь современного русского литературного языка* [SSRLJ] (Т. 1–17). Издательство Академии наук СССР.
- Филин, Ф., Сороколетов, Ф., & Мызников, С. (Red.). (1965–2021). *Словарь русских народных говоров* [SRNG] (Т. 1–52). Наука.
- Хобзей, Н., Сімович, К., Ястремська, Т., & Дидик-Меуш, Г. (2015). *Лексикон львівський: поважно і на жарт*. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.
- Хобзей, Н., Ястремська Т., Сімович О., & Дидик-Меуш Г. (2013). *Діалектологічна скриня*. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.
- Чарнякевіч, Ю. (2009). *Атлас гаворак паўночна-ўсходняй Брэстчыны*. Тэхналогія.
- Шило, Г. (2008). *Наддністрянський регіональний словник*. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.

## Bibliography (Transliteration)

- Abramowicz, Z. (2010). *Antroponimia Żydów białostockich*. Wydawnictwo Trans Humana.
- Arct, M. (1916). *Słownik ilustrowany języka polskiego* (Vols. 1–2). Wydawnictwo M. Arcta.
- Arct, M. (ca. 1920). *Słownik staropolski*. Wydawnictwo M. Arcta. <https://bc.wbp.lublin.pl/dlibra/publication/9161/edition/3296/m-arcta-sownik-staropolski-arct-michal-1840-1916>
- Arkushyn, H. (2016). *Slovnyk zakhidnopolis'kykh hovirok: A–IA* (2nd ed.). Volyns'ka oblasna drukarnia.
- Astrėika, V., Bun'ko, N., Ksiandzova, A., Kuntsėvich, L., Kurtsova, V., Malitski, IU., Sivitskaia, N., Trukhan, T., & Shabloŭski, A. (Eds.). (2010). *Sel'skaia haspadarka: Tėmatychny sloŭnik* [SGTS]. Belarускаia navuka.
- Atrakhovich, K. (Ed.). (1977–1984). *Tlumachal'ny sloŭnik belarускаi movy* [TSBM] (Vols. 1–5). Belarускаia Savetskaia Ėntsyklapedyia; Navuka i tėkhnika.
- Awksentiuk, M., & Chilimoniuk, M. (2017). *Nasza mowa. Zbiór znaczeń gwary Podlasia. Dawne życie, przedmioty, obyczaje, obrzędy* [Hajn]. Kresowa Agencja Wydawnicza.
- Balhar, J., & Jančák, P. (Eds.). (1992–2011). *Český jazykový atlas* [ČJA] (Vols. 1–6). Academia.
- Bańkowski, A. (2000). *Etymologiczny słownik języka polskiego* [Bańkowski SE] (Vols. 1–2). Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Barkhudarov, S., Bogatova, G., Krivko, R., & Filin, F. (Eds.). (1975–2023). *Slovar' russkogo iazyka XI–XVII vv.* [SRJ XI–XVII] (Vols. 1–32). Nauka.

- Basaj, M., & Siatkowski, J. (2006). *Bohemizmy w języku polskim: Słownik*. Wydział Polonistyki, Uniwersytet Warszawski.
- Belić, A. (Ed.). (1959–2020). *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika [RSHJ]* (Vols. 1–21). Institut za srpskohrvatski jezik / Institut za srpski jezik SANU.
- Berneker, E. (1908–1913). *Slavisches etymologisches Wörterbuch*. Carl Winter.
- Bernštejn, S., & Klepikova, G. (Eds.). (1994). *Obščekarpatskiĭ dialektologičeskii atlas [OKDA 2]* (Vol. 2.). Nauka.
- Bezłaj, F. (1977–2005). *Etimološki slovar slovenskega jezika* (Vols. 1–4). Mladinska knjiga.
- Biblia królowej Zofii (szarospatacka) wraz ze staroczeskim przekładem Biblii [BZC]* (S. Urbańczyk & V. Kvas, Eds.). (1965–1971). Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo PAN.
- Bień-Bielska, H. (1959). *Słownictwo Warmii i Mazur: Wierzenia i obrzędy* (Vol. 8). Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Bilodid, I. (Ed.). (1970–1980). *Slovník ukraïns'koï movy [SUM]* (Vols. 1–11). Naukova dumka
- Biryła, M. (1969). *Belaruskaia antrapanimiiia. 2. Prozvishchy, utvoranyia ad apeliatyŭnai leksiki*. Navuka i tĕkhnika.
- Biryła, M., & Matskevich, IU. (Eds.). (1993–1998). *Leksichny atlas belaruskikh narodnykh havorak [LAB]* (Vols. 1–5). Navuka i tĕkhnika.
- Blanár, V. (1961). *Zo slovenskej historickej lexikológie*. Slovenská akadémia vied.
- Boryś, W. (2005). *Słownik etymologiczny języka polskiego [Boryś SE]*. Wydawnictwo Literackie.
- Brandl, V. (1876). *Glossarium illustrans bohemico-moravicae historiae fontes*. Literaricon Verlag UG.
- Brückner, A. (1895). Z rękopisów petersburskich: Średniowieczne słownictwo polskie. *Prace Filologiczne*, 5, 1–52.
- Brückner, A. (1901). Zur Stellung des Polnischen. *Archiv für slavische Philologie*, 23, 230–241.
- Brückner, A. (1908). N- und U-Doubletten im Slavischen. *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen*, 42, 332–369.
- Brückner, A. (1909). Z historii wyrazów. *Prace Filologiczne*, 7, 182–190.
- Brückner, A. (1985). *Słownik etymologiczny języka polskiego [Brückner SE]*. Wiedza Powszechna. (Original work published 1927).
- Buczyński, M. (1967). Wschodniosłowiańskie wpływy językowe w gwarze wsi Huszcza powiat Biała Podlaska. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin – Polonia: Sectio F*, 22(10), 223–256.
- Buffa, F. (2004). *Slovník šarišských nářečí*. Náuka.
- Bugiel, W. (1893). Tło ludowe *Balladyny*. *Wisła*, 7, 339–341, 557–580.
- Bugiel, W. (1910). *Studia i szkice literackie*. Nakład autora – Drukarnia Dziennika Poznańskiego.
- Bulyka, A. (1972). *Daŭniia zapazychanni belarускаï movy*. Navuka i tĕkhnika.

- Bulyka, A. (Ed.). (2015). *Karotki histarychny sloŭnik belarускаi movy* [KHSBM]. Belarускаia navuka.
- Caprari, M. (2007). *Kuchnia kresowa*. Wydawnictwo Bauer-Weltbild Media.
- Cechosz-Felczyk, I. (2004). *Słownikto gwary Oleszkowiec i Hreczan (Greczan) na Podolu*. Instytut Języka Polskiego PAN.
- Charniakevich, IU. (2009). *Atlas havorak paŭnochna-ŭskhodniai Bréstchyny*. Tėkhnalohiia.
- Chludzińska-Świątecka, J. (1972). Budowa słowotwórcza rzeczowników w gwarach Warmii i Mazur. *Prace Filologiczne*, 22, 159–289.
- Cyran, W. (1960). *Gwary polskie w okolicach Siedlec*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich; Łódzkie Towarzystwo Naukowe.
- Czarkowski, L. (2009). *Słownik gwary ludowej w Ziemi Drohickiej*. In B. Nowowiejski (Ed.), *Dziewiętnastowieczne słowniczki gwarowe z Polski północno-wschodniej* (pp. 131–219). Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Czarnecka, K., & Kowalska, D. A. (Eds.). (2015). *Słownikto gwarowe przesiedleńców z Ukrainy: Słownik porównawczy kilku wsi we Lwowskiem* [Lwów 2015]. Wydawnictwo Lexis.
- Czyżewski, F. (1976). Wpływy ukraińskie w gwarze osady Łomazy powiat Biała Podlaska. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, 15, 105–118.
- Czyżewski, F. (1986a). *Atlas gwar polskich i ukraińskich okolic Włodawy*. Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej.
- Czyżewski, F. (1986b). Zapożyczenia ukraińskie w gwarach b. powiatu włodawskiego. *Studia nad polszczyzną kresową*, 4, 81–107.
- Dał', V. (1955–1956). *Tolkovyĭ slovar' zhivogo velikoruskogo iazyka* (Vols. 1–4). GIS.
- Dejna, K. (1962–1968). *Atlas gwarowy województwa kieleckiego* [Dejna AtlKiel] (Vols. 1–6). Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Dejna, K. (1974–1985). Słownikto ludowe z terenu byłych województw kieleckiego i łódzkiego. *Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego*, 20–31.
- Dejna, K. (1981). *Atlas polskich innowacji dialektalnych*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Dejna, K. (1993). *Dialekty polskie*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Dejna, K., Gala, S., Zdaniukiewicz, A., & Czyżewski, F. (1998–2002). *Atlas gwar polskich* [AGP] (Vols. 1–4). Upowszechnianie Nauki – Oświata „UN-O”.
- Dobracki, M. (1669). *Polnische deutsch erklärte Sprachkunst*. Johann Seiffert.
- Dobrodomov, I. (1967). Iz bulgarskogo vklada v slavianskikh iazykakh. *Ėtimologĭia*, 1967, 252–270.
- Doroszewski, W. (Ed.). (1958–1969). *Słownik języka polskiego* [SJPD] (Vols. 1–11). Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Dovičičová, M. (2000). *Krátky slovník nárečia slovenského záhoráckeho stupavského*. Print-Servis.
- Drozd, T. (2025). *Słownik gwary wsi Rogi na Podkarpaciu* (D. K. Rembiszewska & K. Sikora, Eds.). Stowarzyszenie Miłośników Wsi Rogi.

- Dworakowski, S. (1935). *Zwyczaje rodzinne w powiecie wysokomazowieckim*. Towarzystwo Naukowe Warszawskie.
- Dzwonkowski, J. J. (ca 1750). *Anweisung zu einer gründlichen polnischen Orthographie*. Johann Dzwonkowski.
- Falińska, B. (2020). *Dialog pokoleń. Słownictwo ludowe Mazowsza, Podlasia i Suwalszczyzny w układzie tematycznym. Pożywienie cz. 1: Byłe województwo suwalskie*. Wydawnictwo Paper & Tinta Barbara Tokłowicz.
- Falińska, B., & Konopka, J. (2021). *Dialog pokoleń. Słownictwo ludowe Mazowsza, Podlasia i Suwalszczyzny w układzie tematycznym. Byłe województwo łomżyńskie. Pożywienie cz. 1*. Dom Wydawniczy ELIPSA.
- Fałowski, A. (2018). Wschodniosłowiańskie zapożyczenia leksykalne w języku staropolskim. In *Z polskich studiów slawistycznych: Vol. 13. Prace na XVI Międzynarodowy Kongres Slawistów w Belgradzie: Cz. 2. Językoznawstwo* (pp. 29–40). Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Fasmer, M. (1964–1973). *Étimologičeskij slovar' russkogo jazyka* (O. N. Trubachev, Trans.) [Vasmer ESRJ] (Vols. 1–4). Nauka.
- Fiedoruk, A. (2006). *Kuchnia podlaska*. Zysk i S-ka.
- Filin, F. (Ed.). (1950–1965). *Slovar' sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka* [SSRLJ] (Vols. 1–17). Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR.
- Filin, F., Sorokoletov, F., & Myznikov, S. (Eds.). (1965–2021). *Slovar' russkikh narodnykh govorov* [SRNG] (Vols. 1–52). Nauka.
- Frischbier, H. (1882–1883). *Preussisches Wörterbuch: Ost- und westpreussische Provinzialismen in alphabetischer Folge* (Vols. 1–2). Th. Chr. Enslin.
- Georgiev, V. (Ed.). (1971–). *Bŭlgarski etimologičen rechnik* [BER] (Vols. 1–). Izdatelstvo na BAN.
- Giedroyć, F. (1931–1933). *Polski słownik lekarski* (Vols. 1–2). Wydawnictwo Kasy im. Mianowskiego.
- Glinka, S., Maryniakowa, I., Obrębska-Jabłońska, A., & Siatkowski, J. (Eds.). (1980–2012). *Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny* [AGWB] (Vols. 1–10). Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk (Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy); Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Gloger, Z. (1893). Słownik gwary ludowej w Tykocińskim. *Prace Filologiczne*, 4, 795–904.
- Gloger, Z. (2015). *Zygmunt Gloger: Pisma rozproszone: T. 2. 1877–1889* (J. Ławski & J. Leończuk, Ed.). Książnica Podlaska. (Original work published 1877).
- Górniewicz, H. (1973). *Dialekt malborski: Vol. 2. Słownik* (Pt. 1). Gdańskie Towarzystwo Naukowe.
- Grek-Pabisowa, I., Handke, K., Ostrówka, M., & Zielińska, A. (Eds.). (1998). *Bohatyrowicze sto lat później*. Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk (Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy); Towarzystwo Naukowe Warszawskie.
- Grek-Pabisowa, I., Ostrówka, M., & Jankowiak M. (2017). *Słownik mówionej polszczyzny północnokresowej* [SMPP]. Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk. <https://hdl.handle.net/20.500.12528/128>

- Greń, Z., & Krasowska, H. (2008). *Słownik górali polskich na Bukowinie*. Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk (Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy); Fundacja Slawistyczna.
- Gruszczyński, W. (2010). Jednostka opisu leksykograficznego w słowniku historycznym języka polskiego XVII i 1. połowy XVIII wieku. *Poradnik Językowy*, 2010(4), 26–40.
- Havránek, B. (Ed.). (1960–1971). *Slovník spisovného jazyka českého [SSJČ]* (Vols. 1–4). Academia.
- Hečka, B. (2001). *Krátký slovník nářečia slovenského Suchá nad Parnou*. Print-Servis.
- Hinze, F. (1965). *Wörterbuch und Lautlehre der deutschen Lehnwörter im Pomoranischen (Kaschubischen)* [Hinze DLK]. De Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783112758458>
- Hnatyshak, IU. (2017). *Slova z Bolekhova*. Instytut ukraińoznawstwa im. I. Kryp'iakevycha NAN Ukrainy.
- Holianych, M. (2018). *Movnyĭ portret sela Tiudiv* (P. Hrytsenko, Ed.). Lileia-NV.
- Horbach, O. (1965). *Pivnichno-naddnistrans'ka hovirka ĭ diialektnyi slovnyk s. Romaniv l'vivs'koĭ oblasti*. Ukraĭns'kyĭ vil'nyĭ universytet.
- Horodyska-Gadkowska, H. (1967). *Polskie słownictwo gwarowe z zakresu hodowli zwierząt domowych*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Horodyska-Gadkowska, H., Strzyżewska-Zaremba, A., & Kowalska, A. (Oprac.). (1971–1992). *Atlas gwar mazowieckich [AGM]* (Vols. 1–10). Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Hrabec, S. (1949). *Elementy kresowe w języku niektórych pisarzy polskich XVI i XVII wieku*. Towarzystwo Naukowe w Toruniu.
- Hrabec, S. (1955). O polskiej gwarze wsi Duliby w byłym powiecie buczackim. *Rozprawy Komisji Językowej ŁTN*, 3, 31–76.
- Hrabec, S., & Pełowski, F. (1963). *Wiadomości o autorach i dziełach cytowanych w Słowniku Lindego*. Państwowe Wydawnictwo Wiedza Powszechna.
- Hrinchenko, B. (1958). *Slovar' ukraĭns'koĭ movy* (Vols. 1–4). Vydavnytstvo AN URSS. (Original work published 1907–1909).
- Hrynchyshyn, D., & Chikalo, M. (Eds.). (1994–2022). *Slovnyk ukraĭns'koĭ movy XVI – pershoĭ polovyny XVII st.* [SUM XVI–XVII] (Vols. 1–18). Instytut ukraińoznawstwa im. I. Kryp'iakevycha NAN Ukrainy.
- Hrytsak, M. (2008). *Skarby hutsul's'koho hovorū: Rosishka (vivcharstvo u tekstakh)*. Instytut ukraińoznawstwa im. I. Kryp'iakevycha NAN Ukrainy.
- Hujer, O., Smetánka, E., & Weingart, M. (1935–1957). *Průruční slovník jazyka českého [PS]* (Vols. 1–8). Česká akademie věd a umění; Státní pedagogické nakladatelství.
- Humets'ka, L., & Kernyts'kyĭ, I. (Eds.). (1977–1978). *Slovnyk staroukraĭns'koĭ movy XIV–XV st.* [SSUM] (Vols. 1–2). Naukova dumka.
- Ignaciuk, J. (2011). *Swatanie, oględziny i przyjazd po pannę młodą*. Archiwum Programu Historia Mówiona. Retrieved November 1 2022, from [https://biblioteka.teatrn.pl/Content/51467/HM\\_Ignaciuk\\_Jan\\_2011\\_02\\_15\\_Swatanie,\\_ogledziny\\_i\\_przyjazd\\_po\\_panne\\_mloda.pdf](https://biblioteka.teatrn.pl/Content/51467/HM_Ignaciuk_Jan_2011_02_15_Swatanie,_ogledziny_i_przyjazd_po_panne_mloda.pdf)

- Iváková, A. (2018). *Žochársky krátky slovník topoľčianskeho nárečia*. Vydavateľstvo Pozsony/Pressburg/Bratislava.
- Janiak, B. (1986). Teksty gwarowe z Niemirowa. *Studia nad polszczyzną kresową*, 4, 119–121.
- Janów, J. (2001). *Słownik huculski* (J. Rieger, Ed.). Wydawnictwo Naukowe DWN.
- Januszewska, L., & Zakhutska, O. (2012). Obrzędowa leksyka weselna wybranych wsi szlacheckich i chłopskich za Zbruczem (na przykładzie wsi Siaberka i Hreczany). In E. Dzięgieł, K. Czarnecka, & D. A. Kowalska (Eds.), *Język polski dawnych Kresów Wschodnich: Vol. 5. Polskie dziedzictwo językowe na dawnych Kresach* (pp. 83–91). Wydawnictwo Naukowe Semper.
- Jungmann, J. (1835–1839). *Slovník česko-německý* (Vols. 1–5). Knížecí arcibiskupská knihtiskárna.
- Kajtoch, W. (2015). Esej o tym, jak pan Jan Chryzostom Pasek z Moskwą wojował. *Przegląd Wschodnioeuropejski*, 6(1), 105–121.
- Karab, C. (2004). *Krátky slovník nárečia slovenského drahovského*. Print-Servis.
- Karaś, M. (Ed.). (1975). *Studia nad dialektologią ukraińską i polską: Z materiałów b. Katedry Języków Ruskich UJ* [SDUP]. Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Karaś, M., Reichan, J., Okoniowa, J., & Kucharzyk, R. (Eds.). (1977–2023). *Słownik gwar polskich* [SGP] (Vols. 1–35). Zakład Narodowy im. Ossolińskich; Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk.
- Karłowicz, J. (1894–1905). *Słownik wyrazów obcego a mniej jasnego pochodzenia używanych w języku polskim* [Karłowicz SWO] (Vols. 1–3). Nakład autora, Gebethner i Wolff.
- Karłowicz, J. (1984). Podręcznik czystej polszczyzny dla Litwinów i Petersburszczan (E. Smułkowa, Ed.). *Studia nad polszczyzną kresową*, 3, 33–81.
- Karłowicz, J. (Ed.). (1900–1911). *Słownik gwar polskich* [SGPK] (Vols. 1–6). Akademia Umiejętności.
- Karłowicz, J., Kryński, A., & Niedźwiedzki, W. (Eds.). (1908–1927). *Słownik języka polskiego* [SW] (Vols. 1–8). Nakładem prenumeratorów, Kasa im. Mianowskiego.
- Karplukówna, M. (1973). *Słownik Jana Cervusa z Tucholi*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Kartoteka *Słownika języka polskiego XVII i I. połowy XVIII wieku* [Kartoteka SXVII–XVIII]. (b.d.). <https://www.rcin.org.pl/dlibra/publication/20029?language=pl>
- Kartoteka *Słownika gwar polskich* [Kartoteka SGP]. (b.d.). <https://rcin.org.pl/dlibra/publication/37156?language=pl>
- Kąś, J., & Rak, M. (2024–2025). *Ilustrowany słownik gwary i kultury spiskiej* (Vols. 1–2). Wydawnictwo Księgarnia Akademicka.
- Kertés, V. (2010). *Zemplínsky slovník: Príslovia a porekadlá*. Jozef Rovňák – Excel.
- Khobzei, N., Simovych, K., IAstrem's'ka, T., & Dydyk-Meush, H. (2015). *Leksykon l'vivs'kyi: povazhno i na zhart*. Instytut ukraїnoznavstva im. I. Kryp'iakevycha NAN Ukraїny.
- Khobzei, N., IAstrem's'ka, T., Simovych, K., & Dydyk-Meush, H. (2013). *Dialektolohichna skrynja*. Instytut ukraїnoznavstva im. I. Kryp'iakevycha NAN Ukraїny.

- Knapski, G. (1621, 1643). *Thesaurus polono-latino-graecus*. F. Caesario.
- Kondratiuk, M. (1975). [Ankieta]. In *Belaruska-pol'skiia izaleksy* (pp. 50–56). Akademiia nauk Belorusskoï SSR.
- Kondratiuk, M. (2021). *Kultura materialna wsi białostockiej i jej zmiany w świetle gwar ludowych XX wieku*. Fundacja im. Księcia Konstantego Ostrogskiego.
- Koneczna, H., & Doroszewski, W. (Eds.). (1965–1973). *Słownik języka Jana Chryzostoma Paska [SJPs]* (Vols. 1–2). Wydawnictwo PAN.
- Koneski, K. (Ed.). (2003–2014). *Tolkoven rečnik na makedonskiot jazik [TRMJ]* (Vols. 1–6). Institut za makedonski jazik “Krste Misirkov”.
- Koniusz, E. (1983). Kresowe elementy leksykalne i semantyczne w języku powieści ludowych J. I. Kraszewskiego. *Studia nad polszczyzną kresową*, 2, 127–138.
- Koniusz, E. (1984). Wpływy ruskie w języku powieści Józefa Ignacego Kraszewskiego. *Język Polski*, 64, 40–51.
- Koniusz, E. (2001). *Polszczyzna z historycznej Litwy w Słowniku gwar polskich Jana Karłowicza*. Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej.
- Kostecka-Sadowa, A. (2015). *Rzeczownikowe zapożyczenia wschodniosłowiańskie w gwarach polskich*. Instytut Języka Polskiego PAN.
- Kostecka-Sadowa, A. (2018). Leksyka gwary polskiej przesiedleńców z Trembowli i Wierzbowiec na Podolu. *Prace Językoznawcze*, 20(2), 299–314. <https://doi.org/10.31648/pj.4565>
- Kość, J. (2000). Archaizmy a interferencje w strefie polsko-ukraińskich kontaktów językowych. *Slavia Orientalis*, 49, 451–462.
- Kott, F. Š. (1878–1893). *Česko-německý slovník, zvláště gramaticko-frazeologický* (Vols. 1–7). František Šimáček.
- Kovalenko, N. (2019). *Frazeolohichnyi slovnyk podil's'kykh i sumizhnykh hovirok*. Ruta.
- Kowalska, A. (1975–1979). *Zróźnicowanie słowotwórcze gwar Mazowsza i Podlasia: Rzeczownik* (Vols. 1–2). Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Krawczyk, A. (2007). *Zapożyczenia leksykalne w sytuacji wielojęzyczności: Ukrainizmy i rusycyzmy w gwarze Maćkowiec na Podolu*. Wydawnictwo DiG.
- Kremer, A. (1999). Słowniczek prowincjonalizmów podolskich. In J. Rieger (Ed.), *Język polski dawnych Kresów Wschodnich: Vol. 2. Studia i materiały* (pp. 259–340). Wydawnictwo Semper. (Oryginalna praca opublikowana 1870).
- Kryvitski, A., Tsykhun, H., & IAshkin, I. (Eds.). (1982–1987). *Turaŭski sloŭnik [TurSł]* (Vols. 1–5). Navuka i tēkhnika.
- Księga gromadzka wsi Grotniki*. (1921). In B. Ulanowski (Ed.), *Księgi sądowe wiejskie* (Vol. 1, pp. 671–680). Akademia Umiejętności.
- Kuraszkiewicz, W. (1931). Przegląd gwar województwa lubelskiego. In I. Czuma (Ed.), *Monografia statystyczno-gospodarcza województwa lubelskiego* (Vol. 1, pp. 273–324). [s. n.].
- Kurtsova, M., & Kuntsevich, L. (Eds.). (2015). *Mova Sennenshchyny: Dialektny sloŭnik [MSDS]* (Vols. 1–2). Belaruskaiia navuka.
- Kurzowa, Z. (1985). *Polszczyzna Lwowa i Kresów południowo-wschodnich do 1939 roku* (2. wyd., rozszerzone). Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

- Kurzowa, Z. (1993). *Język polski Wileńszczyzny i Kresów północno-wschodnich XVI–XX w.* Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kutrzebianka, A. (1938). Vesnica – danina miodowa. *Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych*, 7, 73–105.
- Kwasowska, B., & Zagórska, A. (Selection and ed.). (1989). *Kuchnia polska regionalna* [KPR]. Stopka.
- Kwaśnicka-Janowicz, A. (2018). *Staropolska terminologia bartnicza (na tle porównawczym)*. Lexis.
- Kwaśnicka-Janowicz, A. (2020). Problemy opisu zapożyczeń językowych w aspekcie diachronicznym (zapożyczenia wschodniosłowiańskie w staropolskiej terminologii bartniczej). *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego*, 76, 217–229. <https://doi.org/10.5604/01.3001.0014.6667>
- Lehr-Spławiński, T. (1939). Pol. chłonać, otchłań. *Język Polski*, 24, 40–45.
- Lehr-Spławiński, T. (Ed.). (1938–1939). *Nowy słownik języka polskiego* [NSJP] (Vols. 1–2). Evert i Michalski.
- Lepeshaŭ, I., & Iakaltsėvich, M. (2002). *Sloŭnik belaruskikh prykazak*. Belarusaia navuka.
- Lewaszkiwicz, T. (2017). *Język powojennych przesiedleńców z Nowogródka i okolicy*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
- Lexer, M. (1979). *Mittelhochdeutsches Handwörterbuch* (Vols. 1–3). S. Hirzel. (Oryginalna praca opublikowana 1872).
- Linde, S. B. (1951). *Słownik języka polskiego* (3rd. ed., photo-offset, Vols. 1–6). Drukarnia Zakładu Ossolińskich. (Oryginalna praca opublikowana 1854–1860).
- Lorentz, F. (1958–1962). *Gramatyka pomorska* [Lorentz GPom] (Vols. 1–3). Wydawnictwo PAN.
- Lorentz, F. (1958–1983). *Pomoranisches Wörterbuch* [Lorentz PW] (Vols. 1–5). Akademie-Verlag.
- Lübben, A. (1980). *Mittelniederdeutsches Handwörterbuch*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft. (Oryginalna praca opublikowana 1888).
- Łabko, W. D. (1975). [Ankieta]. In *Belarуска-pol'skiia izaleksy*. Akademiai nauk Beloruskoï SSR.
- Łesiów, M. (1956). Teksty gwarowe. *Język Polski*, 36, 36–39.
- Łętowski, A. (1915). *Milujmy język ojczysty. Błędy nasze: Rzecz o czystości języka polskiego na Litwie*. Księgarnia Józefa Zawadzkiego.
- Łopaciński, H. (1892). Przyczyunki do nowego słownika języka polskiego. *Prace Filologiczne*, 4, 173–279.
- Łopaciński, H. (1899). Najdawniejsze słowniki polskie drukowane. *Prace Filologiczne*, 5, 393–454, 681–976.
- Łoś, J., Rozwadowski, J., Brückner, A., Baudouin de Courtenay, J., Benni, T., Ułaszyn, H., Kryński, A. A., Rowiński, M., Nitsch, K., Ptaszycki, S., Kleczkowski, A., Willer, J., Schorr, M., Ojansuu, H., Wędkiewicz, S., Gawroński, A., & Estreicher, S. (Eds.). (1915). *Język polski i jego historia z uwzględnieniem innych języków na ziemiach polskich* [JPE] (Cz. 1–2). Polska Akademia Umiejętności.

- Machek, V. (1957a). *Etymologický slovník jazyka českého*. Nakladatelství Československé akademie věd.
- Machek, V. (1957b). *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*. Nakladatelství Československé akademie věd.
- Majtán, M. (Ed.). (1991–2008). *Historický slovník slovenského jazyka* [HSSJ] (Vols. 1–7). Veda, vydavateľstvo SAV.
- Mamotreky staropolskie* (W. Żurowska-Górecka & V. Kyas, Eds.). (1972). Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Mańczak, W. (2017). *Polski słownik etymologiczny* [Mańczak PSE]. Polska Akademia Umiejętności.
- Maroszek, J., & Leończuk, J. (2011). *Wielka księga tradycji kulturalnych Puszczy Knyszyńskiej*. Lokalna Grupa Działania Puszcza Knyszyńska.
- Martynaŭ, V., Tsykhun, H., & Mal'ko, A. (Eds.). (1978–2017). *Ėtymalahichny sloŭnik belaruskaj mowy* [ESBM] (Vols. 1–14). Belaruskaja navuka.
- Maryniakowa, I. (2011). *Słownik dawnej mowy mieszkańców Ciechanowca i okolicznych wsi na Podlasiu*. Łomżyńskie Towarzystwo Naukowe im. Wagów.
- Maryniakowa, I., Rembiszewska, D. K., & Siatkowski, J. (2014). *Różnojęzyczne słownictwo gwarowe Podlasia, Suwalszczyzny i północno-wschodniego Mazowsza* [RóżnSłow]. Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk (Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy).
- Matiiv, M. (2013). *Slovník hovirok tsentral'noi Boïkivshchyny*. Nata.
- Matskevich, IU. (Ed.). (1979–1986). *Sloŭnik belaruskikh havorak paŭnochna-zakhodniaï Belarusi i iae pahranichcha* [SPZB] (Vols. 1–5). Navuka i tĕkhnika.
- Mayenowa, M. R., Peplowski, F., & Mrowcewicz, K. (Eds.). (1966–1995). *Słownik polszczyzny XVI wieku* [SPXVI] (Vols. 1–37). Zakład Narodowy im. Ossolińskich; Instytut Badań Literackich.
- Mazur, J. (1976–1978). *Gwary okolic Biłgoraja* (Vols. 1–2). Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Mažuranić, V. (1908–1922). *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik*. Jugoslovenska Akademija Znanosti i Umjetnosti.
- Mączyński, J. (1564). *Lexicon latino-polonicum*. J. Daubmann.
- Mel'nychuk, O. (Ed.). (1982–2012). *Etymolohichnyï slovník ukraïns'koï mowy* [ESUM] (Vols. 1–6). Naukova dumka.
- Mędelska, J. (2000). *Język polskiej prasy wileńskiej (1945–1979): Vol. 2. Lata 1945–1959*. Wydawnictwo Uczelniane WSP w Bydgoszczy.
- Miatsel'skaia, E., & Kamaroŭski, IA. (1972). *Sloŭnik belaruskaj narodnaj frazealohii*. BDU imia U. I. Lenina.
- Miklosich, F. (1886). *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*. W. Braumüller.
- Minikowska, T. (1980). *Wyrazy ukraińskie w polszczyźnie literackiej XVI w.* Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Moszyński, L. (1954). *Geografia niektórych zapożyczeń niemieckich w staropolszczyźnie*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

- Muka, A. (1911–1928). *Słownik dolnoserbsteke řečy a jeje narěcow / Wörterbuch der nieder-wendischen Sprache und ihrer Dialekte*. Domowina.
- Negrych, M. (2008). *Skarby hutsul's'koho hovorū: Berezovy*. Instytut ukraińoznavstva im. I. Kryp'iakevycha pri NAN Ukraïny.
- Niederle, L. (1921). *Slovanské starožitnosti* (Vol. 3). Bursík a Kohout.
- Nitsch, K. (1948). *Studia z historii polskiego słownictwa*. PAU.
- Nitsch, K. (1955). Z dziejów polskich wyrazów *uzior, udzior*. In K. Nitsch, *Wybór pism polonistycznych* (Vol. 2, pp. 191–192). Zakład im. Ossolińskich. (Reprinted from: „Z dziejów polskich wyrazów *uzior, udzior*”, 1936, *Język Polski*, 21, 96, 149–150).
- Nitsch, K., & Karaś, M. (Eds.). (1957–1970). *Mały atlas gwar polskich* [MAGP] (Vols. 1–13). Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Nowowiejski, B. (2010a). Białorutenizmy leksykalne w polszczyźnie wileńskiej przełomu XIX i XX wieku. In B. Nowowiejski, *Z zagadnień kontaktów językowych* (pp. 273–284). Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku. (Reprinted from: *Polsko-białoruskie związki językowe, literackie, historyczne i kulturowe*, pp. 13–22, M. Kondratiuk, Ed., 2000, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku).
- Nowowiejski, B. (2010b). Cechy białoruskie w mowie mieszkańców Sokółki. In B. Nowowiejski, *Z zagadnień kontaktów językowych* (pp. 229–247). Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku. (Reprinted from: *Dzieje Lubelszczyzny*, vol. 6, pp. 209–224, J. Bartmiński & M. Łesiów, Eds., 1992, Lubelskie Towarzystwo Naukowe).
- Nowowiejski, B. (2010c). Polskie słowniczki gwarowe z XIX wieku jako źródło do badania przeszłości polsko-białoruskich stosunków językowych. In B. Nowowiejski, *Z zagadnień kontaktów językowych* (pp. 263–271). Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku. (Reprinted from: *Polsko-białoruskie związki językowe, literackie, historyczne i kulturowe*, pp. 88–94, S. Musijenko, Ed., 2004, Grodzieński Uniwersytet Państwowy).
- Nowowiejski, B. (2010d). Z życia wschodnich sławizmów leksykalnych w mowie miast i miasteczek Białostoczczyzny. In B. Nowowiejski, *Z zagadnień kontaktów językowych* (pp. 215–228). Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku. (Reprinted from: *Ze studiów nad gwarami wschodniosłowiańskimi w Polsce*, pp. 175–187, F. Czyżewski & M. Łesiów, Eds., 1997, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej).
- Obshchესlavianskiĭ lingvisticheskiĭ atlas: Serii leksiko-slovoobrazovatel'naia* [OLA 11] (Vol. 11) (in press).
- Olejnik, M. (2019). *Antroponimia starostwa grabowieckiego (XVI–XVIII w.)*. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Orlovský, J. (1982). *Gemerský nářečový slovník*. Osveta.
- Orzeszkowa, E. (1886). *Milord*. S. Lewental. <https://pl.wikisource.org/wiki/Milord>
- Osipowicz, A. (2009). Słowniczek gwary augustowskiej. In B. Nowowiejski (Ed.), *Dziewiętnastowieczne słowniczki gwarowe z Polski północnowschodniej* (pp. 7–130). Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.

- Parshuta, IU. (1984). O dialektnoi leksike pol'skikh govorov na territorii Latviškoj SSR. *Studia nad polszczyzną kresową*, 3, 133–145.
- Paryl, W., & Mieszczankowska, M. (2004). *Słownik gwary przesiedleńców ze wsi Tuligłowy koło Komarna*. Lexis.
- Parylak, P. (1999). Prowincjonalizmy mowy polskiej w Drohobyczu i jego okolicach. In J. Rieger (Ed.), *Język polski dawnych Kresów Wschodnich: Vol. 2. Studia i materiały* (pp. 341–363). Wydawnictwo Naukowe Semper. (Oryginalna praca opublikowana 1877).
- Pasek, J. C. (b.d.). *Pamiętniki*. Wolne Lektury. <https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/pamietniki/>
- Pastuszeńko, S. (1929–1930). *Mazowieckie (i ruskie) cechy dialektyczne między dolną Wisłoką a dolnym Sanem. Lud Słowiański, I A*, 139–168.
- Peciar, Š. (Ed.). (1959–1968). *Slovník slovenského jazyka [SSJ]* (Vols. 1–6). Slovenská akadémia vied.
- Pelcowa, H. (1985). *Studia nad słownictwem gwarowym Lubelszczyzny: Cz. 1. Słownictwo pochodzenia małopolskiego*. Wydawnictwo UMCS.
- Pelcowa, H. (1994). *Mazowizmy leksykalne w gwarach Lubelszczyzny*. Wydawnictwo UMCS.
- Pelcowa, H. (1997). Słownictwo wschodniosłowiańskie w gwarach Polski środkowo-wschodniej w świetle związków językowych polsko-ukraińskich. In F. Czyżewski & M. Łesiów (Eds.), *Ze studiów nad gwarami wschodniosłowiańskimi w Polsce* (pp. 189–211). Wydawnictwo UMCS.
- Pelcowa, H. (2001). *Interferencje leksykalne w gwarach Lubelszczyzny*. Wydawnictwo UMCS.
- Pelcowa, H. (2012a). Słownictwo kresowe jako element tożsamości pogranicza (na materiale gwar Lubelszczyzny). In E. Dzięgiel, K. Czarnecka, & D. A. Kowalska (Eds.), *Język polski dawnych Kresów Wschodnich: Vol. 5. Polskie dziedzictwo językowe na dawnych Kresach*. Wydawnictwo Naukowe Semper.
- Pelcowa, H. (2012b). *Słownik gwar Lubelszczyzny: Vol. 1. Rolnictwo, narzędzia rolnicze, prace polowe, zbiór i obróbka zbóż [SGL I]*. Wydawnictwo UMCS.
- Pelcowa, H. (2015). Dziedzictwo leksykalne pogranicza polsko-wschodniosłowiańskiego w interpretacji mieszkańców wsi. In F. Czyżewski, M. Olejnik, & A. Pihan-Kijasowa (Eds.), *Pogranicza słowiańskie w opisach językoznawczych* (pp. 89–96). Wydawnictwo Muzyczne POLIHYMNIA.
- Pelcowa, H. (2019a). *Słownik gwar Lubelszczyzny: Vol. 6. Pokarmy [SGL VI]*. Wydawnictwo UMCS.
- Pelcowa, H. (2019b). *Słownik gwar Lubelszczyzny: Vol. 7. Odzież i obuwie [SGL VII]*. Wydawnictwo UMCS.
- Pelcowa, H., Gumowska-Grochot, I., & Skórska, B. (2020). *Słownik gwar Lubelszczyzny: Vol. 8. Człowiek i rodzina, higiena i choroby, meble, sprzęty i prace domowe [SGL VIII]*. Wydawnictwo UMCS.
- Pietkiewicz, C. (1938). *Kultura duchowa Polesia Rzeczyckiego*. Towarzystwo Naukowe Warszawskie.

- Pietkiewicz, C. (2013). *Kultura społeczna Polesia Rzeczyckiego*. Muzeum Etnograficzne w Toruniu.
- Pleteršnik, M. (1894–1895). *Slovensko-nemški slovar* (Vols. 1–2). Knezoškofijstvo.
- Popowska-Taborska, H. (1996a). Leksyka kaszubska w świetle słownictwa staropolskiego. In H. Popowska-Taborska & W. Boryś, *Leksyka kaszubska na tle słowiańskim* (pp. 67–108). Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk (Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy); Towarzystwo Naukowe Warszawskie.
- Popowska-Taborska, H. (1996b). Obce wpływy leksykalne jako wynik oddziaływania polszczyzny na dialekty kaszubskie. In H. Popowska-Taborska & W. Boryś, *Leksyka kaszubska na tle słowiańskim* (pp. 109–130). Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk (Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy); Towarzystwo Naukowe Warszawskie.
- Potocki, W. (1907). *Ogród fraszek* (A. Brückner, Ed.; Vols. 1–2). Towarzystwo dla Popierania Nauki Polskiej.
- Puzynina, J. (1961). „*Thesaurus*” Grzegorza Knapiusza: *Siedemnastowieczny warsztat pracy nad językiem polskim*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Puzynina, J. (1963). *Wypowiedzi o języku i stylu w okresie staropolskim (do połowy XVIII w.): Vol. 2. Słownik* (J. Puzynina & M. R. Mayenowa, Eds.). Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Rastorguev, P. (1973). *Slovar' narodnykh govorov zapadnoi Brianshchiny*. Akademia nauk Belorusskoj SSR, Institut iazykoznanii imeni Iakuba Kolasa.
- Rembiszewska, D. K. (2006). *Dynamika rozwoju gwary Knyszyna i okolic na Podlasiu w XX wieku*. Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk (Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy); Fundacja Sławistyczna.
- Rembiszewska, D. K. (2007). *Słownik dialektu knyżyńskiego Czesława Kudzinowskiego*. Łomżyńskie Towarzystwo Naukowe im. Wagów.
- Rembiszewska, D. K., & Siatkowski, J. (2012). Nazwy stopni pokrewieństwa w gwarach wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny na tle ogólnosłowiańskim (OLA). *Teka Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych*, 7, 135–142.
- Rembiszewska, D. K., & Siatkowski, J. (2018). *Pogranicze polsko-wschodniosłowiańskie: Studia wyrazowe*. Uniwersytet Warszawski, Wydział Polonistyki, Instytut Sławistyki Zachodniej i Południowej.
- Rembiszewska, D. K., & Siatkowski, J. (2021). *Pogranicze polsko-wschodniosłowiańskie: Studia wyrazowe (Cz. 2)*. Uniwersytet Warszawski, Wydział Polonistyki, Instytut Sławistyki Zachodniej i Południowej.
- Rieger, J. (1995). *Słownictwo i nazewnictwo lemkowski*. Wydawnictwo Naukowe Semper.
- Rieger, J. (2014). *Słownictwo polszczyzny gwarowej na Brasławszczyźnie*. Wydawnictwo Naukowe Sub Lupa.
- Rieger, J. (2016). *Mały słownik lemkowskiej wsi Bartne, opracowany głównie na podstawie nagrań Małgorzaty Słoń-Nowaczek*. Wydział „Artes Liberales” Uniwersytetu Warszawskiego.
- Rieger, J. (2017). *Atlas ukraińskich gwar nadszańskich* (Vols. 1–2). Wydział „Artes Liberales” Uniwersytetu Warszawskiego.

- Rieger, J. (2019a). Jak badać współczesne słownictwo kresowe. In J. Rieger, *Język polski na Kresach* (pp. 144–153). Wydawnictwo DIG. (Oryginalna praca opublikowana 2004).
- Rieger, J. (2019b). *Język polski na Kresach*. Wydawnictwo DIG.
- Rieger, J. (2019c). Ukraińskie interferencje w słownictwie polszczyzny w Galicji. In J. Rieger, *Język polski na Kresach* (pp. 164–177). Wydawnictwo DiG. (Oryginalna praca opublikowana 2011).
- Rieger, J. (Ed.). (1980–1991). *Atlas gwar bojkowskich [AGB]* (Vols. 1–7). Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Rieger, J. (Ed.). (2007). *Słownictwo gwarowe przesiedleńców z Ukrainy. Słownik porównawczy kilku wsi w Tarnopolskiem [Tarnopol 2007]*. Wydawnictwo Lexis.
- Rieger, J., Masojć, I., & Rutkowska, K. (2006). *Słownictwo polszczyzny gwarowej na Litwie*. Wydawnictwo DiG.
- Riemann, E., Tolksdorf, U., & Goltz, R. (Eds.). (1974–2005). *Preussisches Wörterbuch [PrWb]* (Vols. 1–6). Wachholtz.
- Ripka, I. (Ed.). (1997). *Obshechekarpatskiĭ dialektologicheskii atlas [OKDA 5]* (Vol. 5.). Veda.
- Ripka, I., & Ferencíková, A. (Eds.). (1994–2021). *Slovník slovenských nářečí [SSN]* (Vols. 1–3). Veda.
- Rymut, K. (2001). *Nazwiska Polaków: Słownik historyczno-etymologiczny: Vol. 2. L–Ż*. Wydawnictwo Naukowe DWN.
- Rymut, K., Czopek-Kopciuch, B., & Bijak, U. (Eds.). (1996–2021). *Nazwy miejscowe Polski: Historia – pochodzenie – zmiany [NMP]* (Vols. 1–16). Wydawnictwo Pandit; Instytut Języka Polskiego PAN.
- Sabadosh, I. (2015). *Ukrains'ka leksyka v prostori i chasi*. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy.
- Sawaniewska-Mochowa, Z. (2002). *Ze studiów nad socjolektem drobnej szlachty kowieńskiej XIX wieku*. Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej im. Kazimierza Wielkiego.
- Schlag, G. (1734). *Neue gründliche und vollständige polnische Sprachlehre*. Johann Jacob Korn.
- Schuster-Šewc, H. (1978–1996). *Historisch-etymologisches Wörterbuch der ober- und niedersorbischen Sprache* (Vols. 1–5). Domowina.
- Shylo, H. (2008). *Naddnistrians'kyĭ rehional'nyĭ slovnyk*. Instytut ukraińoznavstva im. I. Kryp'iakevycha NAN Ukrainy.
- Siatkowski, J. (1965–1970). *Bohemizmy fonetyczne w języku polskim [Siatkowski BFJP]* (Vols. 1–2). Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Siatkowski, J. (1991). Innerslawische und slawisch-nichtslawische sprachliche Interferenz im Bereich der Morphologie. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, 27, 227–246.
- Siatkowski, J. (2015). *Studia nad słowiańsko-niemieckimi kontaktami językowymi*. Wydawnictwo Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego.

- Skok, P. (1971–1974). *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* (Vols. 1–4). Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Sławski, F. (1939–1947). Oboczność ą : u w językach słowiańskich. *Slavia Occidentalis*, 18, 246–290.
- Sławski, F. (1952–1982). *Słownik etymologiczny języka polskiego* [Sławski SE] (Vols. 1–5). Wydawnictwo PAN.
- Sławski, F., & Jakubowicz, M. (Eds.). (1974–). *Słownik prasłowiański* [SP] (Vols. 1–). Zakład Narodowy im. Ossolińskich; Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk.
- Smułkowa, E. (Ed.). (2009). *Brasławszczyzna. Pamięć i współczesność: Vol. 2. Słownictwo dwujęzycznych mieszkańców rejonu*. Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Sobierajski, Z., & Burszta, J. (Eds.). (1979–2005). *Atlas języka i kultury ludowej Wielkopolski* [AJKLW] (Vols. 1–11). Zakład Narodowy im. Ossolińskich; Wydawnictwo Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.
- Sokólska, U. (2005). *Leksykalno-stylistyczne cechy prozy Melchiora Wańkowicza na materiale reportaży z lat 1961–1974*. Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Spanatiĭ, L., Suprun, A., Tymchenko, M., & Tokar, V. (Eds.). (2018). *Slovyk ukrains'kykh hovirok Buz'ko-Inhul's'koho mezhyrichchia* [SUGM]. Ilion.
- Sreznevskii, I. I. (1893–1912). *Materialy dlia slovaria drevnerusskogo iazyka po pis'mennym pamiatnikam* (Vols. 1–3). Tipografia Imperatorskoĭ Akademii Nauk.
- Stamirowska, Z., Perzowa, H., Kołodziejczykowa, D., & Sobolewska, K. (1987–2021). *Słownik gwar Ostródzkiego, Warmii i Mazur* [SOWM] (Vols. 1–9). Instytut Języka Polskiego PAN.
- Štefeková, E. (2006). *Lábe, lábe... Lábský nářečový slovník a všetto kršsne, čo s ním súvisí*. Záhorské múzeum.
- Steuer, F. (1934). *Dialekt sułkowski*. Polska Akademia Umiejętności.
- Stieber, Z. (1956–1964). *Atlas językowy dawnej Łemkowszczyzny* [AJDŁ] (Vols. 1–8). Łódzkie Towarzystwo Naukowe; Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Stieber, Z. (1966). *Historyczna i współczesna fonologia języka polskiego*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Stieber, Z., & Popowska-Taborska, H. (Eds.). (1964–1978). *Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich* [AJK] (Vols. 1–15). Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Štolc, J., Buffa, F., & Habovštiak, A. (Eds.). (1968–1984). *Atlas slovenského jazyka* [ASJ] (Vols. 1–4). Slovenská akadémia vied.
- Sulimierski, F., Chlebowski, B., & Walewski, W. (1880–1902). *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego* [SGKP] (Vols. 1–15). Kasa im. Józefa Mianowskiego.
- Sychta, B. (1967–1976). *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej* (Vols. 1–7). Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Sychta, B. (1980–1985). *Słownictwo kociewskie na tle kultury ludowej* [SychKoc] (Vols. 1–3). Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

- Sylwia. (2015). *Podlaska tołkanica (towkanica)*. Zielony Koperek – przepisy, podróże i porady ogrodnicze. <https://zielonykoperek.pl/2015/06/podlaska-tolkani-ca-tawkanica.html>
- Szymańska, J. (2012). *Podlasie: Cz. 2. Teksty pieśni powszechnych*. Instytut Sztuki PAN.
- Szymczak, M. (1966). *Nazwy stopni pokrewieństwa i powinowactwa rodzinnego w historii i dialektach języka polskiego*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Tarnacki, J. (1939). *Studia porównawcze nad geografią wyrazów (Polesie – Mazowsze)*. Zakłady Graficzne “Drukarnia Bankowa”.
- Taszycki, W. (Ed.). (1950–1965). *Słownik staropolskich nazw osobowych* [SSNO] (Vols. 1–7). Zakład Narodowy im. Ossolińskich Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Tolstoï, N. (Ed.). (1968). *Leksika Poles'ia: Materialy dlia polesskogo dialektного slovaria* [LPol]. Nauka.
- Tomaszewski, A. (1930). *Gwara Łopienna i okolicy w północnej Wielkopolsce*. Polska Akademia Umiejętności.
- Trubachev, O. (1966). Remeslennaia terminologiiia v slavianskikh iazykakh (étimologiiia i opyt gruppovoï rekonstruktsii). Nauka.
- Trubachev, O., Zhuravlev, A., & Varbot, Zh. (Eds.). (1974–). *Ėtimologicheskii slovar' slavianskikh iazykov: Praslavianskii leksicheskii fond* [ESSJ] (Vols. 1–). Nauka.
- Turska, H. (1982). O powstaniu polskich obszarów językowych na Wileńszczyźnie. *Studia nad polszczyzną kresową, 1*, 19–121.
- Tymchenko, IE. (2002–2003). *Materialy do slovnyka pysemnoi ta knyzhnoi ukrains'koï movy XV–XVIII st.* (V. Nimchuk & H. Lysa, Eds.; Vols. 1–2). Instytut ukrains'koï movy Natsional'noi Akademii Nauk Ukrainy; Ukrains'ka Vil'na Akademiia Nauk u SShA.
- Urbańczyk, S. (Ed.). (1953–2004). *Słownik staropolski* [SStp] (Vols. 1–11). Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Vakhros, I. (1959). Naimenovaniia obuvi v russkom iazyke. I. Drevneishie naime-novaniia, do petrovskoi epokhi. Institut po izucheniiu SSSR v Finliandii.
- Vashchanka, A. (2017). *Belarusaia kukhnia*. “Belarus”.
- Walicki, A. (1886). *Błędy nasze w mowie i piśmie ku szkodzie języka polskiego popelniane oraz prowincjonalizmy* (3. wyd.). Gebethner i Wolff.
- Witkowski, W. (2013). Jeszcze raz o najdawniejszych zapożyczeniach ruskich (wschodniosłowiańskich) w języku polskim. *Rocznik Sławistyczny, 57*, 159–167.
- Wójtowicz, J. (1966). *Charakterystyka fonetyczna gwar między Wisłą, Sanem, Wisłokiem i Wisłoką*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Wronicz, J. (Ed.). (1995). *Słownik gwarowy Śląska Cieszyńskiego* [SGŚC 1]. Polskie Towarzystwo Ludoznawcze.
- Wronicz, J. (Ed.). (2010). *Słownik gwarowy Śląska Cieszyńskiego* [SGŚC 2] (2nd ed., enlarged). Galeria “Na Gojach”
- Wyderka, B. (Ed.). (2000–2024). *Słownik gwar śląskich* [SGŚ] (Vols. 1–18). Wydawnictwo Uniwersytetu Polskiego.

- Załęski, W. (2005). *Z supraskiego na nasze: Słownik gwary supraskiej*. Collegium Suprasliense.
- Zawadzka, W. (1913). *Kucharka litewska*. [https://pl.wikisource.org/wiki/Kucharka\\_litewska\\_\(1913\)](https://pl.wikisource.org/wiki/Kucharka_litewska_(1913))
- Zdancewicz, T. (1964). Wpływy litewskie i wschodniosłowiańskie w polskich gwarach pod Sejnamami. *Acta Baltico-Slavica*, 1, 227–246.
- Zdancewicz, T. (1966). *Wpływy białoruskie w polskich gwarach pod Sejnamami*. Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk.
- Zdaniukiewicz, A. A. (1972). *Gwara Łopatowszczyzny: fonetyka, fleksja, słownictwo*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Zdanowicz, A., Bohusz Szyszko, M., Filipowicz, J., Tomaszewicz, W., Czepliński, F., Korotyński, W., & Trentowski, B. (1861). *Słownik języka polskiego [SWi]* (Vols. 1–2). Wydany staraniem i kosztem Maurycego Orgelbranda.
- ZHuraŭski, A., & Bulyka, A. (Eds.). (1982–2017). *Historychny sloŭnik belaruskaj movy [HSBM]* (Vols. 1–37). Belarускаia navuka.
- Żelechowski, E. (1886). *Ruthenisch-deutsches Wörterbuch* (Vols. 1–2). Druckerei des Szewczenko-Vereins.

## Spis miejscowości

W spisie podajemy nazwy miejscowości, z których pochodzi cytowany materiał i numer strony w książce (pierwsza kolumna). Przynależność administracyjna jest zgodna z obecnie (2026 r.) obowiązującym podziałem na gminy, powiaty, województwa na obszarze Polski. Jeśli miejscowość jest siedzibą gminy, nie powtarzamy jej w trzeciej kolumnie. W tekście zostało wymienione przyporządkowanie według źródła, z którego pochodzą przykłady. Dla miejscowości w innych państwach podano w ostatniej kolumnie nazwę kraju oraz odpowiedniki podziału administracyjnego.

Nazwa miejscowości	Endonim	Gmina	Powiat/rejon/ okres itd.	Województwo/ obwód/kraj itd.	Kraj
Augustów 23, 35, 51, 59			augustowski	podlaskie	
Baciki Średnie 52, 93		Siemiatycze	siemiatycki	podlaskie	
Baranowicze 46	Барана- вічы		Баранавіцкі раён	Брэсцкая вобласць	Białoruś
Baborów (dawniej Baworów) 83			głubczycki	śląskie	
Berezowica Mała 48	Мала Березо- виця		Тернопіль- ський район	Тернопільська область	Ukraina
Berezów 25, 102	Нижній Березів		Косівський район	Івано-Франків- ська область	Ukraina
Bęćkowo 71		Szczuczyn	grajewski	podlaskie	
Biała Podlaska 47, 48, 49, 52, 60, 69, 85, 89, 97, 98			bialski	lubelskie	

Nazwa miejscowości	Endonim	Gmina	Powiat/rejon/okres itd.	Województwo/obwód/kraj itd.	Kraj
Białe 31, 48, 70, 73, 82	Біле		Львівський район	Львівська область	Ukraina
Białka 81		Radzyń Podlaski	radzyński	lubelskie	
Białystok 40, 46, 52, 68, 69, 81, 82, 89, 93, 97			białostocki	podlaskie	
Bielsk Podlaski 47, 49, 51, 89, 94, 97			bielski	podlaskie	
Biendusza 23		Zbójna	łomżyński	podlaskie	
Bilwinowo 75		Szypliszki	suwalski	podlaskie	
Biłgoraj 48, 51, 52, 60, 90, 98, 102, 103			biłgorajski	lubelskie	
Binduga 23		Sarnaki	łosicki	mazowieckie	
Binduga 23		Konarzyny	chojnicki	pomorskie	
Binduga 23		Chorzele	przasnyski	mazowieckie	
Binduga (dawniej Winduga), osada, do 2023 r. część wsi Ruś 23		Stawiguda	olsztyński	warmińsko-mazurskie	
Bindugi (część wsi Kania Polska) 23		Serock	legionowski	mazowieckie	
Bindużka 23		Rzewnie	makowski	mazowieckie	
Bindziuga (od 1998 r. Bieńdziuga) 21		Michałow	białostocki	podlaskie	
Blizne 69		Jasienica Rosielna	brzozowski	podkarpackie	
Błotków Duży (dzielnica Terespoła) 98			białski	lubelskie	
Bobrowniki 95		Gródek	białostocki	podlaskie	
Bobrówka 92		Jaświły	moniecki	podlaskie	
Bobrujsk 59	Бабруйск		Бабруйскі раён	Магілёўская вобласць	Białoruś
Bohatyrowicze 90, 93	Багатырэвічы		Мастоўскі раён	Гродзенская вобласць	Białoruś
Bolechów 25, 43, 99	Болехів		Калуський район	ІваноФранківська область	Ukraina

Nazwa miejscowości	Endonim	Gmina	Powiat/rejon/okres itd.	Województwo/obwód/kraj itd.	Kraj
Borki Wielkie 31, 40, 70	Великі Бірки		Тернопільський район	Тернопільська область	Ukraina
Boryczówka 31, 40, 48, 70, 73	Боричівка		Тернопільський район	Тернопільська область	Ukraina
Brańsk 23			bielski	podlaskie	
Brasław 90, 97	Браслаў		Браслаўскі раён	Віцебская вобласць	Białoruś
Brezno 56	Brezno		Okres Brezno	Banskobystrický kraj	Słowacja
Brok 23			ostrowski	mazowieckie	
Brzesko 27			brzeski	małopolskie	
Brześć 46, 55, 76, 95, 100	Брэст		Брэсцкі раён	Брэсцкая вобласць	Białoruś
Brzeźno 98		Dorohusk	chełmski	lubelskie	
Brzozów 82, 103			brzozowski	podkarpackie	
Buczacz 48, 50, 52, 57, 70, 82, 99, 103	Бучач		Чортківський район	Тернопільська область	Ukraina
Budki		Kowale Oleckie	olecki	warmińsko-mazurskie	
Budy 51, 97		Białowieża	hajnowski	podlaskie	
Budzisz 59		Dzierzgoń	sztumski	pomorskie	
Busko 35			buski	lubelskie	
Bydgoszcz 30				kujawsko-pomorskie	
Celje 62			Mestna občina Celje	Savinjska statistična regija	Słowenia
Chełm 48, 49, 69, 97, 98, 103			chełmski	lubelskie	
Chełmo 27		Masłowice	radomszczański	łódzkie	
Choroszcz 81			białostocki	podlaskie	
Chrzanów 60, 72			chrzanowski	małopolskie	
Ciechanowiec 30, 75, 83, 93			wysokomazowiecki	podlaskie	
Czerewki 47		Juchnowiec Kościelny	białostocki	podlaskie	
Czerkasy 27	Черкаси		Черкаський район	Черкаська область	Ukraina
Czeskie Budziejowice 102	České Budějovice		Okres České Budějovice	Jihočeský kraj	Czechy
Częstochowa 102			częstochowski	śląskie	
Człuchów 23			człuchowski	pomorskie	

Nazwa miejscowości	Endonim	Gmina	Powiat/rejon/ okres itd.	Województwo/ obwód/kraj itd.	Kraj
Dańce 90		Hanna	włodawski	lubelskie	
Dąbrowa Białostocka 55, 68			sokólski	podlaskie	
Dąbrowa Tarnowska 72			dąbrowski	małopolskie	
Degucie 75		Sejny	sejneński	podlaskie	
Degucie pod Goldapią 39		Dubeninki	gołdapski	warmińsko-mazurskie	
Delejów 70	Деліеве		Івано-Франківський район	Івано-Франківська область	Ukraina
Derewiczna 47		Komarówka Podlaska	radzyński	lubelskie	
Dmitrowicze 46	Дзмітравічы		Камянецкі раён	Брэсцкая вобласць	Białoruś
Dobra Szlacheczka 45		Sanok	sanocki	podkarpackie	
Dobryń 97		Zalesie	białski	lubelskie	
Dobrzyniewo Duże 52, 60, 93			białostocki	podlaskie	
Dojlidy 73	Dailidės		Šalčininkų rajono	Vilniaus apskritis	Litwa
Domaniewek 59		Dalików	poddębicki	łódzkie	
Domaradz 47			brzozowski	podkarpackie	
Drohobycz 57, 69, 73, 99	Дрогобич		Дрогобицький район	Львівська область	Ukraina
Dubica 97, 98		Wisznice	białski	lubelskie	
Duliby 48, 52, 70, 99	Дуліби		Чортківський район	Тернопільська область	Ukraina
Dywity 77			olsztyński	warmińsko-mazurskie	
Ejszyszki 75	Eišiškės		Šalčininkų rajono savivaldybė	Vilniaus apskritis	Litwa
Elźbiecin 98		Kodeń	białski	lubelskie	
Firlejów 31, 48, 70	Липівка (od 1570 r. do 1946 r. Фірлеїв)		Івано-Франківський район	Івано-Франківська область	Ukraina
Garwolin 23, 27, 35, 72			garwoliński	mazowieckie	
Gdańsk 59			gdański	pomorskie	
Giżycko 75			giżycki	warmińsko-mazurskie	

Nazwa miejscowości	Endonim	Gmina	Powiat/rejon/okres itd.	Województwo/obwód/kraj itd.	Kraj
Glinny Stok 98		Siemień	parczewski	lubelskie	
Głogów Małopolski 81			rzeszowski	podkarpackie	
Gorlice 60			gorlicki	małopolskie	
Grodno 24, 59, 76, 83, 84, 86, 90, 93, 95	Гродна Гродзенская		Гродзенскі раён	Гродзенская вобласць	Białoruś
Grójec 21, 46, 89, 94, 97			grójecki	mazowieckie	
Hajnówka 21, 46, 89, 94, 97			hajnowski	podlaskie	
Halicz 70	Галич		Івано-Франківський район	Івано-Франківська область	Ukraina
Hanaczów 31, 48, 57, 70, 73, 82, 103	Ганачівка		Львівський район	Львівська область	Ukraina
Hanna 90		Hanna	włodawski	lubelskie	
Hańsk (Pierwszy, Drugi) 97		Hańsk	włodawski	lubelskie	
Hłomecza (koło Sanok) 45		Sanok	sanocki	podkarpackie	
Hołówki Duże 89		Juchnowiec Kościelny	białostocki	podlaskie	
Homel 46, 59, 76, 86	Гомель		Гомельскі раён	Гомельская вобласць	Białoruś
Horodyszczce 40, 97		Wisznice	białski	lubelskie	
Horostyte 97		Wyryki	włodawski	lubelskie	
Hreczany (obecnie dzielnica Chmielnickiego/Płoskirowa) 31, 54, 70	Гречани (мікрорайон м. Хмельницький)		Хмельницький район	Хмельницька область	Ukraina
Hrubieszów 24, 48, 83, 98, 103			hrubieszowski	lubelskie	
Huszczza 52, 60, 85, 89		Łomazy	białski	lubelskie	
Ignalino 86, 103	Ignalina		Ignalinos rajono savivaldybė	Utenos apskritis	Litwa
Іlnik 31, 40, 70, 73, 104	Ільник		Самбірський район	Львівська область	Ukraina
Іża 35			radomski	mazowieckie	
Iwonicz-Zdrój 83			krośnieński	podkarpackie	

Nazwa miejscowości	Endonim	Gmina	Powiat/rejon/okres itd.	Województwo/obwód/kraj itd.	Kraj
Jacnia 51		Adamów	zamojski	lubelskie	
Jagłowo 97		Sztabin	augustowski	podlaskie	
Jakubowice Końskie 97		Niemce	lubelski	lubelskie	
Janówka 97		Hanna	włodawski	lubelskie	
Jarosław 47, 69, 103			jarosławski	podkarpackie	
Jasło 60			jasielski	podkarpackie	
Jeziorosy 73, 75, 97	Zarasai		Zarasų rajonas	Utenos apskritis	Litwa
Jeżowe 81			nizański	podkarpackie	
Kaczanówka 31, 48, 70, 73, 82, 90, 103	Качанівка		Тернопільський район	Тернопільська область	Ukraina
Kalisz 59			kaliski	wielkopolskie	
Kalnica 45		Cisna	leski	podkarpackie	
Kameňany 61			okres Revúca	Banskobystrický kraj	Słowacja
Kamieniec Podolski 29, 69, 99	Кам'янець Подільський		Кам'янець Подільський район	Хмельницька область	Ukraina
Kania Polska 23		Serock	legionowski	mazowieckie	
Karpowice 92		Suchowola	sokólski	podlaskie	
Kartuzy 65			kartuski	pomorskie	
Karwica 23		Ruciane-Nida	piski	warmińsko-mazurskie	
Kąty 98		Kodeń	białski	lubelskie	
Kielce 27			kielecki	świętokrzyskie	
Kleszczele 46			hajnowski	podlaskie	
Klewinowo 89		Juchnowiec Kościelny	białostocki	podlaskie	
Knyszyn 52, 55, 70, 77, 90, 94, 95			moniecki	podlaskie	
Kobyłanka 91		Michałowo	białostocki	podlaskie	
Kolbuszowa 82			kolbuszowski	podkarpackie	
Kołacze 97, 98		Stary Brus	włodawski	lubelskie	
Kołodno-Lisowszczyzna 96	Колодне (do 1954 r. Колодно-Лісовеччина)		Тернопільський район	Тернопільська область	Ukraina

Nazwa miejscowości	Endonim	Gmina	Powiat/rejon/okres itd.	Województwo/obwód/kraj itd.	Kraj
Kołomyja 102	Коломия		Коломийський район	Івано-Франківська область	Ukraina
Kołów 31, 48, 70, 73, 82, 104	Колтів		Золочівський район	Львівська область	Ukraina
Komańcza 30, 32			sanocki	podkarpackie	
Komarno 43, 49	Комарно		Львівський район	Львівська область	Ukraina
Kombornia 47, 69		Korczyna	krośnieński	podkarpackie	
Kopyłów 98		Horodło	hrubieszowski	lubelskie	
Kornica p. Nowa Kornica, Stara Kornica 48, 97					
Korobczyce 95	Каробчыцы		Гродзенскі раён	Гродзенская вобласць	Białoruś
Korolówka 98		Włodawa	włodawski	lubelskie	
Kościan 42			kościański	wielkopolskie	
Kowel 55, 82, 103	Ковель		Ковельський район	Волинська область	Ukraina
Kozienice 23, 35, 60			kozienicki	mazowieckie	
Kozłów 31, 70, 82, 103	Кізілів		Золочівський район	Львівська область	Ukraina
Kraków 59, 65, 72			krakowski	małopolskie	
Kramsk 60			koniński	wielkopolskie	
Krapkowice 60			krapkowicki	opolskie	
Krasne 51		Stary Zamość	zamojski	lubelskie	
Krasnystaw 21, 48, 49, 103			krasnostawski	lubelskie	
Kraśnik 69			kraśnicki	lubelskie	
Krosno 47, 48, 56, 70, 102, 103, 104			krośnieński	podkarpackie	
Krowinka 48, 70, 73	Кровинка		Тернопільський район	Тернопільська область	Ukraina
Krzyże 23		Ruciane-Nida	piski	warmińsko-mazurskie	
Książnice Wielkie 60		Koszyce	proszowicki	małopolskie	
Kulczyn 98		Hańsk	włodawski	lubelskie	

Nazwa miejscowości	Endonim	Gmina	Powiat/rejon/ okres itd.	Województwo/ obwód/kraj itd.	Kraj
Kuplisk 97		Janów	sokólski	podlaskie	
Kuraszewo 46		Kleszczele	hajnowski	podlaskie	
Kurowszczyzna 97		Sokółka	sokólski	podlaskie	
Kursk 88	Курск		Курский район	Курская область	Rosja
Kuźmina 45, 46		Bircza	przemyski	podkarpackie	
Landwarów 59, 73, 75	Lentvaris		Trakų rajono savivaldybė	Vilniaus apskritis	Litwa
Limanowa 50, 60			limanowski	małopolskie	
Lipino 89			sokólski	podlaskie	
Lubaczów 47, 96, 102, 103			lubaczowski	podkarpackie	
Lubatowa 47, 83, 104			krośnieński	podkarpackie	
Lubień 98		Wyryki	włodawski	lubelskie	
Lubieszów 95	Любешів		Камінь-Каширський район	Волинська область	Ukraina
Lublin 69, 77			lubelski	lubelskie	
Lwów 27, 31, 35, 40, 43, 48, 49, 59, 70, 73, 76, 79, 82, 86, 92, 104	Львів		Луцький район	Львівська область	Ukraina
Łapy 47, 92			białostocki	podlaskie	
Łask 77			łaski	łódzkie	
Łempice 93		Ciechanowicz	wysokomazowiecki	podlaskie	
Łęki 98		Kotuń	siedlecki	mazowieckie	
Łohojsk 59	Лагойск		Лагойскі раён	Мінская вобласць	Białoruś
Łomazy 48			białski	lubelskie	
Łomża 23, 69			łomżyński	podlaskie	
Łopатовszczyzna 59, 73, 74, 97	Lopatiškės		Vilniaus rajono savivaldybė	Vilniaus apskritis	Litwa
Łopiennie 60		Mieleszyn	gnieźniński	wielkopolskie	
Łosice 48, 97, 98			łosicki	mazowieckie	
Łowicz 27, 72			łowicki	łódzkie	
Łódź 59, 77, 81			łódzki	łódzkie	
Łubień 88	Лубень		Стаўбцоўскі раён	Мінская вобласць	Białoruś

Nazwa miejscowości	Endonim	Gmina	Powiat/rejon/okres itd.	Województwo/obwód/kraj itd.	Kraj
Łuck 27, 95, 102	Луцьк		Луцький район	Волинська область	Ukraina
Łukno 65	Lukna		Švenčionių rajono savivaldybė	Vilniaus apskritis	Litwa
Łuków 77			łukowski	lubelskie	
Macoszyn Duży 97		Wola Uhruska	włodawski	lubelskie	
Maćkowce 73	Мацьківці		Хмельницький район	Хмельницька область	Ukraina
Magdalenowo 75		Suwałki	suwalski	podlaskie	
Majdan 82		Nowa Sarzyna	leżajski	podkarpackie	
Majdańska Huta 48, 57, 82	Майдан		Дубенський район	Рівненська область	Ukraina
Malbork 59			malborski	pomorskie	
Maribor 62			Mestna občina Maribor	Podravska statistična regija	Słowenia
Mejszagoła 59, 73	Maišiagala		Vilniaus rajono savivaldybė	Vilniaus apskritis	Litwa
Mętna 47		Mielnik	siemiatycki	podlaskie	
Michałow 21, 91			białostocki	podlaskie	
Michałówka 47, 103		Radymno	jarosławski	podkarpackie	
Miechów 78			miechowski	małopolskie	
Mielec 35			mielecki	podkarpackie	
Mielnik 47, 48, 90			siemiatycki	podlaskie	
Miękinia 72			średzki	dolnośląskie	
Miękinki koło Wyszogrodu 72		Hów	sochaczewski	mazowieckie	
Miękiny koło Wyszogrodu 72		Hów	sochaczewski	mazowieckie	
Milno 48, 70	Мильне		Тернопільський район	Тернопільська область	Ukraina
Miłkowice Janki 93		Drohiczyn	siemiatycki	podlaskie	
Miłkowice Maćki 93		Drohiczyn	siemiatycki	podlaskie	
Miłkowice Paszki 93		Drohiczyn	siemiatycki	podlaskie	
Mińsk 59, 68, 76, 89	Мінск		Мінскі раён	Мінская вобласць	Białoruś

Nazwa miejscowości	Endonim	Gmina	Powiat/rejon/ okres itd.	Województwo/ obwód/kraj itd.	Kraj
Mińsk Mazowiecki 98			miński	mazowieckie	
Mohylew 46, 59, 76, 83, 86	Магілёў		Магілёўскі раён	Магілёўская вобласць	Białoruś
Mońki 83			moniecki	podlaskie	
Mosty 97		Podedwórze	parczewski	lubelskie	
Mosty Wielkie 102	Великі Мости		Шептицький район	Львівська область	Ukraina
Mrażowo 75			mrażowski	warmińsko-mazurskie	
Muszyna 55			nowosądecki	małopolskie	
Myto nad Ďuberom 56			Okres Brezno	Banskobystrická kraj	Słowacja
Niebieszczany 47		Sanok	sanocki	podkarpackie	
Niemirów 47, 48, 75, 90		Mielnik	siemiatycki	podlaskie	
Niżankowice 46	Нижанковичі		Самбірський район	Львівська область	Ukraina
Nomiki 92, 96		Sokółka	sokólski	podlaskie	
Nowogród (Wielki) 63	Великий Нówгород		Новгородский район	Новгородская область	Rosja
Nowogródek 31, 75, 76, 90	Навагрудак		Наваградскі раён	Гродзенская вобласць	Białoruś
Nowy Sącz 56			nowosądecki	małopolskie	
Olecko 40, 75			olecki	warmińsko-mazurskie	
Olesno 60			oleski	opolskie	
Oleszkowce 31, 70, 104	Олешківці		Хмельницький район	Хмельницька область	Ukraina
Olsztyn 77			olsztyński	warmińsko-mazurskie	
Opatów 27, 72			opatowski	świętokrzyskie	
Opczno 30, 35, 60, 72			opoczyński	łódzkie	
Orenburg 58	Оренбург		Оренбургский район	Оренбургская область	Rosja
Orchówek 98		Włodawa	włodawski	lubelskie	
Osowa 97		Bychawa	lubelski	lubelskie	
Ossowa 98		Wołyń	radzyński	lubelskie	
Ostrołęka 23, 69			ostrołęcki	mazowieckie	
Ostrów Mazowiecka 23, 75			ostrowski	mazowieckie	

Nazwa miejscowości	Endonim	Gmina	Powiat/rejon/okres itd.	Województwo/obwód/kraj itd.	Kraj
Parcewo 97		Bielsk Podlaski	bielski	podlaskie	
Parczew 48, 97, 98			parczewski	lubelskie	
Pińsk 66	Пінск		Пінскі раён	Брэсцкая вобласць	Białoruś
Piotrków Trybunalski 30, 77			piotrkowski	łódzkie	
Płazów 47, 103		Narol	lubaczowski	podkarpackie	
Płoskirów p. Chmielnicki 70					
Podjazy 65	Роджэж	Sulęczyno	kartuski	pomorskie	
Polana 45		Czarna	bieszczadzki	podkarpackie	
Polanki 45		Solina	leski	podkarpackie	
Poleckiszki 103	Паляцкішкі		Воранаўскі раён	Гродзенская вобласць	Białoruś
Policzna 46		Kleszczele	hajnowski	podlaskie	
Polubicze (obecnie Polubicze Dworskie) 97		Wisznice	białski	lubelskie	
Połock 83	Полацк		Полацкі раён	Віцебская вобласць	Białoruś
Połtawa 27, 28	Полтава		Полтавський район	Полтавська область	Ukraina
Proniewicze 47, 49		Bielsk Podlaski	bielski	podlaskie	
Prudczany 65			dawny pow. trocki		Litwa
Prużana 55	Пружаны		Пружанскі раён	Брэсцкая вобласць	Białoruś
Przasnysz 50, 59			przasnyski	mazowieckie	
Przemysł 69, 102			przemyski	podkarpackie	
Przemysłany 57, 70, 82	Перемишляни		Львівський район	Львівська область	Ukraina
Przerośl 97			suwalski	podlaskie	
Przyłęków 30		Świnna	żywiecki	śląskie	
Psków 63, 88	Псков			Псковская область	Rosja
Pszczółczyn 93		Kobylin-Borzymy	wysokomazowiecki	podlaskie	
Puławy 50			puławski	lubelskie	
Pułtusk 23			pułtusi	mazowieckie	

Nazwa miejscowości	Endonim	Gmina	Powiat/rejon/ okres itd.	Województwo/ obwód/kraj itd.	Kraj
Racibórz 50, 60			raciborski	śląskie	
Raczki 97			suwalski	podlaskie	
Radom 35, 60, 72			radomski	mazowieckie	
Radzyń Podlaski 40, 47, 48, 82, 98			radzyński	lubelskie	
Raków 43	Раків		Калуський район	Івано-Франків- ська область	Ukraina
Revúca 61			okres Revúca	Banskobystric- ký kraj	Słowacja
Rogacze 97		Milejczyce	siemiatycki	podlaskie	
Rogi 47, 104		Miejsce Piastowe	krośnieńskie	podkarpackie	
Romanów 76	Романів		Львівський район	Львівська область	Ukraina
Romanów 27, 102	Романів		Луцький район	Волинська область	Ukraina
Rozwadówka 98		Sosnówka	białski	lubelskie	
Równe 95	Рівне		Рівненський район	Рівненська область	Ukraina
Różanka 70, 73	Рожанка		Львівський район	Львівська о бласть	Ukraina
Rybnik 50, 60			rybnickie	śląskie	
Rymanów 47			krośnieński	podkarpackie	
Rzeczycza 87	Рэчыца		Рэчыцкі раён	Гомельская вобласць	Białoruś
Rzeszów 81, 82, 83, 103			rzeszowski	podkarpackie	
Rzewuszki 82, 103	Ревушки		Ковельський район	Волинська область	Ukraina
Saczkowce 68		Kuźnica	sokólski	podlaskie	
Sanok 15, 45, 47, 103			sanocki	podkarpackie	
Sarny 94	Сарни		Сарненський район	Рівненська область	Ukraina
Sarzyna 82			leżajski	podkarpackie	
Sejny 55			sejneński	podlaskie	
Serock 23			legionowski	mazowieckie	
Sępólno Krajeńskie 30			sępoleński	kujawsko- pomorskie	

Nazwa miejscowości	Endonim	Gmina	Powiat/rejon/okres itd.	Województwo/obwód/kraj itd.	Kraj
Siabierki 29	Цеберка (do 1946 r. Сяберка)		Житомирський район	Житомирська область	Ukraina
Siedlce 98			siedlecki	mazowieckie	
Siedliska 98		Lubycza Królewska	tomaszowski	lubelskie	
Sielce 97		Leśniowice	chełmski	lubelskie	
Siemianówka 31, 70	Семенівка		Львівський район	Львівська область	Ukraina
Siemiatycze 40, 46, 52, 60, 69, 89, 93, 97			siemiatycki	podlaskie	
Sienno 87	Сянно		Сенненскі раён	Віцебская абласць	Białoruś
Sieradz 77			sieradzki	łódzkie	
Skierniewice 35			skierniewicki	łódzkie	
Skolyszów 46		Radymno	jarosławski	podkarpackie	
Sławatycze 75			białski	lubelskie	
Sławuta 66	Славута		Шепетівський район	Хмельницька область	Ukraina
Słomianka 83		Jasionówka	moniecki	podlaskie	
Słonim 46	Слонім		Слонімскі раён	Гродзенская вобласць	Białoruś
Słupsk 35			słupski	pomorskie	
Smoleńsk 58, 88	Смоленск			Смоленская область	Rosja
Smołwy 73	Smalvos		Zarasų rajono savivaldybė	Utenos apskritis	Litwa
Sokołów Małopolski 81			rzeszowski	podkarpackie	
Sokołów Podlaski 50			sokołowski	mazowieckie	
Sokolka 55, 58, 69, 89, 92, 93, 97			sokólski	podlaskie	
Sorocko 31, 48, 70, 73, 104	Сороцьке		Тернопільський район	Тернопільська область	Ukraina
Sosnówka 97			białski	lubelskie	
Stanisławów 50, 69, 70, 99	Івано-Франківськ (do 1962 r. Станіславів, Станіслав)		Івано-Франківський район	Івано-Франківська область	Ukraina

Nazwa miejscowości	Endonim	Gmina	Powiat/rejon/ okres itd.	Województwo/ obwód/kraj itd.	Kraj
Stara Huta (nie istnieje od 1945 r.) 48, 57, 70, 73, 82, 99, 103	Обечніе вłączона до всі Завадівка		Чортківський район	Тернопільська область	Ukraina
Stare Haby 88	Старыя Гáбы		Мядзельскі раён	Мінская вобласць	Białoruś
Stulno 98		Wola Uhruska	włodawski	lubelskie	
Suchawa 98		Wyryki	włodawski	lubelskie	
Suchożebry 81			siedlecki	mazowieckie	
Supraśl 55, 90, 94			białostocki	podlaskie	
Suraż 47			białostocki	podlaskie	
Suwałki 97			suwalski	podlaskie	
Swatki 88	Сваткі		Мядзельскі раён	Мінская вобласць	Białoruś
Szczuczyn 71		Szczuczyn	grajewski	podlaskie	
Szóstka 97		Drelów	białski	lubelskie	
Sztumska Wieś 59			sztumski	pomorskie	
Ślemień 93			żywiecki	śląskie	
Śrem 42			śremski	wielkopolskie	
Świerże 97		Dorohusk	chełmski	lubelskie	
Święciany 65, 84	Švenčionys		Švenčionių rajono savivaldybė	Vilniaus apskritis	Litwa
Świętniki 59, 73, 75, 97	Šventininkai		Trakų rajono savivaldybė	Vilniaus apskritis	Litwa
Tarnawka 46		Markowa	łańcucki	podkarpackie	
Tarnobrzeg 35			tarnobrzesci	podkarpackie	
Tarnopol 31, 40, 48, 69, 70, 73, 82, 90, 103	Тернопіль		Тернопіль- ський район	Тернопільська область	Ukraina
Tarnowskie Góry 60			tarnogórski	śląskie	
Tarnów 60			tarnowski	małopolskie	
Tjudiw 99	Тюдів		Косівський район	Івано-Франків- ська область	Ukraina
Tomaszów Lubelski 48, 56, 82, 98, 102, 103			tomaszowski	lubelskie	

Nazwa miejscowości	Endonim	Gmina	Powiat/rejon/okres itd.	Województwo/obwód/kraj itd.	Kraj
Trembowła 31	Теребовля		Тернопільський район	Тернопільська область	Ukraina
Troki 84, 98	Trakai		Trakų rajono savivaldybė	Vilniaus apskritis	Litwa
Tryklaciszki 97	Triklotiškė		Ignalinos rajono savivaldybė	Utenos apskritis	Litwa
Tuchola 30, 42, 48, 79	Těchòlò		tucholski	pomorskie	
Tuligłowy 31, 35, 48, 73, 82, 103, 104	Тулиголове		Львівський район	Львівська область	Ukraina
Turgiele 59, 97	Turgeliai		Šalčininkų rajono savivaldybė	Vilniaus apskritis	Litwa
Turów 46, 59	Тураў		Жыткавіцкі раён	Гомельская вобласць	Białoruś
Twer 63, 103	Тверь			Тверская область	Rosja
Tykocin 35, 50, 59, 69, 81, 92			białostocki	podlaskie	
Tyniewiczze 97		Narew	hajnowski	podlaskie	
Udrysze 81			zamojski	lubelskie	
Uljanowsk (dawniej Symbirsk) 103	Ульяновск			Ульяновская область	Rosja
Użgorod 59, 74	Ужгород		Ужгородський район	Закарпатська область	Ukraina
Warszawa 27				mazowieckie	
Wejherowo 39			wejherowski	pomorskie	
Węgrów 50			węgrowski	mazowieckie	
Widelka 81			kolbuszowski	podkarpackie	
Widugiry 40, 59, 73	Vidugiris		Vilniaus rajono savivaldybė	Vilniaus apskritis	Litwa
Wieluń 77			wieluński	łódzkie	
Wierzbita 98		Urzędów	kraśnicki	lubelskie	
Wierzbowiec 31	Вербівці		Тернопільський район	Тернопільська область	Ukraina
Wierzchjedlina 89, 93, 97		Sokolka	sokółski	podlaskie	
Wilno 71, 73, 97	Vilnius			Vilniaus apskritis	Litwa
Wisznice 97, 98			bialski	lubelskie	

Nazwa miejscowości	Endonim	Gmina	Powiat/rejon/okres itd.	Województwo/obwód/kraj itd.	Kraj
Wiśniew 98		Jakubów	miński	mazowieckie	
Wiśniowie pod Elkiem 40			etcki	warmińsko-mazurskie	
Witebsk 59	Віцебск		Віцебскі раён	Віцебская вобласць	Białoruś
Włodawa 21, 47, 48, 69, 75, 85, 97, 98, 103			włodawski	lubelskie	
Włodzimierz Wołyński 24, 45	Володимир (w latach 1944–2021 Володимир Волинський)		Володимир-Волинський район	Волинська область	Ukraina
Wojtkowa 45		Ustrzyki Dolne	bieszczadzki	podkarpackie	
Wojtkowice (Wojtkowice-Glinna) 93		Ciechanowiec	wysokomazowiecki	podlaskie	
Wola Jasieniicka 55		Jasienica Rosielna	brzozowski	podkarpackie	
Wola Uhruska 21			włodawski	lubelskie	
Wołczków 70, 99	Маріямпіль (w 1983 r. Вовчків przyłączono do miejscowości Маріямпіль )		Івано-Франківський район	Івано-Франківська область	Ukraina
Wołeczuchy 31, 48, 70, 73, 82	Вовчухи		Львівський район	Львівська область	Ukraina
Wołoczyska 52	Волочиськ		Хмельницький район	Хмельницька область	Ukraina
Wołostków 31, 48, 70, 73	Волостків		Яворівський район	Львівська область	Ukraina
Woronów, Werenowo 103	Воранава		Воранаўскі раён	Гродзенская вобласць	Białoruś
Wólka Pilinowska 97		Konstantynów	białski	lubelskie	
Wólka Plebańska 98		Biała Podlaska	białski	lubelskie	

Nazwa miejscowości	Endonim	Gmina	Powiat/rejon/ okres itd.	Województwo/ obwód/kraj itd.	Kraj
Wrocław 83			wrocławski	dolnośląskie	
Wyryki 98			włodawski	lubelskie	
Wysocze 75		Wąsewo	ostrowski	mazowieckie	
Wysokie Mazowieckie 60, 93			wysoko- mazowiecki	podlaskie	
Zagroda 48		Siennica Różana	krasnostawski	lubelskie	
Zahajki 97		Drelów	białski	lubelskie	
Załużce Stare p. Stare Załużce 98					
Zamość 48, 103			zamojski	lubelskie	
Zawoja 50			suski	małopolskie	
Zawyki 47		Suraż	białostocki	podlaskie	
Zbereże 98		Wola Uhruska	włodawski	lubelskie	
Zdobunów 48, 57, 82	Здолбунів		Рівненський район	Рівненська область	Ukraina
Zielona 29, 52	Зелене		Чортківський район	Тернопільська область	Ukraina
Zielona Góra 83			zielonogórski	lubuskie	
Złotoria 92, 93		Choroszcz	białostocki	podlaskie	
Żdzarka 98		Hańsk	włodawski	lubelskie	
Żdzary 77		Łuków	łukowski	lubelskie	
Żółkiew 102	Жовква		Львівський район	Львівська область	Ukraina
Żuki 47		Terespól	białski	lubelskie	
Żuków 98		Włodawa	włodawski	lubelskie	
Żurawica 46			przemyski	podkarpackie	

## Spis ilustracji

II. 1.	Binduga na rzece Horyń, Dawigródek (obecnie Давыд-Гарадок w obwodzie brzeskim w Białorusi), 1929 r., fot. Bochnig, ze zbiorów Instytutu Sztuki PAN, nr negatywu 0000010947 . . . . .	20
II. 2.	Drewno przygotowane do spławu na bindudze w Dawigródku, 1929 r., fot. Bochnig, ze zbiorów Instytutu Sztuki PAN, nr negatywu 0000010944. . . . .	21
II. 3.	<i>Encyklopedia powszechna</i> , t. 3, Orgelbrand, 1860 . . . . .	22
II. 4.	Binduga koło Sarnak, wzdłuż linii brzegowej Bugu, 2024 r., fot. Rafał Dydycz. . . . .	24
II. 5.	Kobieta w odświętnej chuście, Hola (powiat włodawski), ze zbiorów Instytutu Sztuki PAN, nr neg. 16 133 . . . . .	32
II. 6.	<i>Uzior</i> ‘dolna część snopa’, fot. Dorota K. Rembiszewska . . . . .	42
II. 7.	<i>Kołosza</i> ‘nogawka’, fot. Helena Krasowska. . . . .	53
II. 8.	<i>Makutra</i> , fot. Dorota K. Rembiszewska. . . . .	68
II. 9.	<i>Nawlecza</i> ‘poszewka na poduszkę’, Skansen-Muzeum Architektury Ludowej i Życia Codziennego (Закарпатський музей народної архітектури та побуту), Użgorod (Ukraina), 2019 r., fot. Dorota K. Rembiszewska . . . . .	74
II. 10.	<i>Niewiestka</i> ‘synowa’, młoda mężatka w stroju odświętnym, Haczów (powiat krośnieński), 1959 r., ze zbiorów Instytutu Sztuki PAN, nr neg. 18 640 . . . . .	78
II. 11.	<i>Żmykać</i> ‘prac w rękę’, fot. Urszula Stanisł . . . . .	101

## Spis map omawianych obszarów

Mapa 1. Pogranicze polsko-litewsko-białoruskie, na podstawie Google Maps oprac. Dorota K. Rembiszewska. . . . .	14
Mapa 2. Pogranicze polsko-białorusko-ukraińskie, na podstawie Google Maps oprac. Dorota K. Rembiszewska. . . . .	15
Mapa 3. Pogranicze litewsko-łotewsko-białoruskie, na podstawie Google Maps oprac. Dorota K. Rembiszewska. . . . .	16
Mapa 4. Pogranicze polsko-białoruskie, na podstawie Google Maps oprac. Dorota K. Rembiszewska oprac. Dorota K. Rembiszewska. . . . .	17
Mapa 5. Pogranicze polsko-ukraińskie, część północna, na podstawie Google Maps oprac. Dorota K. Rembiszewska . . . . .	18
Mapa 6. Pogranicze polsko-ukraińskie, część południowa, na podstawie Google Maps oprac. Dorota K. Rembiszewska . . . . .	19

## Pierwodruki

Rembiszewska, D. K., & Siatkowski, J. (2021). Nawiązania czy pożyczki na pograniczu polsko-wschodniosłowiańskim? Cz. V. *Rocznik Sławistyczny*, 70, 101–147. <https://doi.org/10.24425/rslaw.2021.138342>:

1. *Binduga* ‘miejsce nad rzeką, gdzie składa się drzewo na spław, zbija tratwy i spuszcza się je na wodę’, ss. 102–104.
2. *Chaszczce* ‘gęstwina, krzaki, zarośla’, ss. 104–106.
3. *Chudoba* ‘zwierzęta domowe’, ss. 106–108.
4. *Chusta* ‘płat płótna lub innej tkaniny do ubioru’, *chusty* ‘bielizna’ (do prania’), ss. 108–110.
5. *Kołosza*, *cholosza* ‘nogawka’, *cholosznie* ‘spodnie’, ss. 111–114.
6. *Łukno* i *ustaw* ‘naczynia na miód’, jednocześnie ‘miary miodu’, ss. 114–118.
7. *Miękiny* ‘plewy’, *miękuszką* ‘miękisz chleba’, ss. 118–119.
8. *Nawlecza*, *nawłoka*, *nawłoczka* ‘poszewka na poduszkę, na pierzynę’, ‘pokrowiec na meble’, ss. 120–122.
9. *Niewiasta*, *niewiastka* ‘synowa’, ss. 122–129.
10. *Żmykać* ‘prac w ręku’, ss. 129–131.

Rembiszewska, D. K., & Siatkowski, J. (2023). Z północno-wschodniej leksyki regionalnej – *tolkanica*, *towkanica* ‘tłuczone kartofle’, *tolkacz* ‘tłuczek (w stępie), stępor’, ‘tłuczek do kartofli’. W B. Osowski, J. Kobus, P. Michalska-Górecka, & A. Piotrowska-Wojaczyk (Red.), *Język w regionie. Region w języku* (T. 5, ss. 361–372). Wydawnictwo „Poznańskie Studia Polonistyczne”.

Rembiszewska, D. K., & Siatkowski, J. (2022). Rodzime czy ruskie? Rozważania o wzajemnych wpływach językowych na przykładzie dial. (*h*)*uzer*, *uzior* ‘dolna część snopa’, *huzica* ‘kuper ptaków’, stpol. *huzno*

- ‘kuper ptaków’. *Rocznik Slawistyczny*, 71, 173–185. <https://doi.org/10.24425/rslaw.2022.142759>
- Rembiszewska, D. K., & Siatkowski, J. (2023). *Prymak, pr(z)ymak* ‘zięć przyjęty na gospodarkę żony’, *iść w prymy, w prymaki, w przystępy* ‘iść na gospodarkę żony’. W T. Jastremska & D. K. Rembiszewska (Red.), *Ad fontes: Źródła do badań dialektologicznych / Ad fontes: Джерела діалектологічних студій* (ss. 269–280). Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk; Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України. (Seria *Діалектологічні студії / Studia Gwarowe*).
- Rembiszewska, D. K., & Siatkowski, J. (2020). Польско-восточнославянское пограничье (синхронный и диахронный подходы). *Slavia Orientalis*, 69(3), 567–579. <https://doi.org/10.24425/slo.2020.134736>
- Siatkowski, J. (2022). Leksem druh ‘towarzysz’, ‘przyjaciel’ – czy jest pożyczką i skąd. *Zeszyty Łużyckie*, 57, 107–115. <https://doi.org/10.32798/zl.811>
- Rembiszewska, D. K., & Siatkowski, J. (2024). Parametry chronologiczne w badaniu leksyki na pograniczu polsko-wschodniosłowiańskim. W S. Niebrzegowska-Bartmińska & D. K. Rembiszewska (Red.), *Z polskich studiów slawistycznych: T. 14. Prace na XVII (ekstraordynaryjny) Międzynarodowy Kongres Slawistów w Paryżu w roku 2025: Cz. 2. Językoznawstwo* (ss. 188–200). Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk. <https://hdl.handle.net/20.500.12528/2013>
1. *Kurdupel* ‘człowiek niski, niedorostek’ przezwisko ‘smarkacz’.

Niepublikowane:

*Kidać, kinać* ‘rzucać, rzucić’.

*Makutra, makotra* ‘gliniana misa do ucierania maku’.

# Indeks wyrazów

## Języki słowiańskie

### Białoruski

- |                           |                          |
|---------------------------|--------------------------|
| <i>агу́зак</i> 46         | <i>кало́шня</i> 54       |
| <i>агу́зык</i> 46         | <i>колóша</i> 54         |
| <i>агу́сак</i> 46         | <i>курду́пель</i> 59     |
| <i>агу́сык</i> 46         | <i>курду́пый</i> 61      |
| <i>аду́зок</i> 46         | <i>курду́пяль</i> 59     |
| <i>бендюга</i> 23, 24     | <i>кxалóйша</i> 54       |
| <i>бендюзь</i> 24         | <i>лукóшка</i> 63        |
| <i>беньдюга</i> 23        | <i>ма́кацёр</i> 68       |
| <i>біндю́га</i> 24        | <i>макацёр</i> 68        |
| <i>вудзі́р</i> 46         | <i>макацёрт</i> 68       |
| <i>вудро́</i> 46          | <i>макі́тра</i> 68       |
| <i>вуды́р</i> 46          | <i>макогóн</i> 100       |
| <i>вuzzýр</i> 46         | <i>макогонь</i> 100      |
| <i>гуза́р</i> 46          | <i>мако́тар</i> 68       |
| <i>гуздзе́р</i> 46        | <i>мако́тра</i> 68       |
| <i>гузы́р</i> 46          | <i>мекі́на</i> 72        |
| <i>дру́жна</i> 40         | <i>мякі́на</i> 72        |
| <i>жмаць</i> 103          | <i>на́валака</i> 76      |
| <i>жмы́каць</i> 103       | <i>на́валачка</i> 74, 76 |
| <i>жмяць</i> 103          | <i>на́валка</i> 76       |
| <i>ісці на прымакі</i> 88 | <i>на́валочка</i> 76     |
| <i>ісці на прымы</i> 88   | <i>навалóчка</i> 74, 76  |
| <i>калаша́</i> 54         | <i>на́волочка</i> 76     |
| <i>калашавіна́</i> 56     | <i>навуле́чка</i> 76     |
| <i>калашні́я</i> 56       | <i>наўле́чка</i> 75, 76  |
| <i>кало́ша</i> 54         | <i>невеста</i> 86        |
| <i>кало́шні</i> 54, 56    | <i>невестка</i> 86       |

нявэста 83, 84  
 нявэстка 83  
 одгускі 46  
 пайсці на прымакі 88  
 пайсці на прымы 88  
 пайсці ў прыма́ке 87  
 пайсці ў прыма́кі 87  
 пайсці ў пры́мачы 87  
 пайсці ў пры́мічы 87  
 пайсці ў пры́мы 88  
 полвстава 66  
 полустаба 66  
 полустава 66  
 пріймич 88  
 примака 87  
 пры́мак 87  
 пры́маць 87  
 прыйсці на прымакі 88  
 прыйсці на прымы 88  
 прыма́к 87  
 прыма́ка 87  
 прыма́ць 87  
 пры́мень 87  
 пры́мы 87  
 сынава 86  
 сынава́ 86  
 сынава́я 86  
 сынóва 86  
 сынóвая 86  
 таўкач 96  
 таўчани́ца 95  
 таўчани́ца 95

кла́шина 54  
 клашине 54

druhna 40  
 lukno 63  
 žmikati 102

таўчо́нікі 95  
 таўчо́нка 95  
 товкани́ца 95  
 товканы́ца 95  
 товканы́ц'а 95  
 тоўкани́ца 95  
 тоўкач 96  
 тоўчаная бу́льба 95  
 тоўчанка 95  
 удгузок 46  
 уздзі́р 46  
 уздро́ 46  
 узды́р 46  
 узы́р 46  
 ху́ста 33  
 ху́ста 33  
 ху́стка 33  
 ху́стка 33  
 ху́сты 33  
 ху́стя 33

kalaš'a 55  
 kološa 54  
 kurdupec 59  
 kurdupyj 59  
 mak'ina 73  
 n'avatačka 75  
 n'avatačk'i 75  
 n'av'estka 83  
 n'iv'esta 83  
 n'iv'estka 83  
 syna'vaja 85

### Bułgarski

кла́шник 54  
 клашניה 54

### Czeski

žmejchat 102  
 žmýchat 102

*bindəgə* 23  
*drëx* 39  
*drëšë* 39  
*drëšk* 39  
*kurdëpel* 59  
*kuřdupel* 59

*huzer* 45  
*huzir* 45  
*nawołokы* 76  
*žтыkaty* 102

*luknješko* 63

*клашна* 54

*beńd'uχa* 21  
*beńžuχa* 21  
*bienduga* 22, 23  
*binduga* 21, 22, 23, 24  
*bindužne* 22  
*bindužnik* 22  
*bindužny* 22  
*biunduga* 23  
*brach* 36  
*brat* 36  
*bydło* 29, 30, 31  
*byдло* 30  
*byńduga* 21  
*byńduha* 21  
*byńd'uha* 21  
*byńd'uχa* 21  
*byńžuχa* 21  
*bidz'uha* 21  
*bind'uha* 21  
*byda* 85  
*ćisność* 51

### Kaszubski

*k<sup>u</sup>rdüpäl* 59  
*k<sup>u</sup>rdüpäls* 59  
*kidac* 50  
*kidac sq* 50  
*kidnoc* 50  
*kĩnoc* 50

### Łemkowski

*невіста* 84  
*невістка* 84

### Łużycki

*luknaško* 63

### Macedoński

*fust<sup>l</sup>an* 32  
*vist<sup>l</sup>an* 32

### Polski

*ćisność* 51  
*dać makohona* 99  
*doczka* 80  
*donica* 69  
*dōnica* 69  
*druh* 36, 37, 38, 39, 41  
*druhna* 39, 40  
*druhowie* 36, 37  
*druhowy* 37  
*druh* 36, 37, 38, 39, 41  
*druh* dziewcząt 38  
*druhna* 39, 40, 41  
*druhowie* 38  
*druχna* 39  
*druyna* 39  
*drusek* 39, 40  
*druzek* 39  
*druzek* 40  
*družek* 39, 40  
*dunica* 70  
*dupa* 47, 58

- dupka* 47  
*dupło* 58  
*dziobane* 95  
*dziupło* 58  
*żyłki* 85  
*gastrzyca* 43  
*gąstrzycá* 43  
*gąz* 42, 48  
*gęszicza* 42  
*gęzica* 42, 48  
*gęźlica* 42  
*gnieciono* 95  
*gonić* 99  
*guz* 42, 48  
*guzica* 42, 43, 48  
*guzno* 44  
*guźica* 43  
*guźicá* 43  
*haszcze* 27  
*hołosznie* 56  
*hustryca* 43  
*huzer* 45, 47, 49  
*(h)uzer* 44, 47, 49  
*(h)uzero* 49  
*huzica* 42, 43, 49  
*huzier* 48  
*huzir* 45, 47, 49  
*huzno* 42, 43, 49  
*hużar* 48  
*hużel* 48  
*hużer* 48  
*(h)użera* 49  
*hużicá* 43  
*hużoró* 48, 49  
*hużur* 48  
*charszcz(e)* 26  
*chaszcz* 26, 27  
*chaszcza* 26  
*chaszcze* 26  
*chaszcz(e)* 26, 28  
*chaszcze pl.* 27  
*chłtonqć* 53  
*cholewa* 54  
*choluśnik* 56, 57  
*cholocznie* 56  
*chołosza* 53  
*chołosznie* 53, 55, 56, 57  
*chołosznik* 56, 57  
*chróst* 27  
*chudoba* 29, 30, 31  
*chudoba rogata* 31  
*chusta* 32, 34  
*chustczyzna* 34  
*chusteczka* 34  
*chustka* 32, 34  
*chusty* 33, 34, 35  
*chuście* 34  
*χudoba* 31  
*iść w przyjmy* 90  
*iść w prymaki* 87  
*iść w prymy* 87  
*iść w przystępy* 87, 90, 93  
*Jach* 36  
*Jan* 36  
*kalosa* 55  
*kalosza* 55  
*kidać* 50, 51  
*kidnqć* 50  
*kinqć* 50, 51  
*kinoć* 52  
*kinóć* 52  
*kinqć* 52  
*kinońć* 52  
*kinqńć* 52  
*kinuć* 50, 51, 52  
*kinuł* 51, 52  
*klech* 36  
*kleryk* 36  
*klesznia* 55  
*kłyść* 85  
*kołosza* 53, 55  
*kołoša* 55  
*kołosznie* 56, 57  
*komle* 48  
*kordupel* 58, 60  
*krzyże* 43

- kurdownaty* 60  
*kurdupeć* 58, 59, 60  
*kurdupek* 60  
*kurdupel* 58, 59, 60  
*kurdupelek* 59, 60  
*kurduplowaty* 60  
*kurdypel* 60  
*kustrzycá* 43  
*kidać* 50  
*kinąc* 50  
*kinoc* 50, 52  
*kinuc* 51, 52  
*kinut* 51  
*lyki* 85  
*luk* 64  
*uuzor* 48, 49  
*uuzoro* 48, 49  
*uuzoró* 48  
*uuzur* 48  
*lukno* 62, 63, 64  
*mak* 99  
*makitra* 70  
*makohon* 99, 100  
*makohun* 99  
*makotra* 68, 69, 70, 71  
*makoun* 98  
*makowert* 98  
*makowrit* 98  
*makutra* 68, 69, 70  
*miakina* 73  
*miekina* 73  
*mienkina* 73  
*miękieliny* 72  
*miękina* 72, 73  
*miękiny* 72, 73  
*miękuszka* 72, 73  
*miękwiny* 72  
*miętkuszka* 73  
*mńekuška* 73  
*mńiguška* 73  
*mąxkiny* 72  
*mąŋk<sup>l</sup>ina* 73  
*mąkeny* 72  
*mákina* 72  
*mákiny* 72  
*mákkeny* 72  
*mákkiny* 72  
*mákliny* 72  
*mėkuška* 73  
*mėlkuška* 73  
*mėnkina* 72  
*mėnkiny* 72  
*mėnkuška* 73  
*mėŋk<sup>l</sup>ina* 73  
*mėkuška* 73  
*mėŋkuška* 73  
*mėŋk<sup>l</sup>ina* 73  
*mėŋguška* 73  
*mėŋkuška* 73  
*na pszystempach* 93  
*na pšystemp* 93  
*nawleczechka* 75  
*nawleczka* 74, 75  
*nawleka* 75  
*nawlekać* 74  
*nawlečka* 75  
*nawlečk'i* 75  
*nawlečka* 75  
*nawłoczka* 74, 75, 76, 77  
*nawłoka* 74, 76, 77  
*nawłoczka* 76  
*nawłoczyć* 74  
*nawołoczka* 77  
*newessthami* 79  
*newesta* 79  
*newiesta* 78  
*nevístka* 81, 82  
*nev<sup>l</sup>ístka* 84, 85  
*niechże* 44  
*niewiasta* 78, 79, 80, 81, 82, 83, 85  
*niewiastecka* 81  
*niewiastka* 78, 79, 80, 81, 82, 83, 85  
*niewiasta* 78, 79, 82  
*niewiestka* 78, 80, 81, 82, 84, 85  
*niewieście* 79  
*niewistka* 79, 80, 81, 82, 85, 86

- niwistka* 81  
*nyewiesta* 79  
*nyewyestach* 79  
*nyewyesthka* 79  
*ńévasta* 82, 84  
*ńévasta* 83  
*ńévistka* 81, 82, 83  
*ńévystka* 84  
*ńév'astka* 83  
*ńév'istka* 83  
*ńévistka* 82  
*ńívistka* 82  
*ńívistka* 82  
*ńyvistka* 83  
*oduzdne* 44  
*oduzne* 44  
*odzior* 47  
*omiękiny* 72  
*onżor* 48  
*ozera* 48  
*ożura* 48  
*özeret* 48  
*podziobane* 95  
*pokinąc* 51  
*połuczyć makohona* 99  
*pójść w przystępy* 93  
*preńjak* 90  
*pryjmak* 89, 91  
*prymaczeńko* 91  
*prymak* 87, 89, 90, 91, 92  
*prym'ak* 91  
*prymaka* 90, 92  
*prym'aka* 90  
*prymy* 90  
*prystęmpy* 93  
*prystupnik* 92  
*przeżmykać* 104  
*przyjmak* 89, 90, 91  
*przystępień* 93  
*przystępy* 93  
*prýstęp'ěj* 93  
*pszystempem* 93  
*pszystempom* 93  
*pšyjma* 90  
*pšyjmak* 90  
*pšymak* 90  
*pšyšed na prymak'i* 90  
*pšyšed na pryme* 90  
*rozkiadać* 51  
*rzq̄p* 43  
*skidać* 51  
*stawne łukno* 64  
*swach* 36  
*swat* 36  
*synowa* 81, 84, 86  
*śmýx* 85  
*taukacz* 97  
*tawkanica* 94, 95  
*tawkanica z grochem* 94  
*thucone* 95  
*thuczek* 97, 98  
*thuczone* 95  
*thuczone kartofle* 95  
*thukacz* 98, 100  
*thukać* 98  
*thukanica* 95, 100  
*t̄ukac* 98  
*tofkać* 97  
*tolkacz* 94, 96, 97, 98  
*tolkaczyki* 98  
*tolkanica* 94, 95  
*tolkanica z chłodnikiem* 94  
*tolk'acz* 97  
*toũkać* 97  
*toverka* 97  
*towkacz* 97  
*towkać* 97  
*towkanica* 94, 95  
*tulkanica* 94  
*udzior* 47, 49  
*udziory* 47  
*ustaw* 62, 65, 66  
*ustawne łukno* 64  
*uzer* 47, 48  
*uzera* 47  
*uzery* 47  
*uziero* 47  
*uzior* 42, 44, 47, 48, 49

*uziora* 49  
*uziory* 48, 49  
*uziór* 49  
*uzora* 49  
*uzory* 47  
*uzyr* 48  
*użar* 48  
*użór* 48  
*użur* 48  
*użúr* 48  
*vużur* 48, 49  
*vużúr* 41  
*w przystępy* 90  
*w pssystemy pošet* 93  
*weselny druch* 38  
*więduga* 22, 23  
*winduga* 22, 23  
*wuzir* 47  
*wużory* 49  
*wykidać* 50

*бендіюг* 25  
*бендіюга* 25  
*бендіюги* 25  
*бендіюжник* 25  
*биндіюг* 25  
*биндіюга* 25  
*биндіюжник* 25  
*взяць в прімы* 88  
*жмыкать* 103  
*калоши* 54  
*колóши* 54  
*курдуп* 58  
*курдупель* 58  
*курдупик* 58  
*курдупка* 58  
*курдупый* 58, 61  
*лукóшко* 63  
*лукно* 63  
*лукно́* 63  
*макатёрь* 69  
*макідра* 69

### Rosyjski

*макітра* 69  
*макогón* 100  
*макотёрть* 69  
*макотёр* 69  
*макотра* 69  
*мякушка* 73  
*пріймак* 88  
*пріймака* 88  
*пріма* 88  
*примак* 88  
*прімака* 88  
*прімач* 88  
*прімень* 88  
*товкач* 96  
*толкачь* 96  
*хóлить* 53  
*хўста* 33  
*хўстка* 33  
*хўсты* 33  
  
*сы¹нова* 86

## Serbski i chorwacki

*hlāča* 54  
*hlāče* 54  
*lukno* 62

*кляшња* 54  
*кляшње* 54  
*лукно* 62

## Słowacki

*hološne* 56  
*hustečka* 34  
*hustka* 34  
*chološne* 56  
*chust* 34  
*chusta* 34  
*chustka* 34  
*chusty* 34

*šmikat'* 101  
*veľka xustka* 34  
*višmikat'* 101  
*vižmikat'* 101  
*vyžmíχat'* 101  
*zimušna hustka* 34  
*žimušna xustka* 34  
*žmíchat* 102  
*žmíχat'* 101  
*žmikac* 102  
*žmikat* 102  
*žmikat'* 101, 102  
*žmýchat* 101  
*žmýkanie* 101  
*žmýkat'* 102  
*žmýknúť* 101

*xustečka* 34  
*xustka* 34  
*xustočka* 34  
*kološne* 56  
*kordupel* 61  
*lukna* 63  
*lukno* 63

## Słoweński

*hlāča* 54  
*hlāče* 54  
*lukma* 62

*lukno* 62  
*lókno* 62  
*makóter* 70

## Słowiańskie (formy rekonstruowane)

\**drugъ* 36, 37, 40, 41  
 \**druχъ* 36, 38, 40, 41  
 \**gъza* 42  
 \**gъzerъ* 44  
 \**gъzerъ* 45, 49  
 \**gъzerъje* 49  
 \**gъzica* 48  
 \**gъzyrъ* 44  
 \**gъzyrъ* 45, 49  
 \**gъzъ* 42, 48  
 \**guza* 42  
 \**guzerъ* 44  
 \**guzerъ* 45, 49

\**guzerъje* 49  
 \**guzyrъ* 45  
 \**guzyrъ* 45  
 \**guzъ* 42, 48  
 \**χolča* 53  
 \**χoliti* 53  
 \**χolša* 53  
 \**χusta* 32  
 \**χutta* 32  
 \**χvatati* 32  
 \**χytiti* 32  
 \**kolša* 53  
 \**kolšъna* 54

\**κῆνοδιυρῶ* 58  
 \**κῆνοδιυρῶρῆ* 58  
 \**κῠρῶ* 58  
 \**κῠδατι* 51  
 \**κῠδῆσι* 51  
 \**μακοτερῶ* 70  
 \**μακοτῆρα* 70  
 \**μακοτῆρῆ* 70

\**μιῆκῆνῆ* 72  
 \**νεῦστα* 78, 83, 84, 85  
 \**νεῦστῆκα* 78, 83, 84, 85  
 \**πρῆμῆματι* 87  
 \**σῠνοῦΑ* 85  
 \**τῆλκανῆκα* 94, 95  
 \**ζῆτι* 101  
 \**ζῆτῆ* 101

### Ukraiński

*byńduha* 21  
*byńduχα* 21  
*drúchna* 40  
*fusta* 32  
*fustka* 32  
*fustы* 32  
*guzer<sup>1</sup>ye* 49  
*huzar'* 45  
*h<sup>1</sup>uzero* 45  
*huziar* 45  
*h<sup>1</sup>uzir* 45  
*huzyr* 45  
*huzyra* 45  
*h<sup>1</sup>uzer* 45  
*h<sup>1</sup>uzir* 45  
*h<sup>1</sup>uzor* 45  
*h<sup>1</sup>uzur* 45  
*huz'irok* 45  
*h<sup>1</sup>uz'irok* 45  
*chaszci* 27  
*chaszcz* 27  
*chaszcz* 26, 27  
*χο<sup>1</sup>lošńe* 56  
*χο<sup>1</sup>lošńi* 56  
*χο<sup>1</sup>lošń'i* 56  
*χο<sup>1</sup>lošńe* 56  
*χο<sup>1</sup>lošńe* 56  
*χο<sup>1</sup>mošńe* 56  
*χud<sup>1</sup>oba* 30  
*χολόυα* 53  
*χ<sup>1</sup>usta* 32  
*χ<sup>1</sup>ustka* 32  
*χ<sup>1</sup>us<sup>1</sup>a* 32

*im* *y* *npriim* 88  
*kl'ešńa* 55  
*kl'ešńa* 55  
*ko<sup>1</sup>oša* 54  
*ko<sup>1</sup>ošva* 54  
*krútiti* 101  
*kurdupel* 58, 59, 60  
*u<sup>1</sup>uzora* 45, 46  
*makitra* 70  
*mak<sup>1</sup>otra* 69  
*mėnkina* 72  
*mėnkiny* 72  
*myńkyny* 72  
*ne<sup>1</sup>v'istka* 83  
*ne<sup>1</sup>vistka* 83  
*ny<sup>1</sup>v'istka* 83, 86  
*prymak* 90  
*prystupnyk* 90  
*synova* 86  
*tlukač* 97  
*to<sup>1</sup>uk'ač* 97  
*to<sup>1</sup>ukan<sup>1</sup>yc'a* 94  
*to<sup>1</sup>uk'ač* 96, 97  
*to<sup>1</sup>wkač* 97  
*<sup>1</sup>uze<sup>1</sup>r* 45  
*<sup>1</sup>uzero* 45  
*<sup>1</sup>uzir* 45  
*<sup>1</sup>uzor* 45  
*uzora* 45  
*v<sup>1</sup>uzara* 45  
*<sup>1</sup>vuzero* 45  
*vuzera* 45  
*v<sup>1</sup>uzira* 45

v<sup>1</sup>uzury<sup>1</sup>na 45  
 v<sup>1</sup>užir 45  
 v<sup>1</sup>užirka 45  
 v<sup>1</sup>užora 45  
 v<sup>1</sup>užori 45  
 v<sup>1</sup>užoryny 45, 46  
 žmakaty 102  
 žmykaty 102

бути у прийїмах 88

бендюг 25  
 бендюга 25  
 бендюга 24, 25  
 бендюгї 24  
 бендюги 24  
 бендюжник 25  
 бендюхї 25  
 биндюг 25  
 биндюги 25  
 биндюгї 25  
 биндюжник 25

глошва 54  
 гузер' 45  
 гузеро 45  
 гузир' 45  
 гузир 45  
 гузир' 45  
 глухі хáці 28  
 гузица 43  
 гузниця 43  
 гузїр 45  
 гузїрь 45  
 гузырь 45

дикі хáці 28

жїти у прийїмах 88

жмакани 102  
 жмакати 104  
 жмакати 102  
 жмакати 102  
 жмакатисї 102  
 жмакувати 102  
 жмеакати 102  
 жмеакати 102

жмікати 102  
 жмікати 102  
 жміякати 102  
 жмо́кати 102  
 жмы́кати 102  
 жне́кати 102  
 з'мікати 102  
 з'мі́екати 102  
 кало́ша 54  
 кало́шва 55  
 колéшва 55  
 коло́ша 53, 54  
 коло́шни 54  
 кровавыи 33  
 куло́шва 55  
 курду́пель 58  
 курду́пелька 59  
 курду́пельный чоловік 59  
 лисни́й йак мако́г'ін 100  
 лукно 63  
 лу́кно 63  
 макатьо́р 68  
 макітра 68  
 макогін 99, 100  
 мако́г'ін ли́зати 100  
 макогóн 99, 100  
 макогонь 99  
 ма́кортет 68  
 ма́кортеть 68  
 макортеть 68  
 макотéр 68  
 макóтра 68  
 мак'ig'ін 99  
 мак'igón 99  
 мякіна 72  
 мяку́шка 72  
 на́волока 74, 76  
 на́волочка 74, 76  
 неві́стка 84  
 ниві́стка 84  
 п'лести мако́гона 100  
 пош'ов у пры́ступы 92  
 преїма́к 88

*preймáчка* 88  
*приймáчка* 88  
*приймáк* 88  
*приймáка* 88  
*приймáч* 88  
*приймi* 88  
*приймич* 88  
*приймичка* 88  
*пристáти у приймáки* 88  
*приступá* 92  
*синовá* 86  
*скидати* 51  
*товкани́ц'а* 94  
*товкани́ця* 95  
*товкáч* 96  
*толкáч* 96  
*тоўкани́ц'а* 95  
*туўкани́ц'а* 95  
*устав* 66  
*фўста* 33  
*фустíна* 33  
*фўстка* 33  
*хащ* 27, 28

*хáщ* 28  
*хáща* 27, 28  
*хащi* 26, 27  
*хáщi* 28  
*хóлошiвa* 54  
*хўста* 33  
*хўсти* 33  
*хўстка* 33  
*хўстя* 33  
*хашиник* 27  
*хащавинá* 27  
*хащинá* 28  
*хащникъ* 27  
*хащъ* 27  
*хвáщi* 28  
*хлóшiвa* 54  
*холiти* 53  
*холóс'н'и* 56  
*холóшa* 54  
*холóшiнi* 54, 56  
*холóшiн'и* 56  
*хустка* 33  
*хусты* 33

### Wschodniostowiańskie

*adžym<sup>l</sup>ac'* 103  
*adžym<sup>l</sup>ac'i* 103  
*bidz'uha* 21  
*dr<sup>l</sup>uxna* 40  
*dr<sup>l</sup>uška* 40  
*ga<sup>l</sup>oša* 55  
*guzer<sup>l</sup>ye* 47  
*hu<sup>l</sup>zer* 47  
*huzer<sup>l</sup>ye* 47  
*ka<sup>l</sup>oša* 55  
*ła<sup>l</sup>oša* 55  
*makac'<sup>l</sup>or* 68  
*makac'<sup>l</sup>orka* 68  
*makac'<sup>l</sup>ort* 68  
*mak<sup>l</sup>otra* 68  
*nau<sup>l</sup>ěčka* 76  
*n<sup>l</sup>avalačka* 76  
*n<sup>l</sup>avoločka* 75

*nav<sup>l</sup>ečka* 75, 76  
*nav<sup>l</sup>ěčka* 76  
*ńev<sup>l</sup>esta* 84  
*ńev<sup>l</sup>esta* 84  
*ńev<sup>l</sup>estka* 84  
*ńev<sup>l</sup>estka* 84  
*ńev<sup>l</sup>estka* 84  
*nev<sup>l</sup>istka* 84  
*nyv<sup>l</sup>istka* 84  
*ńiv<sup>l</sup>esta* 84  
*ńiv<sup>l</sup>esta* 84  
*ńiv<sup>l</sup>istka* 84  
*odh<sup>l</sup>uzok* 47  
*oz<sup>l</sup>era* 47  
*oz<sup>l</sup>ora* 47  
*pošo<sup>l</sup>u i prystupy* 92, 93  
*prym<sup>l</sup>ak* 89  
*prymak* 87

- prym'ak* 89, 90, 92  
*pr'yńiç* 89  
*prystupa* 93  
*pryst'upa* 92  
*prystupçyk* 92  
*pryst'upnyk* 92  
*prystupnik* 92, 93  
*prystup'yu* 92  
*prystup'iü* 92  
*pryšed u pryst'empy* 92  
*pryšed u pryst'upy* 92, 93  
*pryšou u prymake* 89  
*pryš'oũ u prymak'e* 92  
*pryšou u prymaki* 89  
*pryšou u pr'ymy* 89  
*pryšou u pr'yńiçy* 89  
*pryšou u pryst'upy* 92, 93  
*sv'aça* 40  
*synav'aja* 84  
*synova* 84  
*synov'aja* 84  
*tauč'anka* 96  
*taučań'ica* 96  
*tauč'ok* 97  
*tauč'aç* 97  
*taučań'ica* 96  
*t'ocek* 97  
*t'ocek* 97  
*thuk'aç* 97  
*touč'anka* 96  
*toučań'ica* 96  
*touč'aç* 97  
*toučan'yca* 96  
*toučań'ica* 96  
*toučań'ic'a* 96  
*točkań'ic'a* 96  
*točkań'ic'a* 96  
*tuuč'aç* 97  
*u prymake* 89  
*u prymaki* 89  
*u pr'yńiçy* 89  
*uz'era* 47  
*uzer'e* 46  
*uzer'ie* 46  
*uzer'ye* 46  
*uz'ora* 47  
*uz'yr* 47  
*uz'yr'* 47

## Indeks wyrazów z pozostałych języków

### Litewski

*kurdūpelis* 61

### Łaciński

*calcea* 53, 54

### Mołdawski

*fusty* 32

### Niemiecki

*binden* 22  
*bindinge* (śrdniem.) 22, 25  
*bindunge* (śrwniem.) 22, 23  
*Bindwagen* 25  
*Kordupel* 61  
*kordupelig* 61  
*Kurdupel* 61  
*kurduplig* 61

*Winde* 22  
*winden* 22

*Windwagen* 24

*fústa* 32  
*fústã* 32

## **Rumuński**

## Pogranicze polsko-wschodniosłowiańskie. Studia wyrazowe. Część 3

prof. dr hab. Dorota Krystyna Rembiszewska  
Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk  
Warszawa, Polska  
<https://orcid.org/0000-0003-0339-0879>  
[dorota.rembiszewska@ispan.edu.pl](mailto:dorota.rembiszewska@ispan.edu.pl)

prof. dr hab. Janusz Siatkowski  
Instytut Sławistyki Zachodniej i Południowej  
Uniwersytet Warszawski, Warszawa, Polska

Autorzy deklarują brak konfliktu interesów.

### Abstrakt

Publikacja jest kontynuacją rozważań zawartych w pracach *Pogranicze polsko-wschodniosłowiańskie. Studia wyrazowe* (2018) oraz *Pogranicze polsko-wschodniosłowiańskie. Studia wyrazowe. Część 2* (2021).

Autorzy szczególną uwagę zwracają na rozróżnienie rzeczywistych pożyczek od relikwów dawnej wspólnoty słowiańskiej. Wskazują także na konieczność zestawiania materiału polskiego i innojęzycznego (np. polskiego i ukraińskiego, polskiego i białoruskiego), by właściwie uchwycić mechanizmy przenikania elementów poszczególnych systemów, a przy tym zaobserwować infiltrację pierwiastków kulturowych składających się na całość obrazu pogranicza. W monografii omówiono kilkanaście wyrazów charakterystycznych dla tego obszaru. Są to: *binduga*, *chaszcze*, *chudoba*, *chusta*, *druh*, *(h)uzer*, *kidać*, *kołosza*, *kurdupel*, *łukno*, *makutra*, *miękinny*, *nawleczka*, *niewiasta*, *prymak*, *tolkanica*, *żmykać*. Zanalizowano je na tle kontekstów literackich i kulturowych.

**Słowa kluczowe:** dialektologia słowiańska; geografia lingwistyczna; pogranicze polsko-wschodniosłowiańskie; leksyka gwarowa

## The Polish-East Slavic Borderland: Word Studies: Part 3

Prof. Dr. hab. Dorota Krystyna Rembiszewska  
Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk  
Warszawa, Polska

[Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences, Warsaw, Poland]

<https://orcid.org/0000-0003-0339-0879>  
dorota.rembiszewska@ispan.edu.pl

Prof. Dr hab. Janusz Siatkowski

Instytut Sławistyki Zachodniej i Południowej  
Uniwersytet Warszawski, Warszawa, Polska  
[Institute of Western and Southern Slavic Studies,  
University of Warsaw, Warsaw, Poland]

Competing interests: The authors declare that they have no competing interests.

### Abstract

This publication continues reflections presented in the volumes *Pogranicze polsko-wschodniosłowiańskie. Studia wyrazowe* [The Polish-East Slavic Borderland: Word Studies] (2018) and *Pogranicze polsko-wschodniosłowiańskie. Studia wyrazowe. Część 2* [The Polish-East Slavic Borderland: Word Studies: Part 2] (2021).

The authors pay particular attention to distinguishing actual borrowings from relics of the former Slavic community. They also accentuate the need to compare Polish and non-Polish material (e.g. Polish and Ukrainian, Polish and Belarusian) in order to capture properly the mechanisms of interpenetration of elements of particular systems and at the same time observe the infiltration of cultural elements which make up the overall image of the borderland. The volume offers a discussion of over a dozen words characteristic of this area: *binduga* ‘rafting ground’; *chaszczce* ‘thicket’; *chudoba* ‘livestock’; *chusta* ‘piece of linen or other fabric for clothing’; *druh* ‘companion; friend’; *(h)uzer* ‘lower part of a sheaf’; *kidać* ‘to throw’; *kołosza* ‘trouser leg’; *kurdupel* ‘short person’; *lukno* ‘vessel for honey; measure of honey’; *makutra* ‘clay bowl for grinding poppy seeds’; *miękiny* ‘chaff’; *nawlecza* ‘pillowcase, duvet cover; furniture cover’; *niewiasta* ‘daughter-in-law’; *prymak* ‘son-in-law accepted into his wife’s household’; *tolkanica* ‘mashed potatoes’; *żmykać* ‘to wash clothes by hand’. The lexical items in focus are analysed against the backdrop of literary and cultural contexts.

**Keywords:** Slavic dialectology; linguistic geography; Polish-East Slavic borderland; dialectal lexis



**Dorota Krystyna Rembiszewska** – profesorka w Instytucie Sławiistyki Polskiej Akademii Nauk w Warszawie. Autorka książek: *Gwary nadbużańskie mazowiecko-podlaskie* (2002), *Dynamika rozwoju gwary Knyszyna i okolic na Podlasiu w XX wieku* (2006), „*Słownik dialektu knyszyńskiego*” Czesława Kudzinowskiego (2007), *Gwary Mazur wschodnich w XIX wieku (na podstawie ankiet Georga Wenkera do „Niemieckiego atlasu językowego”)* (2020) i współautorka *Atlasu gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny* (t. IV, IX, X) oraz (z Ireną Maryniakową, Januszem Siatkowskim) słownika *Różnojęzyczne słownictwo gwarowe Podlasia, Suwalszczyzny i północno-wschodniego Mazowsza* (2014), a także redaktorka lub współredaktorka kilkunastu tomów zbiorowych (m.in. *Słowiańskie słowniki gwarowe – tradycja i nowatorstwo*, 2016; *Gwary wobec wyzwań współczesności*, 2024). Wraz z Januszem Siatkowskim wydała zbiór tekstów źródłowych *Dziewiętnastowieczne materiały gwarowe z obszaru Warmii, Mazur i terenów sąsiednich. Cz. 1* (2024).

**Janusz Siatkowski** (1929–2025) – autor ponad 400 prac z dziedziny leksykografii czesko-polskiej (m.in. *Słownik czesko-polski* z Mieczysławem Basajem – cztery wydania), dialektologii polskiej (*Słownictwo Warmii i Mazur, I: Budownictwo i obróbka drewna*, 1958), czeskiej i słowiańskiej (m.in. *Dialekt czeski okolic Kudowy*, 1962), historii języka polskiego i czeskiego (m.in. *Bohemizmy w języku polskim. Słownik* z M. Basajem, 2006) oraz słowiańskich kontaktów językowych (*Słowiańskie nazwy wykonawców zawodów w historii i dialektach*, 2005; *Słowiańskie nazwy części ciała w historii i dialektach*, 2012), w tym polsko-czeskich (m.in. *Czesko-polskie kontakty językowe*, 1996) i słowiańsko-niemieckich (*Studia nad słowiańsko-niemieckimi kontaktami językowymi*, 2015), współautor kilku tomów Ogólnosłowiańskiego atlasu językowego (*Общеславянский лингвистический атлас*), Ogólnokarpackiego atlasu dialektalnego (*Общекарпатский диалектологический атлас*).

Publikacja jest kontynuacją rozważań zawartych w pracy *Pogranicze polsko-wschodniosłowiańskie. Studia wyrazowe* (2018), oraz jej *Części 2* (2021). Autorzy szczególną uwagę zwracają na rozróżnienie rzeczywistych pożyczek od reliktywów dawnej wspólnoty słowiańskiej. Wskazują także na konieczność zestawiania materiału polskiego i innojęzycznego (np. polskiego i ukraińskiego, polskiego i białoruskiego), by właściwie uchwycić mechanizmy przenikania elementów poszczególnych systemów językowych.

W monografii omówiono kilkanaście wyrazów charakterystycznych dla tego obszaru: *binduga, chaszce, chudoba, chusta, druh, (h)uzer, kidać, kołosza, kurdupel, łukno, makutra, miękiny, nawlecza, niewiasta, prymak, tołkanica, żmykać*, które zostały zanalizowane na tle kontekstów literackich i kulturowych.

ISBN: 978-83-66369-21-4

